

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

GÖZDE KAZAZ ve
H. İLKSEN MAVİTUNA

BU

ÜLKEDEN GİTMEK

Yeni Türkiye'nin
göç iklimini
buradakiler
ve oradakiler
anlatıyor

İbrahim Sirkeci'nin
sunuşu ve
Bekir Ağırdır'ın
yorumlarıyla

B
U
Ü
L
E
K
E
D
E
M
G
İ
T
M
E
K
G
Ö
Z
D
E
K
A
Z
A
V
E
H
İ
L
K
S
E
M
İ
T
U
M
A

Bu Ülkeden Gitmek

Yeni Türkiye'nin göç iklimini buradakiler ve oradakiler anlatıyor

Gözde Kazaz 1987 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun oldu. Açık Radyo'da program yapımcısı, Agos gazetesinde editör ve muhabir olarak çalıştı. Gezi eylemlerine katılanlara yönelik polis şiddetini kayda geçiren *Polis Destan Yazdı: Gezi'den Şiddet Tanıklıkları* (İletişim Yayınları, 2015) adlı kitabın beş yazarından biridir. Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku programında yüksek lisans öğrenimine devam ediyor. Çınar'ın annesidir.

H. İlksen Mavituna 1986'da Samatya'da doğdu. İstanbul ve Galatasaray üniversitelerinde felsefe öğrenimi gördü. 2005 yılından bu yana çeşitli kurumsal ve editoryal görevler üstlendiği Açık Radyo'da günlük kültür ve sanat yayını Açık Dergi'yi hazırlamaktadır. *Polis Destan Yazdı* adlı kitabın yazarlarından ve siyaset, ekoloji ve fenomenoloji alanlarında yayınlanmış çevirileri bulunmaktadır. Üsküdar'da yaşıyor.

Bu Ülkeden Gitmek

Yeni Türkiye'nin göç iklimini buradakiler ve oradakiler anlatıyor

Gözde Kazaz ve H. İlksen Mavituna

© Metropolis Yayıncılık, 2018

ISBN 978-605-66693-6-1

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmaksızın mekanik ya da elektronik hiçbir yolla çoğaltılamaz ve başkalarına iletilemez. Tüm hakları saklıdır.

Yayına hazırlayanlar: Onur Öztürk ve Cansen Mavituna

Düzeltili: Deniz Güney

Deşifrasyon: Seçil Türkan, Ayşegül Oğuz, Hazal Çelik, Gözde Üçok

Kapak tasarımı: Beste Doğan

Baskı ve cilt: Ana Basın Yayın

B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi 10. Cad. No: 15

Beylikdüzü İstanbul Tel: (212) 422 7929

Sertifika no: 20699

Birinci baskı: Eylül 2018

Metropolis Yayıncılık

Caferağa Mahallesi Şair Latifi Sokak No:79/4 Kadıköy 34710 İstanbul

info@metropoliskitap.com | www.metropoliskitap.com

Sertifika no: 34045

BU ÜLKEDEN GİTMEK

Gözde Kazaz ve H. İlksen Mavituna

METROPOLİS

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İçindekiler

	Sunuş	7
	<i>Prof. Dr. İbrahim Sirkeci</i>	
	Önsöz	17
I	Memleket Tahayyülleri	27
II	Göç Motivasyonları	43
III	Yeni Hayat	71
IV	Bir İhtimal Daha Olsa Gerek	103
	“Aklımla bakınca karamsarım, yüreğimle bakınca iyimserim”	113
	<i>Bekir Ağırdır'la söyleşi</i>	
	Görüşmeci tablosu	136

Sunuş

Göçün mutlulukla yakından ilgisi var

Prof. Dr. İbrahim Sirkeci
Regent's Üniversitesi, Londra

Sözüme güvenilsin diye değil ama ne kadar tarafgir olabileceğim anlaşılsın diye baştan belirteyim: 30 yıldır göçmenim ve 25 yıldır göç araştırmalarıyla uğraşıyorum. Bu alanda çalışmaya başladığım günlerde beni en çok şaşırtan şey, Türkiye'nin bu göç meselesiyle ne kadar az ilgilendiği olmuştı; çok yakın bir zamana dek de bu hayret verici durum pek değişmedi. Daha sonra malumunuz, Suriyelilerin gelişiyle birlikte bakkalından manavına, doçentinden profesörüne herkes göç uzmanı oldu. Bu durum, konuya yönelik ilgiyi artırdığı için iyi olmakla beraber, eğriyle doğruyu ayırt etmemizi zorlaştıracak için kötü. Yani, yine vur deyince öldürdük. Benzer biçimde, uluslararası araştırma camiasında da göç konusuna ilgi artmış durumda.

Hatırlamamız gereken birkaç temel mit ile başlayalım. Birincisi, dünya nüfusunun sadece yüzde 3,4 kadarı uluslararası göçmen; iç göçü de dahil ederseniz bu oran yüzde 10'un biraz üzerine çıkar.

Mltec nüfus ise yüzde 1 bile değil. Dolayısıyla, gç araştırmaları alanının tanınmış isimlerinden dostum Philip Martin'in de sık sık dile getirdiği gibi, "Gç, yaygın değil, istisnai bir durumdur." Kısacası, abartmamak lazım. Gelgelelim, gazeteciler bir sonraki günün başlığıyla, siyasetçilerse bir sonraki seğimin sonucuyla ilgilendiği için az ve ender olan en çarpıcı argüman hep gündemde: gç, göçmenler, mülteciler.

İkinci önemli mit ise insanların zenginlik ve refah peşinde göç ettikleri. Gç edenlerin çoğu refah, zenginlik ve benzeri konulara gelmeden önce bulundukları yerde, memleketlerinde, kentlerinde, kasabalarında, köylerinde, mahallelerinde, evlerinde, işyerlerinde ve okullarında sürdürdükleri hayatla ilgili kaygılar taşırlar. Neoliberal yaklaşımlar maalesef hem akademide hem de medya ve siyasette yaygın olduğu için göçmenler dışardan gelip yerleşik olanların zenginliğine, evlerine, içlerine göz diken korkulası varlıklar olarak algılanıyor.

nc mit, bu yaklaşımların uzantısı olan geri dönüş meselesiyle ilgili. şöyle bir düşünce silsilesi var: Gelecekler; malımızı, mlkmz, işimizi ve paramızı elimizden alacaklar ve sonra da geri dönecekler. Oysa göç deneyimi kalıcıdır; zaman içinde deneyim birikimiyle kişi özelinde, aile özelinde, topluluklar ve yerel toplumlar özelinde ve ulusal düzeyde gç kültürleri oluşur. Gç kültürleri de en zet haliyle insanların karşılaştıkları güçlükler, sorunlar, gerilimler, rahatsızlıklar veya çatışmalar karşısında stratejik yn belirlerken gç eyleminin ne çıkmasına yol açar.

Dört yıl kadar önce Prag'da düzenlenen Gç Konferansı'nda ABD'nin tanınmış antropologlarından Caroline Brettell, göçü bu şekilde, yani çatışmalar ve güvende/güvenli hissetmeme üzerinden anlattığım konuşmamdan sonra, "Bu çok iyi bir model ama olumsuzluğu ne çıkardığı için kabul görmesi zor," demişti. Pazarlama açısından doğru bir değerlendirme, ancak gerçekliğin idraki açısından bakınca "olumsuz" olanın ağır bastığını düşünüyorum. Ancak ben yine de Brettell'in tavsiyesini dikkate aldım: O gün bugündür, "Gn mutlulukla yakından ilgisi var," diye

konuya girip, şöyle devam ediyorum: “Olduğu yerde yeterince mutlu ol(a)mayanlar göç ediyor.” Mutlu ol(a)mayanların her biri, tarih boyunca olduğu gibi bugün de çok çeşitli mutsuzluk sebepleriyle, çok çeşitli yol ve yöntemlerle göç etmekte.

Bu durum, Meksika’da, Hindistan’da veya Çin’de de böyle; Türkiye’de veya Suriye’de de. Bireyler veya gruplar, içinde bulundukları durumu dayanılmaz derecede güvensiz, güvencesiz, rahatsız, sıkıntılı hissettiklerinde göç etmeyi düşünmeye başlıyorlar. Aldığı emekli maaşıyla yeterince ısınamayacağı ve rahat edemeyeceği düşüncesiyle Kuzey Avrupa’dan Güney Avrupa’ya göç eden emekli göçmen de aynı saikle hareket ediyor, savaştan kaçan Suriyeli de. Aralarındaki fark şu: Kuzey Avrupalının bu biçimdeki göçü tek tek, yavaş ve seyrek görülürken, Suriyeli aniden ve kitlesel olarak ülkesini terk ediyor.

“Terk etmek” ifadesi, istisnalar olmakla birlikte göç deneyimlerinin hemen hemen tamamı için geçerli. Tesadüfen muhafazakâr bir taşra kasabasında doğmuş, ama muazzam gelecek vadeden genç bir sanatçı nasıl ki orayı terk edip İstanbul gibi büyük bir şehre göç etmeyi düşünüyorsa, ülkesindeki otoriterleşme karşısında İstanbul’dan Londra’ya göç eden sanatçı da aynı duygularla hareket ediyor. Bu kişilerin kayıtlara *mülteci*, *göçmen* veya *yabancı öğrenci* olarak geçmeleri ise tamamen idari kayıt tercihleri ile ilgili; yoksa öz olarak karşımızda aynı olgu var.

Burada bir parantez açarak, bu terminoloji meselesinin boş yere kafa karışıklığı ve düşmanlıklar yarattığını vurgulamak isterim. *Mülteci* ile *ekonomik göçmenin* göç etme davranışları arasında, göç sürecinin hızı ve kitleselliği dışında herhangi bir fark yoktur. Kaldı ki ortada bir iç savaş olması şart değil; ani ve sert bir ekonomik kriz de benzer bir dış göç yaratabilir. Türkiye’nin 1960’larda ve 1970’lerde milyonlarca göçmen vermiş olması bunun en güzel örneği: Savaş yoktur ama kitlesel bir nüfus hareketi mevcuttur. Ekonomik göçmen, siyasi göçmen, mülteci gibi ayrımlar, göç sürecini anlamak ve anlatmak açısından anlamlı farklılıklara karşılık gelmezler.

Ancak, mülteci ile göçmen arasında hukuki ve tarihsel bir fark bulunduğunu da belirtmem gerek. Bugün yaşanan krizin nedenlerinden biri kısmen bu. Soğuk Savaş döneminin başında, büyük ölçüde Sovyet Bloku'ndan kaçarak "Batı"ya sığınacak kişiler için tasarlanmış uluslararası mülteci hukuku, istisnai diyebileceğimiz kadar az sayıda insanı ilgilendiriyordu. Bugün ise çok geniş bir coğrafyada, milyonlarla ifade edilen ve zaman zaman kitlesel göçler olarak ortaya çıkan başka bir boyuta ulaşmış durumda. Bazı muhafazakâr siyasetçilerin Cenevre Sözleşmesi'nin değiştirilmesi gerektiğini dillendirmesinin nedeni de bu.

Aynı şekilde, Batı dillerinde iş, öğrenim gibi nedenlerle ülkesi dışında bulunanları niteleyen –ve olumlu çağrışımlar yüklenen– *expat* kelimesi ile –olumsuz çağrışımlar yüklenen– *göçmen* kelimesi arasındaki suni farkı da reddetmemiz gerek. Göçmen olmayı hakir gören benzer söylemler, bu kitapta aktarılan bazı deneyimlerde de karşımıza çıkıyor. Oysa esas belirleyici olan şey şu: *Expat* ya da *göçmen*, bu insanlar kategorik olarak aynı deneyimleri yaşıyorlar. Sonuçta ayrımcılığın da memleket özleminin de çeşitli yoğunlukları vardır. Parantezi kapatalım.

Türkiye'nin göç deneyimi hem savaşı hem savaşı olmayan çok sayıda kitlesel ve bireysel göç hareketiyle örülü. 11. yüzyılda Orta Asya'dan gelen Türk kavimleri, 15. yüzyılda İspanya'dan gelen Yahudiler, 20. yüzyılda Balkanlardan gelen mübadiller ve daha niceleri Türkiye'nin göç tarihinin birer parçasıdır. Göç; iki, hatta çok yönlü bir süreç olduğu için, tıpkı bugün olduğu gibi geçmiş dönemlerde de, gelenler olduğu kadar gidenler de vardı.

Bu kitabın giriş yazısında anılan makalemizde, Türkiye'nin mültecilerinden ve Türkiye'ye gelen (çoğunluğu Suriyeli¹) mültecilerden bahsediyoruz. Türkiye, OECD üyesi gelişmiş ülkeler arasında vatandaşları kitleler halinde diğer OECD ülkelerine gidip iltica eden tek ülke. 1980 darbesinden bu yana Türkiye vatandaş-

1 Suriyeliler teknik olarak mülteci statüsünde olmasalar da pratik olarak mülteciler.

ları diğer OECD ülkelerine 1 milyondan fazla sığınma başvurusu yaptı. Nasıl ki 3,5 milyonu aşkın sayılarıyla Suriyeli mülteciler Türkiye'yi en çok mülteci barındıran ülke yapıyorsa, bu 1 milyon da Türkiye'yi en çok mülteci üreten ülkelerden biri yapıyor.

Kim tarafından, hangi ülkede yapılırsa yapılsın, darbeler göç baskısı yaratır, göç eğilimini güçlendirir. Üstelik bu durum darbe gecesinin kırılma anından neredeyse bağımsızdır: Darbelerden önce ve sonra ortaya çıkan gerilimli ortam, güvensizlik hissi güçlendirdiği gibi göç eğilimini de güçlendirir. Özellikle bireyciliğin güçlü, örgütlenmenin zayıf olduğu ortamlarda bu durum etkisini artırabilir. Çünkü olduğun yerde durup mücadele etme, durumu değiştirme umudu ve imkânı çok zayıftır.

Türkiye vatandaşlarının başka ülkelere yaptığı sığınma başvurularına bakarak, son yıllarda Türkiye'nin gerilen siyasi ortamının en doğrudan etkisini görmemiz mümkün. Bu başvurular buzdağının görünen kısmı sadece. Çünkü gerilim, çatışma, rahatsızlık, umutsuzluk arttıkça güvensizlik duygusu güçlenir ve göç eğilimi artarken sosyal, beşeri, mali sermayesi yeterli olanlar "mülteci durumuna düşmeden" göç eder. Bu anlamda Türkiye'nin "yurtdışına en çok milyoner kaçırılan ülke" olmasını da tesadüf sayamayız. Aynı şekilde binlerce Türkiye vatandaşının işletme kurma amacıyla İngiltere'ye girişimci vizesi başvurusu yapması da bu duruma örnektir.

Türkiye'yi terk edenler arasında iş insanlarının ve girişimcilerin yanında sanatçılar, akademisyenler, askerler, diplomatlar, mühendisler, doktorlar, öğrenciler, berberler, müteahhitler, mimarlar ve aklınıza gelebilecek her meslekten insan var. Türkiye'de mutlu olamayanlar tablosunda maalesef toplumun tüm kesimlerinden, hemen her kültür, etnik ve inanç grubundan insana rastlıyoruz. Bunlar arasında özellikle siyasi temsil sorunu yaşayan gruplar ağırlıkta: Aleviler ve Kürtler uzun süredir en yoğun göç eğilimi gösteren gruplardı. Bunların yanına son yıllarda Erdoğan'la giriştikleri güç mücadelesi sonucunda Gülen cemaati üyeleri de katıldı. Ancak asıl önemli değişiklik, Türkiye'nin si-

yasi yelpazesinin sağında ve solunda yer alan seküler kesimlerde göç etme eğiliminin artması oldu. Bunun temel nedeni, on altı yıllık Erdoğan iktidarının ardından bazı kesimlerin siyasette ve kamusal alanda temsil edilme konusunda umutlarını yitirmeye başlaması. Ayrıca bu temsil sorunu sadece seçimler ve siyasetle sınırlı değil; hayatın her alanına sirayet eden ve kabaca “bizden olmayan yok olsun” mantığıyla hareket eden plebisitçi anlayış, sorunun çapını genişletmeye devam ediyor.

Peki Türkiye’den yurtdışına gidenlerle ilgili bütün bu güncel gelişmeleri neyle açıklayabilir ve anlayabiliriz? Günümüzde nüfus hareketlerini açıklayabilmemize imkân veren bir çerçeve var; buna “Göçün 3KA’sı” modeli deniyor. Bu modeldeki 3KA kısaltması, göç baskısını artıran üç etmeni temsil ediyor: Katılım Açığı, Kalkınma Açığı ve Kitle (Nüfus) Açığı. Şimdi bunları sırasıyla açıklayalım.

Katılım Açığı, bazı grupların karşılaştığı temsil sorununa işaret ediyor. Demokratik Açık olarak da adlandırılabilir bu temsil sorunu Türkiye’ye has bir sorun değil, dünyanın başka pek çok bölgesinde meydana gelen göç dalgalarının ardındaki temel nedenlerden biri. Suriye’deki iç savaşın da, Tunus’tan yayılıp Mısır’ı altüst eden Arap Baharı’nın da nedenleri arasında Katılım Açığı’nın yer aldığı rahatlıkla görülebilir. Ülkedeki bazı nüfus gruplarının kısmen ya da tamamen yok sayılıp baskı altına alınması ile kendini gösteren bu süreç, göç baskısı yaratır. Gerçekten de, kültürel, etnik veya siyasi azınlıkların demokratik haklarının güvenceye alınmadığı sistemlerde bu göç baskısını önlemek mümkün değil.

Göçün 3KA’sından ikincisi olan **Kalkınma Açığı** ise, ülkeler, bölgeler ve bireyler arasındaki çeşitli sosyoekonomik eşitsizliklere işaret ediyor. Söz konusu eşitsizlikler, tıpkı Türkiye’de olduğu gibi diğer ülkeler içinde de bölgeler, iller ve ilçeler arasında önemli gelişmişlik farkları ile başlayan, en varıl ve en yoksul kesimler arasında büyüyen gelir eşitsizlikleri ile derinleşen ve ülkeler

arasında refah düzeyi eşitsizlikleri ile de perçinlenen kapsamlı bir sorunu açığa çıkarmakta. Sondan başlarsak, dünya ülkelerinin yaklaşık yüzde 10 kadarında kişi başına düşen gelir düzeyi 30 bin doların üzerinde iken, yarısından çoğunda 16 bin doların altında seyrediyor ve yarıya yakınının ortalama gelir düzeyi 6 bin dolar civarında. İşte bu eşitsiz dağılım, yoksul ülkelerde göç baskısı oluşturuyor. Gelir düzeyi bakımından dünya ortalamasının üzerindeki ülkeler arasında göç akımlarının genel olarak dengeli, yani gelen ve giden göçün hacim olarak birbirine yakın olduğunu görüyoruz. Kısacası, sorunun cevabı kendi içinde yatıyor.

En zengin ve en yoksul kesimler arasındaki gelir uçurumu dünya genelinde derinleşmekte. İskandinav ülkelerinde en zenginler en yoksullara oranla 4-5 kat fazla gelire sahipken bu oran Türkiye, Meksika, Şili gibi OECD ülkelerinde 16 ila 23 kat arası seviyelere çıkıyor. Ülke içindeki eşitsizliklere örnek verecek olursak, 1970'lerden bu yana Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgeleri, Türkiye'nin en az gelişmiş ilçeleri ve illeri sıralamasındaki yerlerini koruyor. Ve göç baskısı coğrafyasının ağırlığı, eşitsizliklerin derinleştiği alanlara doğru kaymaya devam ediyor.

Göçün 3KA'sı modelindeki son etmen Kitle (Nüfus) Açığı, iki temel demografik örüntüye işaret etmekte. Birincisi, doğurganlık hızının yüksek olduğu ülkelerde ağırlıklı olarak genç nüfusun gereksinim duyduğu sosyoekonomik fırsatların yaratılamamasından kaynaklanan, genelde "Küresel Güney" ülkelerinden varsıl ülkelere yönelen göç baskısıdır. İkincisi ise bunun tersine, doğurganlığın düşük ve yaşlıların nüfustaki payının yüksek olduğu ülkelere, yaşam maliyetlerinin daha düşük olduğu ve iklim bakımından daha cazip durumdaki ülkelere yönelik göç baskısıdır.

Bu noktada söz etmemiz gereken bir husus daha var: göç yerliliklikleri. Nihayetinde ne yoksulların ne de baskı görenlerin tümü göç etmekte. Gallup'un her yıl dünya genelinde yaptığı göç etme arzusu anketlerinin tespit ettiği yüksek oranlara karşın her yıl sadece 10 milyon kadar insan göç ediyor. Bunun nedeni, göçün, özellikle de uluslararası göçün maddi ve manevi külfetinin

ağırlığı. O halde, göç etmeye imkân tanıyan bu yeterlilikler nelerdir? Yani bu eylemin “maddi ve manevi külfeti” denince ne anlamamız gerekir? Bakmamız gereken dört kıstas var ve bunları “4 Sermaye” veyahut “4 Yeterlilik” olarak özetleyebiliyoruz. Yine sırayla gidelim.

Birincisi, Fiziki Sermaye: Göç etmek isteyen kişilerin öncelikle fiziki olarak hareketli olması gerekiyor. İşte bu yüzden göçmenler arasında çok az sayıda engelli insan görüyoruz. **İkincisi, Mali Sermaye:** Bir yerden bir yere gitmek için paraya ihtiyaç var. Gerek pasaport, vize ve bilet almak için, gerek kaçakçılara ödeme yapmak için, gerekse de göçten hemen sonraki dönemde hayatı idame ettirebilmek için belirli düzeyde paranın olması gerekiyor. **Üçüncüsü, Beşeri Sermaye:** Bu eylemi gerçekleştirebilmek için bilgi, beceri, diplomalar, sertifikalar ve daha pek çok şey gerekli: gidilen ülkede gündelik hayatı sürdürmeye yetecek dil bilgisi, çalışabilmek için diploma, denklik belgeleri vs. Ve son olarak, **Toplumsal Sermaye:** Bu sınır aşırı eylemi (yasal ya da yasal olmayan yollarla) başarıyla gerçekleştirmek için bazı dayanışma ağlarına sahip olmak gerek. Göç sırasında yolda ve gidilen yerde hemşerilerin, dostların ve hatta akrabaların varlığı, göç etme cesaretini artırdığı gibi göç eyleminin başarı şansını da artırır. Pek çok ülkede aynı kasabadan, köyden gelmiş geniş diaspora gruplarına rastlayabiliyor oluşumuzun nedeni bu.

3KA karşısında kendini güvende hissetmeyen kişi, göç etme kararını ancak bu 4 sermayeden veya yeterlilikten bir veya daha fazlasına sahip olduğunda verebiliyor ve hayata geçirebiliyor. Dolayısıyla, en yoksullar gibi nüfusun en dezavantajlı kesimleri arasında uluslararası göç eğilimi görece düşüktür. Türkiye’yi geçmişte ve bugün de terk eden kesimlerin de bu 4 sermaye bağlamında ciddi anlamda güçlü olduğunu ve ülkenin bugünü ve geleceği için kaybın da bu derece yüksek olduğunu vurgulamak gerek.

Son olarak, göç deneyiminin tek yönlü ve tek atımlık bir heves olmadığının altını çizelim. İnsanlar bulundukları yerdeki güvensizlikleri, tehditleri, tatmin olmama hallerini terk ederken,

gittikleri yerlerde karşılaştıkları yeni güçlükler ve güvensizlikler de yeniden göç etme veya geri dönüş göçü yönünde baskı oluşturmakta. Göçün bu dinamik doğasının, insan hareketliliğinin sürekli yeniden ve yeniden düzenlenmesi anlamına geldiğini unutmamak gerek. Bu satırların yazarı bendeniz dahil pek çok göçmenin kısa hayat hikayesinde bol miktarda gidiş ve “kesin dönüş” bulabilirsiniz.

Elinizdeki kitap bir anlamda Türkiye’nin kendi gerçeklerinden biriyle daha yüzleşmesinin örneklerini sunuyor. Bu deneyimlerin özellikle sıkıntılı yanlarının söze ve yazıya dökülmesi çok değerli. Şu veya bu şekilde göçe alternatif çözümler düşünülecekse eğer, bunun yola çıkış noktası bu deneyimlerin açıkça ve önyargılardan arınmış biçimde paylaşılması ve anlaşılmasıdır. Hem makro hem de mikro düzeyde güvensizliklerin, gerilimlerin, çatışmaların giderilmesi ve göçün 3KA’sının aşılması, bu “mutsuz” kaçışların yerini “mutlu” seyahatlere bırakmasının önünü açabilir.

Önsöz

1960'lardaki işçi göçü sırasında Almanya'ya giden ve 1980'li yıllarda "sıla"ya kesin dönüş yapan bir anne babanın çocuğu Zümrüt, otuz küsur sene sonra, 10 yaşındaki çocuğunu da yanına alarak Almanya'ya geri dönüyor. Türkiye'de sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bir konumda olmayan, yıllar boyu kültür sanat alanında prestijli projelerde çalışmış olan Zümrüt'ü Almanya'da bekleyen hazır bir işi de yok. Peki o zaman neden gidiyor? Daha doğrusu, tıpkı Zümrüt gibi iyi eğitilmiş, yüksek vasıflara sahip, ekonomik açıdan toplumun geniş kesimlerine nazaran daha avantajlı sayabileceğimiz Türkiyeliler ülkeyi neden terk ediyorlar?

Yüzyıllardır tam anlamıyla bir "göç coğrafyası" olagelen Türkiye'de son yıllarda yaşanan göç hareketliliği öncekilerden biraz daha farklı görünüyor. Elinizdeki çalışmanın çıkış noktasını da işte bu yeni göç hareketliliğinin geçmişe kıyasla hangi açılardan farklı olduğu, kendini gitmek zorunda hisseden bu "huzursuz yurttaş"ların neden bu hisleri taşıdıkları ve hangi saiklerle harekete geçtikleri yönündeki sorular oluşturuyor. Amacımız, Türkiye'de yaşayan, somut yaşamsal bir tehditle yüz yüze kalmamış olsa da, yani *gitmek zorunda olmasa da*, gerek duygusal gerekse

de zihinsel olarak tehdit altında olduğunu, bu nedenle de gitmek zorunda kaldığını hisseden kişilerin hikâyelerine kulak vermek.

Küresel piyasa araştırma grubu New World Wealth tarafından yayınlanan “Küresel Servet Göçü 2018” başlıklı rapora göre, son üç yıl içinde Türkiye’den 13 bin milyoner yurtdışına göç etti; bunların 12 binini son iki senede gidenler oluşturuyor. Türkiye, bu istatistikle Çin ve Hindistan’dan sonra milyonerleri en çok dışarı giden üçüncü ülke.² Regent’s Üniversitesi’nde uluslararası göç, nüfus hareketleri ve işgücü piyasaları konularında çalışan Prof. İbrahim Sirkeci’nin Türkiyeli ve Suriyeli mültecileri odağına aldığı makalesinde yer alan verilere göre, 2006-2016 yılları arasında Türkiye’den gelişmiş ülkelere her sene ortalama 6 bin iltica başvurusu yapılırken, 2016’nın ilk 10 ayında bu sayı 9600’e çıktı; bir önceki yıl 1300 olan sığınma başvuru sayısı ise 2016’da 5160’a fırladı.³ Bu genel verilerin yanı sıra göç ikliminin izini ülkeler özelinde de sürmek mümkün. İngiliz İçişleri Bakanlığı’nın verilerine göre, Haziran 2016’da öğrencilere verilen kısa dönemli vizelerde yüzde 28 oranında artış yaşandı. Bu artışın yüzde 40’ı, Türkiye vatandaşlarından gelen başvurulardan kaynaklanıyordu. Aynı şekilde Alman Akademik Değişim Servisi’nin (DAAD) istatistiklerine göre, Almanya’da okumak için Türkiye’den başvuran öğrenci ve akademisyenlerin sayısında da artış var.⁴

Bunlar ve benzeri veriler, Türkiye’den göçün bir vaka haline geldiğini gözler önüne seriyor. Orta ve üst-orta sınıftan, politik olarak Türkiye’deki mevcut iktidara ya da genel olarak Türkiye’deki siyasi gidişata muhalif, çoğunlukla küresel işgücü piyasasına eklemlenebilecek mesleklere sahip olmakla birlikte esasen mesleki değil, güvenli ve huzurlu bir ortamda yaşamakla ilgili

2 “Global Wealth Migration Review 2018” <https://samnytt.se/wp-content/uploads/2018/02/GWMR-2018.pdf> (Son erişim: Ağustos 2018)

3 Sirkeci, İ. (2017) “Turkey’s refugees, Syrians and refugees from Turkey: A country of insecurity”, *Migration Letters*, 14(1), s. 127-144.

4 <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/02/03/istatistiklerle-beyin-gocu/> (Son erişim: Ağustos 2018)

kaygıları olan, son yıllarda yaşanan sosyokültürel dönüşümden ve sonuçlarından huzursuzluk duyan ve en genel tabirle “bunalmış” kitlenin göçü, göçler coğrafyası olan Türkiye’de, özellikle son 60 yılda yaşanan kitlesel göçlerden farklı. 1960’larda Avrupa ülkelerine yönelik göç hareketindeki gibi tek saik geçim derdi olmadığı gibi, 12 Eylül 1980 darbesi sonrası yaşanan göçteki gibi gidenlerin çoğunluğu siyasi bir kimliğe de sahip değil. Ayriyeten, 1990’lar itibariyle hızlanan ve “beyin göçü” olarak adlandırılan göç sürecinde gidenlerden de farklılar: Eğitim ya da mesleki amaçlarla yurtdışında yaşarken ülkeye yatırım yapma ve kesin geri dönüş ihtimali pek de gözetilmiyor; görünüşe göre gidenlerin çoğu ülkeden yaka silkerek, bir daha dönmemesine gidiyor.

Üstelik bu yeni göç dalgası artık “orta sınıf/beyaz yakalı” şablonunu da zorluyor: Sosyoekonomik olarak avantajlı diyebileceğimiz grubun yanında gazeteciler, akademisyenler, sanatçılar ve kendilerini prekarya konumunda hisseden çeşitli mesleklerden zihin emekçileri de buralardan gitmeye başladı. Ayrıca, son beş yılda yaşanan bu göç hareketliliğinin özneleri sosyoekonomik olarak çeşitlenirken, gidiş nedenleri de değişmekte. Artık terk etme motivasyonları arasında hayal kırıklığından umutsuzluğa, bikkınlıktan korkuya dek muhtelif duygular ön plana çıkıyor.

Biz bu çalışmada, yakından tanığı olduğumuz bu yeni göç hareketliliğinin nedenlerini, gidenlerin/gitmek isteyenlerin hikâyeleri ve kişisel deneyimleri ışığında anlamaya çalıştık. Önce kendi sosyal çevremizde gözlemlediğimiz, ardından dijital medya platformlarında iştir olduğumuz ve nihayet yaygın medyada da tartışılmaya başlanan bu göç hareketliliğinin altında yatan saikleri kayda geçirmek ve bu yeni göç fenomeninin anlamını kavramak üzere çalışmalarımıza 2017 başında başladık. O tarihten bugüne, söz konusu göç hareketliliğini genel dış göç istatistiklerinden ayırıştırabileceğimiz somut veriler olmasa da, konunun medyanın gündeminde halen aynı yoğunlukta yer bulduğu kesin.⁵

5 Genel dış göç istatistiklerinden en günceli 2018’in eylül ayında TÜİK ta-

Bu çalışmanın kapsamı ve metoduyla ilgili ayrıntılara geçmeden önce, konunun medya boyutunu değerlendirmek üzere bir parantez açmamız gerek. Çünkü özellikle son üç yıl içinde çıkan haberlerde konuya nasıl yaklaşıldığını, gazetecilerin bu göç olgusunu nasıl yansıttığını, köşe yazılarında buna nasıl yer verildiğini hatırlamak, çalışmamızın hangi boşlukları doldurmaya çalıştığı konusunda bir fikir verecektir diye umuyoruz.

Olumlu veya olumsuz çağrışımlarından bağımsız olarak artık hemen herkesin üzerinde uzlaştığı bir adlandırma olan “Yeni Türkiye”nin hayli çalkantılı geçen son üç yılına damgasına vurmuş olayları, süreçleri, sorunları ve krizleri bir çırpıda sayabilmek artık hiçbir faninin harcı değil. 7 Haziran seçimleri sonrası Kürt meselesinde çözüm sürecinin “buzdolabına kaldırılması” ve sonrasında hızla tırmanan şiddet atmosferi, 15 Temmuz darbe girişimi, OHAL süreci ve KHK’lar, demokratik hakların baskı altına alınması, bozulan ekonomik dengeler, ilköğretimden üniversiteye dek eğitim alanına hakim olan karmaşa, adalet sistemine duyulan genel güvensizlik gibi hemen ilk elden akla gelebilecek pek çok konu başlığı aslında iki temel sonuca bağlanıyor: hemen her alanda etkisini hissettiren derin bir kutuplaşma ve yaygın bir huzursuzluk.

Bütün bu koşullar altında Türkiye’de yaşarken bunaldığını hissedenen, olumsuz bulduğu gidişatı değiştirmek, sorunlara çözüm bulmak için elinden bir şey gelmediğini düşünen ve nihayetinde siyasi özne vasfını kaybettiği sonucuna varan; kısacası, mutsuzluğu umutsuzluğa dönüşen bir kimse için yurtdışına taşınmak, yeterli maddi ve manevi şartlara da sahipse eğer, somut seçeneklerden biri haline gelmeye başlamıştı zaten ve nitekim ilk göç hikâyeleri de önceleri sosyal medyada, bloglarda, çeşitli sözlük platformla-

rafından yayınlandı. Buna göre 2017 yılında Türkiye’den yurtdışına göç edenlerin sayısı 2016 yılına göre yüzde 42’lik artışla 253 bin kişiyi buldu. Yaşlara göre Türkiye’den en fazla göç veren kesim ise, yüzde 15,5’lik oranla 25-29 yaş grubu. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30607>

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

rında görünür olmaya başladı. Bunda, gitmeye karar verenlerin bir bölümünün, bu eylemi nedenleriyle birlikte bir tür “manifesto”⁶ haline getirerek paylaşımlarının da etkisi vardı elbette.

Bu terk-i diyar anlatıları sosyal medya üzerinden yayıladur-sun, medyanın konuya yönelik ilgisi de bir yandan artıyordu. Özellikle 1 Kasım 2015 seçimlerinin ardından, konuyla ilgili haber dosyaları hazırlanmaya başlandı.⁷ Bu dosyaların yanı sıra, oturma izni kazanmak için hangi ülkeye hangi tutarda yatırım yapmak gerektiğini listeleyen haberler ile “yatırım vatandaşlığı” adı verilen trendin yükselişinden söz eden yazılar sık sık yayınlanır oldu. Bu haberleri besleyen kaynaklar ise Almanya’dan Kanada’ya, Yunanistan’dan Avustralya’ya dek çeşitli ülkelerdeki yatırım ve oturma süreçleri hakkında danışmanlık hizmeti veren şirketlerin veyahut göçmenlik ajanslarının sayısındaki artışı.

Bu ilk dönem haberlerin ardından, 2016 itibarıyla haberler iki aks üzerinden ilerleyerek iki meslek grubunu odağına almaya başladı: akademi ve bilişim sektörü. Ocak 2016 itibarıyla kamuoyuyla paylaşılan “Bu Suça Ortak Olmayacağız”⁸ başlıklı bildiriye imza atan yüzlerce akademisyen işten atıldı, haklarında adli ve idari soruşturmalar açıldı ve neticede yaşamlarım (ve çalışmalarımı) Türkiye’de sürdürebilmeleri için gerekli şartlar neredeyse ortadan kaldırıldı. Böylece, bu süreçten doğrudan etkilenen ve yurtdışında çalışma ve yaşama olanaklarına ulaşmada daha avantajlı olan çok sayıda akademisyen çeşitli yollarla Türkiye’den ay-

6 Örneğin Eksişözlük’te halen popülerliğini koruyan “Türkiye’den ... olup gitmek” başlığı altında bu manifestoların muhtelif biçimlerini görmenin yanı sıra Türkiye’den göç etme trendinin seyri ve bu fenomene verilen farklı tepkileri de takip etmek mümkün.

7 “Gidenler”i konu edinen ilk haber örneklerinden biri için bkz: “Savaş değil seçim göçmenleri: Artık ‘basıp gitmek’ isteyenler anlatıyor...” <http://www.diken.com.tr/savas-degil-secim-gocmenleri-artik-basip-gitmek-isteyenler-anlatiyor/> (Son erişim: Ağustos 2018)

8 Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Kerem Altıparmak ve Yaman Akdeniz, *Barış İçin Akademisyenler: Olağanüstü Zamanlarda Akademiyi Savunmak*, İletişim Yayınları, 2017.

rılmaya başladı. İmzacı akademisyenlerin yurtdışına göç edişleri hakkında muhalif medyada çeşitli haberler ve söyleşiler yayınlandı. Bunların yanı sıra konuyla ilgili yabancı basın mahreçli haberler, Türkiye’den Batı’ya yönelik akademisyen göçünün ulaştığı boyutla ilgili çarpıcı verileri, akademisyenlerin kendi deneyimleri ve gelecek perspektifleri eşliğinde sunuyordu. Bu bireysel anlatıların yanında, çeşitli uzmanların yorumlarıyla, Türkiye’de eğitimin geleceğinin tehlikeye girdiği, önümüzdeki yıllarda eğitim krizinin yaşanacağına dair bilgilere de yer verilmekteydi.⁹

Almanya’ya göç eden yazılımcı Yiğit Güneli’nin eski çalışma arkadaşları Fatih Erikli ve Hana Kamer’le birlikte hazırladığı “Büyük Göç” isimli veri tabanı,¹⁰ Türkiye’den göç edenlerle ilgili elde resmi veriler olmadığı göz önüne alındığında, önemli kaynaklardan biri sayılmalı. Tamamen gönüllü bir çalışmanın ürünü olan bu veri tabanında, Türkiye’den göç eden ve bunu bizzat bildiren 1750 kişinin bilgileri görselleştiriliyor. Büyük Göç’te yer alan bilgilere göre Türkiye’den göç edenlerin en fazla tercih ettikleri ülke Almanya’yken, en çok kayıt 2016 yılına ait. Mesleklere göre en çok bilişim sektörü göç verirken, bunu mühendislik ve akademi takip ediyor. Burada sunulan veriler, konuyla ilgili medyada çıkan haberlerdeki odak noktalarıyla uyum içinde.¹¹

9 Esasında son dönemde yaşanan bazı gelişmeler bu öngörüğü destekler nitelikte. Özellikle 2017 itibarıyla çıkan bazı haberlerde, yurtdışında okumak için yapılan başvuruların üniversite çağından liseye kadar düştüğü, yabancı dilde eğitim veren kolej mezunlarının büyük bir kısmının yurtdışında okumaya gittiği ve Türkiye’deki yabancı öğretmen ve öğrenci sayısının azaldığı yolunda bilgiler yer alıyor. Bu minvaldeki haberlere bir örnek için bkz: “Kolejler yabancı hoca bulamıyor, Erasmus’la Türkiye’ye gelen öğrenci sayısı yarı yarıya azaldı!” <http://t24.com.tr/haber/kolejler-yabanci-hoca-bulamiyor-erasmusla-turkiyeye-gelen-ogrenci-sayisi-yari-yariya-azaldi,551013> (Son erişim: Ağustos 2018)

10 <https://buyukgoc.github.io/> (Son erişim: Ağustos 2018)

11 Başlı başına bir araştırmayı hak eden “Türkiye’den göç eden yazılımcı/bilişimci” fenomeni, parodi haber sitesi Zaytung’un şu haberinde veciz bir şekilde özetleniyor: “Henüz Hiçbir Çalışanın Yurtdışına Taşınmayı Başaramadığı Yazılım Firması, Piyasadaki En B*ktan Personeli Bün-

Bu kitabın hazırlıklarına başladığımız 2017 yılının ilk aylarında konuyla ilgili öğrenmek istediklerimiz, yukarıda özetlemeye çalıştığımız bu göç haberlerinin gösterdiğinden biraz daha fazlaydı. Göç edenlerle ilgili basmakalıp tanımlamaların ötesine bakıp, Türkiye’de sürdürdükleri yaşamdan neden vazgeçtikleri, maddi ve manevi olarak nasıl karar verdikleri, hangi aşamada harekete geçtiklerini öğrenmek istedik. Göç edenlerin hedef ülkeye vardktan sonra nelerle karşılaştıklarını genellikle blog yazılarından takip etmek mümkün olsa da, son zamanlardaki birkaç örnek dışında basındaki haberlere pek konu edilmediğini söyleyebiliriz; edilse bile çizilen pembe tablolar çoğu zaman gerçeklerden uzak görünüyor. Ekseriyetle Avrupa ülkelerine yönelen görüşmecilerimizin oradaki yaşantılarına ilişkin merak ettiklerimiz arasında, azınlık olmanın ne anlama geldiği, nasıl bir entegrasyon süreci yaşandığı, Türkiye’yle ilişkilerinin uzaktan nasıl devam ettiği (veya etmediği), dönmeyi düşünüp düşünmedikleri gibi sorular vardı.

Bunları merak ederken, göç eyleminin bir tür turnusol kâğıdı ya da “Bir ihtimal daha var mı?” minvalindeki kardeşine de bakmak istedik; yani gitmeyenlere, gitmemeyi tercih edenlere... Zira görüşmelere başladığımız dönem bir ara öyle bir duruma gelindi ki, sanki gitmek değil gitmemek, kendi ülkende kalmak bir tercihmiş ve açıklanmaya muhtaçmış gibi algılanabiliyordu bazen. Bu durumda, gitmenin manasızlığı üzerine kafa yoran bazı görüşmecilerimizle buradaki hayata dair beklentilerini ve kalma nedenlerini konuştuk. Sayıca kalabalık olmasalar da anmamız gereken “misafirlerimiz” de var: Hayatlarının aşağı yukarı son 10 yılını bir şekilde Türkiye’de geçirmiş, Türkiye dışında da akan bir hayatı olan yabancı uyruklu görüşmecilerle, dışarıdan bir gözün bazen daha iyi görebileceği fikrinden hareketle, bu topraklardaki zihinsel ve siyasi dönüşümü konuştuk.

yesinde Topladığından Şüphelenmeye Başlıyor...” <http://zaytung.com/haberdetay.asp?newsid=331426>

Bu çalışma, herhangi bir akademik/bilimsel iddia taşıyor; belli bir sosyolojik araştırma metodunu takip etmiş de değiliz. Yıllardır işitsel ve yazılı medya alanlarında çalıştığımız için biz konuya daha ziyade gazetecilik perspektifinden yaklaştık. Derinlemesine mülakat tekniklerinden yararlanmış, elimizdeki veriyi içerik analizi metoduyla işlemiş ve görüşmecilerimize kartopu yöntemiyle ulaşmış olsak da, görüşeceğimiz kişileri belirlerken demografik kriterlerden ziyade kişilerin hikâyelerine öncelik verdik. Yine de görüşmecilerimizi seçerken farklı meslek gruplarından olmalarına özen gösterdik. Tek bir kuralımız vardı: Herhangi bir ülkeye iltica başvurusu yapanlarla görüşmedik. Zira iltica ve mültecilik, bu çalışmanın sınırlarını aşan bambaşka bir durum. Biz sadece, somut bir tehditle karşı karşıya olmayan ve gitmeye mecbur olmasa da gitmek zorunda hisseden kişilerin hikâyelerine kulak vermek istedik. Neticede bu çalışma kapsamında 28-49 yaş aralığında 16'sı kadın, 11'i erkek, toplam 27 kişiyle görüştük. Türkiye'de yaşayan veyahut yurtdışında yaşamakla beraber ziyaret amacıyla Türkiye'de bulunan görüşmecilerle Kadıköy, Be-yoğlu, Şişli gibi semtlerdeki kafelerde yüz yüze görüştük; diğer tüm görüşmelerde ise Skype ve Hangouts gibi görüntülü iletişim araçlarından faydalandık. Görüşmecilerimizin bazıları, çalıştıkları şirketlerdeki pozisyonları nedeniyle isimlerinin kitapta yer almasını istemedi; biz de herkese eşit muamele etmek adına tüm görüşmecilerin adını gizleme ve her birini birer rumuzla anma kararı aldık. Çalışmamızı anlattıktan sonra konuya ilgi göstermeyen çok az kişi oldu; çoğu ilgiyle ve merakla bizimle görüşmeyi kabul etti, sorularımıza samimiyetle cevap verdiler. Kendilerine minnettarız.

Kitabın “Memleket Tahayyülleri” başlıklı ilk bölümünde, ülkedeki gidişatın bireylerin hayat hikâyelerini hangi alanlarda ve dönüm noktalarında tökezlettiğini; Türkiye'ye ilişkin hissiyatları, düşünceleri, hayal kırıklıklarını, kızgınlıkları ve korunabildiği kadarıyla umutları anlamaya çalıştık. “Göç Motivasyonları” başlıklı ikinci bölümde, ülkeyi terk eden görüşmecilerin göç etme kararı-

nı hangi motivasyonlarla verdiklerini, hangi nedenleri göz önüne aldıklarını konuştuk. Bu bölümde medyadaki haberlere yansıyan göç nedenlerinin yanında, neredeyse hiç bahsedilmeyen, daha derinlerde yatan birtakım nedenlerin de izini sürdük. “Yeni Hayat” başlıklı üçüncü bölümde, belirli konu başlıkları üzerinden göç edilen ülkeye adapte olup olamama gerilimine ve adaptasyon süreçlerindeki deneyimlere odaklandık. Son üç yıl içinde yurtdışında yaşamaya başlayanların deneyimlerini özellikle merak ediyorduk, zira göç edilen ülkedeki koşullardan bağımsız olarak göç eyleminin kendisiyle ilgili kıymetli bilgilerin bu deneyimlerde saklı olduğu kamsındaydık. Bir de bütün bu hikâyelerin turnusol kâğıdı diyebileceğimiz “gitmeyenler” var: “Bir İhtimal Daha Olsa Gerek” başlıklı son bölümde, göç etme imkânlarına sahip olmakla birlikte “her şeye rağmen” Türkiye’de kalmayı seçenlerin nedenlerine ve umutlarına kulak verdik. Nihayet kitabın sonunda, KONDA Genel Müdürü Bekir Ağırır’la Yeni Türkiye’nin göç iklimini enine boyuna değerlendirdiğimiz kapsamlı söyleşi yer alıyor. Bekir Ağırır, ele aldığımız göç fenomeninin dünya ölçeğinde yaşanan sosyoekonomik ve kültürel dönüşümle nasıl etkileşim halinde olduğu ve bunun Türkiye’de uç veren değişim arayışları bağlamında ne anlama geldiği hakkında çarpıcı gözlemlerde ve yorumlarda bulundu.

Editörlerimizle yaptığımız ilk toplantılar esnasında herkesin gitmeye ya da kalmaya ilişkin kendine ait bir ajandası vardı. Ülkede olup bitenlerden soyutlanamayacağımız gibi, çalışmanın konusuna dair şahsi kanaat ve duygularımızın olmasını da yadırgamadık. Bu durumun, çalışmanın “objektifliği”ne hanel getireceğini de düşünmedik. Kendi kişisel pozisyonumuzun farkında olarak, görüşmecilerimizle dinamik bir ilişki içerisindeyken gitmek ya da kalmakla ilgili düşündüklerimizin onlara ilişkin tavrımızı etkilemesine izin vermedik. Fakat ilginç olan, görüştüğümüz her kişiyle biz de gitmek, kalmak, memleket, yuva, göç konularında düşündüklerimizi, bildiğimizi sandığımız şeyleri yeniden gözden geçirdik, bildiklerimizle sınandık. Dolayısıyla, bu kitabın müellif-

leri olarak, çalışmanın sonunda, başlangıçtakinden farklı yerlere geldiğimizi söyleyebiliriz. Fakat bundan hiç şikâyetçi değiliz!

Bu kitap, nedenler ve nasıllar hakkında; dolayısıyla son sözü söylemekten, genellemelere varmaktan imtina ettik. Çünkü asıl merakımız sayılar değil, hikâyelerdi. Burada yer verdiğimiz ve başka pek çok mecrada karşılaştığımız bireysel hikâyelerin, iyi eğitilmiş, donanımlı ve ülkenin gidişatından hoşnutsuz kesimde gitgide daha görünür hale gelen bu göç eğilimini anlamada istatistiklerden, grafiklerden daha faydalı olacağına inanıyoruz; zira bu ülkede “çoğunluk”tan farklı düşünen, hayatını evrensel değerler üzerine inşa etmek isteyen insanların kendilerini içinde buldukları sıkışmışlık, bunaltı, umutsuzluk gibi kanlı canlı duyguları anlamamanın ve aktarmanın bize göre yegâne yolu bu.

“Bir kitap projemiz var” diyerek bizi bu çalışmaya dahil eden ve süreç boyunca yalnız bırakmayan Metropolis editörlerine; görüşmecilere ulaşma konusunda bize yardım eden, ses kayıtlarının deşifrasyonu gibi süreçleri üstlenen, tıkanıp durduğumuzda fikirleriyle destek veren herkese teşekkür ederiz. Kitap için yazdığı sunuş metniyle konuyu küresel bağlamı içinde değerlendirebilmemiz için bize bir çerçeve sunan göç araştırmacısı Prof. Dr. İbrahim Sirkeci’ye ve göçün kentleşmeyle ilişkisinden Türkiye’yi bekleyen dönüşümün ipuçlarına dek meseleyi hayli geniş bir zeminde yorumlayan KONDA Genel Müdürü Bekir Ağırdaş’a şükranlarımızı borçluyuz.

I

Memleket Tahayyülleri

Her sınır aşırı göç eyleminden beklenen sonuç, hedef ülkeye salimen varıp tutunmaya çalışmaksa eğer, eylemin nedeni de yola çıkış ülkesidir diyebiliriz. Bir canlının doğal yaşam alanını (melsela doğup büyüdüğü ormanı) terk etmesine sebep yangın veya kuraklık da olabilir, bozulan ekosistem ve nüfus dengesi de; fakat en nihayetinde harekete geçmeye sebep ormanın ta kendisidir, çünkü yaşanmaz olmuştur. Türkiye’de de son yıllarda “burada yaşanmaz artık” diye serzenişte bulunarak ülkeden ayrılmak üzere harekete geçen –nicel ve nitel bakımdan– kayda değer bir kesim var ve görünüşe göre bu kesimi göçe yönelten sebepler daha ziyade Türkiye’nin güncel sosyopolitik, kültürel ve ekonomik koşullarıyla ilgili. Yani bir parçası oldukları, üzerinde var oldukları memleket Türkiye’nin ya baştan beri tahayyüllerindeki ülke olmadığına ya da bundan sonra asla olamayacağına kani olmuşlar.

Bu çalışma boyunca ve başka mecralar aracılığıyla eriştiğimiz çok sayıda göç anlatısının, ortak temalar taşımakla beraber, belli tahayyül dünyalarına bağlı bireysel hikâyeler olduklarını öncelikle belirtmemiz gerek. Keza Türkiye’yi terk etmeye yönelten sebepler de muhtelif: Kimi toplumsal kutuplaşmanın doğurduğu

boğucu atmosferi, kimi siyasi ve sosyal baskıları, kimi çocuğunun geleceğiyle ilgili kaygılarını vurgularken; kimisiyse kariyer odaklı akranlarının arasında var olamayışını, kimi şehirde bir kadın olarak var olmanın imkânsızlığını, kimisi de giderek tutuculaşan akademiye işaret ediyor. Hatta katlanılmaz hale gelen trafiğin başlı başına bir göç nedeni olduğunu belirtenler de var.

Bütün bu sebepler ve bunlara denk düşen hissiyatlar, Türkiye'nin belli bir açıdan çekilmiş resmini, deyim yerindeyse duygusal haritasını seriyor önümüze. Peki neresidir Türkiye? Coğrafi, fiziki bir haritadan değil de, duygusal bir haritadan baktığımızda nasıl bir Türkiye var önümüzde? Ülkeyi terk etmek, buradan gitmek isteyenler, geride bırakmaya karar verdikleri çevrelerini ve yaşamlarını zihinlerinde nasıl kurguladılar; yaşadıkları çevreyi nasıl görüyorlardı? Göç eden bireylerin Türkiye'yle kurdukları bağlar, geçmiş ve gelecek arasında çizilebilecek bir hattın neresinde duruyor?

Her bireyin tahayyülündeki yurt, memleket, vatan ya da yuva olarak Türkiye özgül karşılıklara sahip ve dolayısıyla terk hikâyeleri de bireysel; ancak hiçbir münferit değil. Başka bir ifadeyle, modern hayat tekillikleri anonimliğe zorladığı ölçüde, tekillikler, yani bireyler de buna her zaman kendi özgül hikâyeleriyle cevap veriyorlar. Bu yüzden, istatistiklere yansiyacak kadar somut bir hareket haline geldiği müddetçe göze çarpan göçü ve dolayısıyla memleket tahayyüllerini kişisel hikâyeler düzeyinde anlamamız gerektiğine inanıyoruz.

Bu bölümde, “Yeni Türkiye'nin göç iklimi” olarak adlandırdığımız son birkaç yıllık süreçte yurtdışına taşınmaya karar veren ve hayatını bu karar doğrultusunda yeniden şekillendiren bireylerin kendi yaşam öykülerini bugüne kadar zihinlerinde nasıl tasarladıklarını; yaşadıkları mahalleyi, kenti, çevrelerini ve kendilerini nasıl değerlendirdiklerini; kısacası, memleketi nasıl tahayyül ettiklerini anlamaya çalışacağız.

1990'lardan bu yana sivil toplum ve kültür sanat alanlarında çalışan, İstanbul'da düzenlenen önemli organizasyonlara emek vermiş Zümrüt (49) 2017 yılında yurtdışına taşınmaya karar verenlerden. Oğluyla birlikte Berlin'e göçmeden bir hafta kadar önce onunla buluştuğumuzda Türkiye'ye dair şunları dile getiriyor: *"Gelişti bu ülke, bugüne geldi ve durdu bir yerde. Şimdi yokuş aşağı giden bir araba gibi ve hakikaten nereye çarpacak belli değil."* Şikâyetçi olduğu genel gidişatı betimlerken bugünden geriye bakıp *"çok şey kaybettik"* diyor: *"Mesela şimdi en basitinden umudumuz yok, neşemiz yok. Ufkumuz yok!"* Çevresinde ve genel olarak ülkede yaşanan değişimin çok hızlı ve keskin olduğu, insanların bu değişime verdiği tepkininse cılız kaldığı gözleminde bulunan Zümrüt, *"Birbirimizin farkında olamıyoruz ya da gündelik hayat izin vermiyor buna,"* diye ekliyor.

Bir yayınevinin halkla ilişkiler departmanında çalışan Yeliz (29) ise *"mutsuz ve çemkirmeye müsaidiz"* diye betimliyor gözlemlediği toplumsal ilişkileri: *"Bir de yeni bir şey var, belki de ben yeni fark ettim: Hep başkasından bekliyoruz, başkasına kötülük yapıyoruz."* Genel duygu durumunu yansıtan halin *"umutsuzluk"* olduğunu belirten Yeliz'e göre,

"Her geçen gün insanlar daha da mutsuzlaşıyor, daha da hastalanıyor, daha da parasızlaşıyor. Türkiye'de 20-35 yaş arası insanlar tüketim, savunma, kaygı bozukluğu ile yaşıyor. Sadece konuşulan üç dört konu kaldı. Seçim ne zaman, şunu ne kadar aldın filan... Kimse durup sen ne dinlemeyi seviyorsun diye sormuyor ama sor, iş yerinde kimin nereye ne kadar borcu var hepsini bilirler. Konuşulanlar kısıtlı ve sığ."

Türkiye'de özellikle hizmet sektöründeki beyaz yakalıların çalışma hayatıyla ilgili dile getirdikleri en temel çelişkilerden biri olan mutluluk-mutsuzluk gerilimi, şüphesiz akademide de yansımaları buluyor. İktisat öğrenimini Kanada'da sürdürmek üzere Türkiye'den ayrılan Bennur'un (36) çalışma hayatıyla öğrenciliğin kesişimindeki doktora sürecine dair ilginç bir gözlemi var. Daha

önce gerek kendi eğitimi gerekse de akademisyenlik kariyeri için dünyanın farklı ülkelerinde bulunan Bennur, Türkiye’den Kanada’ya göçmeden önceki son günlerinde Beyoğlu’nda yaptığımız görüşmede, öfke ve bıkkınlığa yakın bir ruh haliyle şunları dile getiriyor:

“Bence Türkiye akademisi –Türkiye’de sevgililik ilişkisi de dahil çoğu ilişki için geçerli olduğu gibi– ilginç bir biçimde insanın kendine güvenini devamlı yıpratıcı bir halde. Amerika’ya ilk gittiğimde hissetmiştim bunu. Türkiye’de bir hoca-nın ne sana kıymet verdiğini ne de senden kıymetli bir fikir gelebileceğine inandığını hissedersin. Öyle bir ilişki yok. Ben doktora [ABD’ye] gittiğimde hayranlıkla okuduğum hocaların dersine girdim. Gözlerinin içi parlıyor. Sanki bir soru soracaksın ve onun kafasında da bir şey açılacak, beraber bir şey yapılabilecek gibi.”

Lior (32), Yahudi bir ailenin iki oğlundan biri. İstanbul’da küçük esnaf olan ailesi, Ahmet Necdet Sezer’in Bülent Ecevit’e anayasa kitapçığı fırlatması hadisesiyle akıllara kazınan 2001 ekonomik krizinden sonra kepenk kapatmak zorunda kalarak İsrail’e yerleşmeye karar verir ve böylece İstanbul’u terk ederler. Ancak üç sene dayanabildiği İsrail’e uyum sağlayamayan Lior, doğup büyüdüğü Türkiye’ye geri döner. Ardından, bugün “en güzel zamanlar” diye andığı üniversite dönemi başlar: Boğaziçi Üniversitesi’nde sosyal bilimler öğrenimi gördüğü bu dönem, yeni arkadaşlıklar ve yeni vaatlerle yüklüdür Lior için. Lakin “üniversite” adı verilen bu vaatler ülkesinde de ikamet uzun sürmez. Öğrenimini yarıda bırakır ve kendisine daha uygun bir mecraya, video prodüksiyon alanına geçmeye karar verir. Gelgelelim, uzun yıllar uğraş vermesine rağmen bu işten geçimini sağlayabilecek kadar para kazanamaz. İçine girdiği sıkışma halinde Lior’un çevresine dair algısı bir kırılmaya uğrar. Ailesinden ayrılıp dahil olduğu İstanbul’daki sosyal çevrede zamanla değişimler olmuştur: *“Eskisi gibi değildi; ne ben onlara bir şey verebiliyorum, ne onlar bana. Ne*

bileyim, herkes aynı şeyi konuşuyor: Ne olacak, ne olacağız? Hep bu konuşuluyor, başka bir şey paylaşılmıyor artık.”

British Council tarafından 2017 yılında yayınlanan *Next Generation Türkiye* araştırmasına göre, gençlerin çoğu üniversite yıllarında etraflarına ve geleceklerine görece daha umutlu bakıyorlar.¹² Araştırmanın danışmanlarından Yeditepe Üniversitesi sosyoloji bölümü üyesi Doç. Dr. Demet Lüküslü, bu umutlu bakışın gerekçelerinden biri olarak, 18-31 yaş aralığındaki bireylerin henüz “iş hayatına atılmamış olmalarını” gösteriyor. Türkiye’de kişinin geleceğine dair umutlu olduğu ve hayal kurabildiği ruh hali ise zamanla, özellikle de üniversiteden mezun olmaya yakın erozyona uğruyor. Lior’un “herkes işe kapandı” diye betimlediği süreç tam da bu aslında.

Öte yandan, güvencesiz ve tanımsız çalışma koşullarının yaygınlaştığı günümüzde “iş”in ne olduğu da belli değil. Çocuk sahibi olduktan sonra Kanadalı eşiyle birlikte 2013 yılında Türkiye’den göç eden Feride, bu konuda şunları dile getiriyor: “*Türkiye, yapmak istediği işi yapabilen insanların ülkesi değil. Bir süredir böyle bir durum yok. Herkes önüne gelen ne iş varsa onu yapıyor.*” Feride, on bir yıllık eğitimcilik hayatının ardından vardığı bu sonucu şöyle bağlıyor: “*Türkiye’de çok başarılı olunmasa da en azından mutlu olunabilecek işler yok.*”

Güngör (34) ve İdil’le (35) Tophane’de buluşuyoruz. Fotoğraf sanatçısı Güngör, mesleği gereği İstanbul’da bulunduğunu anlatıyor bize; üniversite öğrenimini tamamladığı Eskişehir’de değil de sektörün kalbinin attığı kentte, yani İstanbul’da olması gerektiğini ona salık verenler hocaları olmuş. Şimdi, işi gereği sürekli seyahat etmek zorunda olsa da, son beş yıldır İstanbul’da sürdürdüğü hayatı sorguluyor:

“Buna [İstanbul’da yaşamaya] neden dayandığımı, katlandığımı bilmiyorum. Burayı bu kadar zorunlu kılan ne olabilir?

12 <https://www.britishcouncil.org.tr/nextgeneration> (Son erişim: Ağustos 2018)

Bana ne kadar artısı var bilmiyorum. Tuhaf bir girdap ve içinden çıkamıyorsun, o girdabın içine düştükçe ekonomik olarak seni bağlıyor. Ayda 5 milyarla da 1 milyarla da yaşıyorsun. Hayatındaki standart değişmiyor. İstedğin standart ne? Ne bileyim, haftanın belirli günleri kendine vakit ayırabilmek, üretebilmek... Hiçbirini yapamıyorsun. Arkadaşına vakit ayırabilmek, sinemaya gidebilmek, üretebilmek... Hiçbirini yapamıyorsun.”

Büyük kentlerdeki yorucu ve kargaşayla yüklü gündelik hayatın neredeyse kaçınılmaz bir biçimde zihinsel akamete yol açmakta oluşu, son yıllarda hemen her mecrada sıkça dile getiriliyor. Bir kentin sosyal, mimari ve iktisadi kurgusundan tutalım ne şekilde yönetildiği ya da yönetilemediğine kadar pek çok ögesi, o kentin sakinlerinin zihnini doğrudan etkilerken, kendi aralarında kurdukları ilişkileri de tayin etmekte. Bu minvalde, Güngör’ün andığı son duygu durumu –yani “bu şehirde hiçbir şey yapılamadığı” duygusu– başka görüşmecilerin de çok benzer şekilde ifade ettikleri bir duygu olarak karşımıza çıkıyor. İletişim fakültesi mezunu, muhalif olarak bilinen medyadan tutalım ana akım sayılan medya kuruluşlarına dek birbirinden farklı mecralarda, kültür sanattan politikaya dek muhtelif alanlarda mesai yaptıktan sonra ekonomik ve politik koşullardan ötürü mesleğini Türkiye’de sürdüremeyen ve bir iş fırsatı vesilesiyle Yunanistan’a taşman Tülay (28) da aynı bağlamda şunları dile getiriyor:

“Bir toplumu toplum yapan birçok değerden uzaklaşmış gibiyiz İstanbul’da artık. İnsanlar birbirlerini göremiyorlar. Aynı şehirde yaşayıp aylarca sözleşip görüşemediğimiz kim bilir kaç arkadaşımız var. Bunun hem sosyal hem ekonomik nedenleri var. Türkiye’de insanlar artık bir kahve içmeye bile dışarı çıkamaz oldu. İstanbul’da kültürel olarak aktif bir hayat olsaydı, sinemalara, tiyatrolara gidiyor, sergilerde buluşuyor, sahillerde rahat rahat buluşuyor olsaydık ya da hep beraber toplanıp Belgrad’a pikniğe gidiyor olsaydık belki daha mutlu ve huzurlu bir hayatımız olurdu. Çünkü bunu yapıyorduk

küçükken; ailecek ormana yürüyüşe gidiyorduk, Şile'ye, Polonezköy'e pikniğe gidiyorduk. Bunlar Türkiye toplumunun İstanbul yaşantısının, bir şekilde hayatının bir parçasıydı ve giderek yok oldu böyle temel şeyler. Ve biz şimdi o ailelerin çocukları olarak, o kültürlerde büyüyen çocuklar olarak onu arzu ediyoruz tekrar, ama bulamıyoruz.”

Görüşmecilerimizden Sibel (42) de, kendi tabiriyle “elinden her şeyi almanlar”dan biri. 2005 yılından bu yana kentsel dönüşüm, kültür ve siyaset üçgenindeki akademik çalışmalarının yanı sıra gazeteciliğe de devam eden Sibel, bir araştırma bursuyla 2016 baharında gittiği Almanya’da yaşıyor halen. Türkiye’de muhalif kimliğe sahip akademisyenlere yönelik artan baskılardan ve OHAL koşullarında gazetecilik mesleğini icra etmenin imkânsızlığından ötürü şimdilik Türkiye’ye dönmeyi düşünmüyor. Sibel de kent hafızasının yurttaş-kent ilişkisi bağlamında tahrif edildiği kanısında:

“Şimdi o hafıza ortadan kalktığı için biz zaten şehirden silkelendik. (...) Şehrin her yerinde kendimizi güvende hissetmeye-biliriz ama güvende hissetmediğin yeri bildiğin zaman o başka bir şey sağlar sana. O bildiğimiz şey zaten ortadan kalktığı için bir taraftan silkelenmiştik, çoğumuz. Bu sadece sola ya da muhalefete özgü değil, koca bir Türkiye toplumu, o şehirlerde kim yaşıyorduyse eğer onlar, silkeleniler.”

Cemre (30) Boğaziçi Üniversitesi’nde felsefe okuduktan sonra, hayat galesi gereği prekarya kontenjanından pek çok teknoloji girişimine emek vermişse de nihayetinde hiçbir derdine deva olmayan bu sektörden de ayrılmaya karar vermiş. Şimdi İrlanda’da bir yandan çok uluslu bir şirketin halkla ilişkiler bölümünde çalışırken, bir yandan da üniversite yıllarında başladığı bale eğitimini ve eğitmenliğini sürdürüyor. Skype üzerinden yaptığımız görüşmede Cemre, Türkiye’ye dair hislerini şöyle ifade ediyor:

“Dönüp baktığımda bazen içim acıyor, çünkü mahvettiler. Şu an o güzellikleri bile göremiyorum. Sevdiğim yerlerde, Boğaziçi’nde çimlerde oturmayı düşlediğimde aklıma, içime güzel duygular gelmiyor.”

Geride bıraktığı kent hakkında Tülay ve Güngör’üne çok benzer bir deneyimi var Cemre’nin:

“En son ne zaman dışarı çıktın desen İstanbul’da, hakikaten hatırlamıyorum. En yakın arkadaşlarım üç-beş kişi, bütün zamanımı ya evde ya da güvenli gördüğüm bir kafede kahve içerek filan geçiriyordum.”

Türkiye’de çalıştığı basın yayın kuruluşlarında olumsuz davranışlara maruz kalıp, üstüne bir de istediği yaşamı idame ettiremeyeceğini anlayınca, meşakkatli yurtdışı başvuruları süreci başlıyor Cemre’nin ve ardından karşısına “burada da yağmur beter ama olsun” diye betimlediği Dublin’de bir fırsat çıkıyor. Halihazırda çalıştığı şirketin çalışanları için getirdiği kriterlerden birinin “kendilerini ve şirketi geliştirmek” olduğunu da laf arasında belirtiyor.

Yukarıda Bennur’un akademiye atıfla dile getirdiği “insanın kendine güvenini yıpratan ruh halleri”, Cemre için de medya bağlamında geçerli. Hiç kuşkusuz bu ruh hallerinin izini başka sektörlerde ve iş kollarında da sürebiliriz, ancak her halükârda bu yıpranmanın bireylerde yol açtığı sonuç aynı: yılgınlık ve kabullenme. Bu sonuç ise “idare etme kültürü” olarak adlandırabileceğimiz bir tutumu karşımıza çıkarıyor. Mutsuzluğa yol açan koşulların değiş(tirile)meyeceğine ve mücadelenin nafile olduğuna dair bireysel deneyimler, aksi yönde deneyimlerin cılız kaldığı koşullarda kişiden kişiye aktarılarak kolektif bilince “idare etmekten başka çözüm yok” biçiminde taşınıyor. Günümüzde sosyal medya ve benzeri iletişim olanaklarının da etkisiyle hızla yaygınlaşan bütün bu olumsuz deneyim birikimi, karamsar bir dile bürünerek bireysel veya kolektif her nevi mücadeleyi yadsıyan söylemi, yani idare etme kültürünü pekiştirmiş oluyor.

İslamdaki *tevekkül* anlayışı, bir tutum olarak idare etme kültürünü anlamada bir fikir verebilir; nitekim burada da, kişinin gücünün yetmediği ya da gözünün kesmediği bir güçlük karşısında hayatına ilişkin yetkiyi ve ehliyeti –en basit tabiriyle– bir *üst mer-ciye* tevdi ettiği bir tabiyet söz konusu. Etienne de la Boétie’nin tabiriyle bir nevi “gönüllü kulluk kurumu” olarak da niteleyebileceğimiz idare etme kültürü, kişinin kendi yaşamının öznesi ve faili olmadığını düşündüğü koşullarda hızla yaygınlaşıp kökleşiyor. Üstelik bu kültürün günümüzde yalnızca Türkiye gibi derin toplumsal yarılmaların söz konusu olduğu ülkelerde değil, dünya genelinde yaygınlaştığını da belirtmemiz gerek. Naomi Klein’in adlandırmasıyla küresel ölçekli felaket kapitalizmi, başımıza kötü şeyler geldiğini, felaketin çoktan vuku bulmuş olduğunu (artık önlenemeyeceğini) ve şimdi tarihin belli bir sonrasında yaşadığımızı telkin etmekte hepimize. Türkiye’de son zamanlarda hızla yaygınlaşıp dillere pelesenk olan bir deyişle ifade edecek olursak, felaket kapitalizminin bize söylediği şey şu: Yapacak bir şey yok! Dolayısıyla bizden beklenen şey de bu: İdare edin.

Görüşmeciler; kendilerini her daim tehlike altında hissetmelerine yol açan ve şok, dehşet, acz, savunmasızlık, çaresizlik gibi duygularla iyiden iyiye terbiye edilen, bir tür “can pazarı” gibi yaşanan gündelik hayatı gitgide çekilmez kılan pek çok neden sıralıyorlar. Tacizin, mobbingin, nezaket kurallarının ihlalinin sokaktan işyerine, trafikten okula dek hemen her yerde neredeyse bir norm haline gelişi ve bu durum karşısında “idare etme kültürü”nün zamanla başat mevzi olarak belirişi, çoğu görüşmecinin anlatısına yansıyan bir durum. Peki acaba bu idare etme halinin sınırı nedir, kişi hangi raddeye kadar idare edebilir?

Beyaz yakalı banka çalışanı Cenk (33) idare edemeyenlerden. Yabancı uyruklu eşi, Türkiye’de bir süre yaşadktan sonra “buraya daha fazla dayanamamış” ve bulduğu iş fırsatını değerlendirerek Avusturya’ya taşınmış. Onun peşinden Viyana’ya gitme hazırlıkları yaptığı sırada görüştüğümüz Cenk, Türkiye’den ayrılmakla ilgili eşine hak verdiğini, son zamanlarda sırf trafikteki saygısızlığa

dayanamadığı ve sınırlarını daha fazla yıpratmak istemediği için bile işe yürüyerek gittiğini belirtiyor.

Trafik, aslında pek çok kentsel sorunu tek başına temsil eden bir metafor. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde tamamladığı lisans öğreniminden sonra 2010 yılında İtalya'ya giden, ardından Ankara Antlaşması'yla İngiltere'ye yerleşen Müberra (32) da insana hatırlattıkları bağlamında İstanbul'daki "trafik hengâmesi"ni şöyle betimliyor:

"Bir hengâme içindesin ama insanların geliştiği de yok, araştırdığı, iyiye gittiği de yok. Bu çok sıkıcı bir şey yani. Özellikle gelişmek, bir şeyler yapmak isteyen insanlar için karşıdan cevap alamamak yorucu."

"Bir şeyler yapmak" ise aslında her zaman kapsamlı faaliyetlere tekabül etmiyor. Tülay bu ayrımı şöyle tanımlıyor: "*En basitinden, ne bileyim mahalleye kedi evi koydun, bu bile bir mahalle kavgasına yol açabiliyor. Azınlık veya kapanmışlık veya sıkışmışlık hissi de buradan geliyor.*" Cenk de, Tülay da gündelik hayatta hissettikleri bu sıkışmışlık halini daha fazla idare edemeyerek başka ülkelere taşındılar. Fakat idare edebilmek için farklı yollar/biçimler de şekilleniyor bir yandan.

İngiltere'de yaşayan Müberra, aile ziyaretleri vesilesiyle arada bir İstanbul'da bulunuyor. Şimdi yurtdışından Türkiye'ye bakınca fark ettiği bir eğilim var:

"Burada Moda'ya taşman bir sürü genç var, mesela Yeldeğirmeni var şimdi. İnsanlar Adalar'a, Datça'ya kaçıyor. Sürekli kendini kapatarak, kendini dış dünyadan izole ederek yaşıyorlar. Bu aslında ne kadar yaşamak, bilmiyorum."

Müberra'nın İngiltere'den bakınca fark ettiklerini Türkiye'den *ayrılmamaya* karar veren Kadıköy sakini, beyaz yakalı çift Damla (33) ve Halit (42) de tasdik ediyorlar:

“Dün Esenler’e gittik, işte halkımız bu dedik. Gerçekle karşılaştık diyerek birbirimize baktık. Biz başka bir dünyada yaşıyoruz aslında, konuştuğumuz insanlar hep en nihayetinde bizim birlikte görmek istediğimiz insanlar. Görmek istemediğimiz insanların dünyasında değiliz. Çalıştığımız şirketler bile sol ağırlıklı şirketler. O istediğimiz fanusu yaratmış durumdayız. (...) Ve o fanustan da memnunuz.”

Damla ve Halit’in içinde yaşadıkları için memnun oldukları fanus, aslında kendi seçtikleri çevre ve sosyal ilişkilerden örölü, bizzat tasarladıkları bir fanus. Nitekim Damla’nın halihazırda çalıştığı bankanın Avrupa’da bulunan bir şubesinden iş teklif gelince, oturup bir muhasebe yapıyorlar:

“O ayrıma geldiğimizde, kendi adıma şunu dedim: Aslında gerçekten rahatsız olduğumuz bir ton şey var ama baktığında Kadıköy’de yaşıyorsun, mobbinge uğramadığın düzgün bir işin var, makul kazanıyorsun, o politik konjonktürden negatif anlamda en son etkilenecek kişilerden birisin.”

Söz konusu fanus, kişinin güvenlik duygusunun yerli yerinde olmasının koşulu bu örnekte; fakat bir fanus inşa edip içine yerleşmeyi ruhsal ve bedensel bütünlüğü koruyabilmenin olmazsa olmazı olarak gören pek çok insan var. Yine de Damla ve Halit’in koşulları bağlamında şu hususu not düşmemiz gerek: Birbirinden farklı sektörlerde çalışan çift, bir dönem Plaza Eylem Platformu’nda örgütlenmişler. Güvencesiz, prekaryalaştırılmış ve dahil oldukları politik ekonomiden hoşnutsuz beyaz yakalılar açısından Plaza Eylem Platformu, henüz yeterince yaygın ve etkili olmamakla birlikte, bir örgütlenme mecrası olarak oldukça kıymetli ve anlamlı. Dolayısıyla, tıpkı Damla ve Halit gibi içinde yaşadıkları fanusu gönüllerine göre tasarlama imkânına sahip pek çok beyaz yakalı, fanusun etki ve koruma kapasitesinin kısıtlı, duvarlarının ise camdan olduğunun aslında farkında. Bu açıdan yapısal sorunlarla ancak başkalarıyla temas ve iletişim halindeyken, yani kolektif çabayla baş edilebileceğini seziyorlar.

Fanusu, memleket tahayyülü bağlamına yerleştirmemiz gerekirse şunu söylememiz mümkün: Bazen bu fanus, kişi için memleketin ta kendisi haline gelerek başka ülkelerde de yeniden üretilebildiği müddetçe bir kimlik olarak göçmenliği önemsiz kılarken, bazen de konjonktüre bağlı olarak geçici bir sığmağa dönüşebiliyor. Böylece fanus, memleket içi bir sürgün yeri de olabiliyor, sürgündeki yeni memleket de. Nitekim “yurt/vatan/memleket” kavramının kendileri için ne ifade ettiğini sorduğumuzda görüşmecilerin verdiği cevapların çeşitliliği de gösteriyor ki karşı karşıya olduğumuz bu yeni göç fenomenini “yurtdışına göç” gibi tek yönlü bir eylemle nitelememiz pek mümkün değil. Görüşmecilerden kimisi memleketle yıldızının zaten hiç barışmadığından, kendini oldum olası bu ülkeye ait hissetmediğinden, kimisiye kendini ihanete, hayal kırıklığına veya hüsrana uğramış, kızgın hissettiğinden bahsederken; kimisi de memleketi kişinin tüm kızgınlıklarına rağmen asla kaçamayacağı, daha da önemlisi yüzleşmesi gereken şey olarak tanımlıyor. Kısacası, görüştüğümüz kişilerin memleket tahayyüllerinde, genellikle siyasi figürlerce başvurulanan hamasi nitelemelerden ziyade çok daha basit, çok daha hayati özellikleriyle karşılaşılıyor Türkiye’nin.

Daha evvel sekiz yıl yurtdışında yaşayan Bennur, Kanada’ya göçmeden önceki tecrübelerine dayanarak özlediği şeyleri şöyle ifade ediyor:

“Rakı içmeyi özleyeceğini düşünmüyorsun, sadece rakı içmenin ne anlama geldiğini bilecek insanların yanında olmayı özölüyorsun. Daha önce geçirdiğim sekiz senelik dönem boyunca beni en çok çarpan özlem ya da eksiklik hissi, bir şeyi yapmaya ilişkin değildi; onun bir kolektif durum ve düşünce halinde neye tekabül ettiğini anlayacak kişilerin özlemi ve eksikliği idi.”

Türkiye’de bir kadın ve bir yazar olarak hayatını idame ettiremez hale geldiğinden Fransa’da yaşamaya başlayan Jale (44) için Türkiye, “çok daha iyi yerlerde olabilecekken kendini çok sınırla-

yan bir ülke” ve daha çok da “ayrımcılık” kavramına başvuruyor Türkiye’yi betimlerken. “Yurt/vatan/memleket”i tanımlamasını istediğimizdeyse, “*Kendi paramı kazanana kadar ailemle birlikte geçirdiğim o 20 yıl... Çoğunlukla bu,*” diyor. “Çoğunlukla” geçmişle ilişkili bir memleket tahayyülüne sahip olan Jale’ye ülkenin bugünüyle nasıl bir ilişki kurduğunu sorduğumuzda şöyle yanıtlıyor: “*Sevdiğim insanlar burada. Sevdiğim derken illa arkadaşları kastetmiyorum; bu bir sanatçı, bir yazar da olabilir.*”

Bir müddet yurtdışında yaşadktan sonra yeniden Türkiye’ye yerleşen Uğur (31), “yurt”u şöyle tanımlıyor:

“Beraber hissettiğin, beraber yaşadığın insanlarla kurduğun beraberlik. Yurt kavramında seni sen yapan, büyüdüğün, bildiğin ve içinde hareket edebildiğin iletişim alanlarını paylaştığın insanlarla beraber olmak var. Beraber olmak, insanları da kapsıyor, mekânı da, havayı da, hissi de.”

Yeniden Türkiye’ye yerleşmeden önce iki kez yurtdışında yaşama teşebbüsünde bulunan Uğur, şunu da ekliyor:

“Beraber olma durumunun aslında yıkıcı olduğu kadar kurtarıcı bir tarafı da olduğunu bilmek benim için kurtarıcı oldu. Hayatı beraber yaşadığın insan grubunun, o alıp verdiği, risk paylaştığın ilişkilerin kendi mekânsallığı, yani realiteyle bir bağı var.”

İngiltere’de yaşayan ve artık “geri dönebileceği bir memleketi olmadığını” belirten Müberra içinse memleketin (kendi tabiriyle) “realite”yle pek ilişkisi kalmamış gibi: “*Memleketin neresi? İstanbul, Türkiye, neyse... Sanki şu an sorsalar diyemiyorum bunları, yani içimden gelmiyor. Ne kadar acı, resmen memleketsizleştirilmek.*” Yurdun ve memleketin fiili yokluğunda, o da Jale gibi çocukluğuna sığınıyor:

“Yurdum, vatanım filan diyeceğim de memleket diyorum, çünkü yaşadığım, büyüdüğüm yeri kastediyorum bunu der-

ken. Türkiye'nin tarihine, yapısına özlem değil, büyüdüğüm yere, kendimi rahat hissettiğim, doğal ortamım[a özlem].”

Bu “doğal ortam”ın izlerini bulmak ise zor: “Geçen gün, on sene evvel Beşiktaş'ta çay içtiğimiz yeri hatırladım. Orada şimdi tamamen bir polis yığını var. O yani. Elimden niye alıyorsun bunu?”

Herhangi bir ekonomik güvenceye sahip olmamasına rağmen Berlin'e göçen Zümrüt de benzer bir kayıp duygusunu ifade ediyor. Yanına almak istediği oğlunun bürokratik işleri için İstanbul'a döndüğü sırada görüştüğümüz Zümrüt'ün Türkiye'de karşılaştığı şey, bir kaybın manzarası: “İlk geldiğim gün önce Kilyos'a, ardından eski işyerime gittim, her şey aynı gibiydi. ‘Ay hata mı yapıyorum’ derken İstiklal'e çıktım ve tramvayın raylarını sökmüşlerdi, ağladım.”

Bu kitabın yayına hazırlık sürecinde İstiklal Caddesi'ndeki tramvay rayları –yeniden– döşenmişti. Fakat Zümrüt'ün işaret ettiği bu kayıp duygusunun İstanbul'un başka pek çok mekânında hissedilebiliyor oluşu, görüşmecilerin hemen hepsinin işaret ettiği bir husustu. Kentin parça parça sürekli yıkılıp yeniden inşa edilmesi ve bu faaliyetin yönetsel odağında yurttaşların değil, sermayenin yer alıyor oluşu, içinde yaşadığı kente dair söz sahibi olmak isteyen bireyleri kentin yönetilemezliğiyle yüzleşmeye ve çoğunlukla da boşluk duygusuna sürüklüyor. Dahası, Sibel'in de belirttiği gibi yıllardır süregelmekte olan bu yıkıcı dönüşüm, bireylerin kente dair deneyimlerini ve anılarını biriktirdikleri kişisel belleği de tahrif etmiş durumda. Bu hali Zümrüt şöyle ifade ediyor: “Her gün sevdiğimiz bir ağacı kestiler, bir binayı yıktılar. (...) Bu ülke çirkinleşiyor ve karanlığa gidiyor gibi hissediyorum ben.”

Yılmaz (39) Türkiye'de ifade özgürlüğünün yok edildiği, bireylerin düşüncelerini dile getirebilecekleri çoğu aracın ellerinden alındığı düşüncesiyle yakın zaman önce karşısına çıkan bir fırsatı değerlendirerek Hollanda'ya gitmiş. Başka pek çok sebebin yanı sıra yurtdışındayken Türkiye'ye baktığı zaman kapıldığı dehşet

duygusu, daha sonra onun ÷lkeye dönme kararı almasına yol açan sebeplerden biri:

“İstanbul’da hissettiğimiz dehşetin bin katını düşünün. Öyle bir dehşet ki sevdiklerim, yani annem, abim, bütün arkadaşlarım her an ölebilir; var olduğum, ait olduğum kültür yok olabilir diye düşünüyorsunuz.”

Yoğun kaygı yüklü bu ruh halini paylaşan Feride, Kanada’dan Türkiye’ye bakınca zihninde uyanan ilk imgenin şiddetle ilgili olduğunu belirtiyor: “İstanbul’da havalimanına inmek istemiyorum. Çünkü kafamda hâlâ oradaki terör görüntüleri var.” Ayrıca bu “tekinsiz Türkiye” imgesinin özellikle Batı’da gitgide yerleşmekte oluşu da görüşmelerde sıkça dile getirilen gözlemlerden biriydi. 2011 yılından bu yana Kanada’da yaşayan Arel (39), yurtdışından görünen Türkiye manzarasını şöyle betimliyor:

“Bir histen, yani ‘bence’ diye başlayan bir şeyden bahsediyorsak, Suriye ile o Borat filmindeki Kırgızistan arası bir garip ÷lke durumuna geldik Kanada’dakiler açısından. Yani kendine has garip bir kültürü olan bir yer ile savaşın yıkmakta olduğu bir yer arası bir yerde; bir komedi-drama konumundayız. [Gülüyor.] Aslında bu çok da yanlış bir yere düşmüyor bence. Türkiye tam da böyle bir yer hakikaten.”

Bu bölümde gidenlerin ruh hallerine, hissiyatlarına ve memleket tahayyüllerine değindik. Kabaca “burada olmuyor” diye etiketleyebileceğimiz bu ruh halini ve kendi hislerini dile getirmek üzere görüşmeciler “yıpranmak”, “silkelenmek”, “uzaklaşmak”, “bulamamak” gibi ifadelere sıklıkla başvurdular. Bu ruh hali ve duygular üzerinde biçimlenen memleket tahayyüllerini ise ya geçmiş yaşantılar ve anılar ya da gelecekte yaşanacak belirsiz, fakat umutlu hayat belirlemekte. Yani yurt/vatan/memleket ister geçmiş güzel günlerde kalsın, isterse gelecekte yaşanacak yer olsun; aslında her halükârda mutluluk vaat ediyor.

II

Göç Motivasyonları

Giriş bölümünde sorduğumuz soruyla başlayalım: İyi eğitilmiş, yüksek vasıflara sahip, ekonomik açıdan toplumun geniş kesimlerine nazaran daha avantajlı sayabileceğimiz Türkiyeliler neden ülkeyi terk ediyorlar? Onları bu ülkeden gitmeye zorlayan, teşvik eden sebepler nelerdi, hangi deneyimlerdi? Veyahut, karşılaştıkları çeşitli sorunların çözümsüz olduğunu, göç etmekten başka bir çare kalmadığını neden düşündüler? Kısacası, son dönemde Türkiye’den ayrılıp ekseriyetle Batı ülkelerine göç eden nüfusun motivasyonları nelerdi?

Görüşmecilerin birkaçı hariç neredeyse tümünün ülkeyi terk etme konusundaki temel motivasyonu özellikle 15 Temmuz darbe girişiminden sonra ilan edilen OHAL koşullarında Türkiye’ye egemen olan sosyal ve siyasi tablonun yarattığı karamsarlık ve çaresizlik duygusu. Öte yandan, bu göç hareketliliğini hazırlayan, birbiriyle bağlantılı, 15 Temmuz 2016’dan çok önceye uzanan pek çok farklı neden var aslında. 2017 başlarında yaptığımız görüşmeler sırasında gündemden düşmeyen bombalı saldırıların bir tezahürü olsa gerek, görüşmecilerin gidiş motivasyonlarına belirgin bir “pisi pisine ölme korkusu” da eşlik ediyordu. Can güvenliğiyle

ilgili bu denli yoğun kaygılar taşımayanlarsa bu gidişatın yol açtığı başka bir dertten muzdariplerdi: bozulan sosyoekonomik şartlar, gelecekle ilgili tüm planları altüst eden siyasi ve ekonomik belirsizlik ve ülkede “her an her şeyin olabileceği”ne dair inancın giderek yerleşik hale gelmesi. Kısacası, alışageldikleri (veya hedefledikleri) yaşam tarzının ve standartlarının gitgide flulaşması, başlıca göç motivasyonlarından biri olarak karşımıza çıkıyor.

“Gitmek mi, kalmak mı?” sorusunun ucu nihayetinde ekonomik kaygılara ve çıkışsızlıklara dayanıyor. Şirketlerin kurumsal yönetim kademeleri ve yüksek kalifikasyon gerektiren yazılım, mühendislik, tıp gibi alanlarda çalışan ve mevcut şartlarda nispeten daha iyi koşullarda yaşayanlar için gitme-kalma muhasebesinde “Türkiye’deki statümü ve yaşam standartlarımı orada da bulabilir miyim?” sorusu belirleyici olurken; akademisyenler ve gazeteciler örneğinde olduğu gibi, siyasi baskılardan ötürü zaten mesleklerini icra edemez hale gelen grupların göç hareketliliğinde belirleyici rolü ekonomik refahtan ziyade mesleğini layıkıyla icra edebilme ve onurunu koruyabilme kaygısı oynuyor.

Kısacası, görüşmecilerin büyük bölümünün göç kararını en genel planda belirleyen sebep, Türkiye’de son yıllarda hemen her alanda yaşanan çalkantı olsa da, nihayetinde bu kararı besleyen asıl faktör, gündelik hayatın içine sızmış bütün o “çıkışsızlıklar”. Kimi “topluma uyum sağlayamama” olarak adlandırıyor bu çıkışsızlık halini, kimi “umutsuzluk”, kimi de “sıkışma”; bunlar son yılların siyasi konjonktürünün ötesine geçen, kökleri daha derinde olan sorunlar. Ve adım adım biriken bütün bu sorunlar, çoğu görüşmecinin Türkiye’yi artık memleketi gibi görememesine, kendini bu ülkeye ait hissetmemesine neden olmuş.

1980’li yıllarda Almanya’dan Türkiye’ye dönen gurbetçi bir ailenin çocuğu olan Zümrüt, 49 yaşında tekrar Almanya’ya gitmek istemesinin nedenleri arasında savaş korkusu kadar “ekmek pa-

rası”nın da yer aldığını söylüyor. Kültür sanat alanında çalışan ve 1990’lı yıllardan bugüne parçası olduğu ekiplerle pek çok yenilikçi projeye imza atan Zümrüt, hem özel okulda okuttuğu 10 yaşındaki çocuğunun okul masraflarına hem de gittikçe kızışan emek rekabetine vurgu yapıyor:

“10 yıl daha mı okutacağım şimdi oğlumu? 10 yılda artacak okul paralarını düşün... Türkiye’deki halimize baktığımızda işsizlik, iş bulamamak ve genç işsizliği var, sana zaten sıra gelmiyor. Sen de zaten ‘Kimin işini alıyorum?’ diye düşünüyorsun. Türkiye’deki para dengelerinin tümünden şaşması var bir de. Bizim beş yıl önce aldığımız maaşların şu an yarısı yok piyasada. İşlerin bitmesi, kültür sanat denen şeyin Türkiye’de geldiği ve geleceği hal, Türkiye’deki bu tüketim manyaklığının senin değerini bilmemesi... Burada biliyor olmanın değersizliği her sektörde var.”

Özel bir üniversitede akademisyen olarak çalışan Merve (35), öğretim üyelerinin sendikalaşma mücadelesi sürecinde üniversiteyle toplu iş sözleşmesi yapmak için çabaladıklarını, üniversite yönetiminin ise daha güvencesiz şartlar dayattığını; eşi Engin (34) ile birlikte İsveç’e yerleşme kararı almalarında iş güvencesi ve ekonomik şartlar bakımından “Bu ülkede iyi bir şey olmayacak, en fazla daha kötüsü olabilir” gibi bir düşüncenin etkili olduğunu söylüyor. 15 Temmuz darbe girişimi sırasında Almanya’da bir burs programı kapsamında bulunan ve darbeden sonra bursu uzatmaya karar veren Barış için Akademisyenler bildirisi imzacılarından Sibel de ülkeye döndükten sonra iş bulma imkânının olmadığını düşünenlerden:

“[Türkiye’ye] dönsem ne yapacağım? Yapabileceğim bir şey yoktu açıkçası döndüğümde. İş bulamayacaktım. Şimdi döndüğümde de bulamayacağımı biliyorum. Yurtdışında bir yerlere Türkiye’yle ilgili birtakım araştırmalar filan yaparım da onunla geçinirim gibi bir projeksiyonum var, onun dışında bir şey yok gerçekten.”

Tekrarlanmasına karar verilen 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra Güneydoğu'da yeniden başlayan çatışmalar, 1 Kasım seçimlerinden sonra ülke genelinde adım adım yükselen siyasi ve sosyal gerginlik ve nihayet 15 Temmuz darbe girişiminden sonra OHAL ilanıyla doruk noktasına ulaşan siyasi baskıların etkilediği başlıca mesleklerden biri akademisyenlerse, diğeri de gazeteciler. Tıpkı akademisyenler gibi, onların da son üç yılda yaşadıkları bu kitabın sınırlarını katbekat aştığından, biz burada iki temel veriyle yetinelim: Sınır Tanımayan Gazeteciler örgütünün hazırladığı Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'nin 2017 yılına ait verilerine göre Türkiye son 12 yılda 56 basamak düşüş kaydetti, "gazetecilik yapmanın zor olduğu ülkeler" kategorisine girerek 180 ülke arasında 155. sırada yerini aldı.¹³ Bianet'in her sene yayınladığı Medya Gözlem Raporu'na göre Türkiye'de 122 gazeteci ve medya çalışanı mahpus; 237 ağırlaştırılmış müebbet ile toplam 3 bin 672 yıl 6 ay hapis talebiyle yargılanıyorlar. Tutuksuz yargılanan 520 gazeteci de hapis tehdidiyle karşı karşıya.¹⁴

Türkiye'de gazeteciler emniyet-adliye-cezaevi koridorlarından sosyal linçe, işsizlikten sansüre dek pek çok baskı yöntemiyle sıranıyor. Son yıllarda, bu baskı mekanizmasından uzaklaşmak için pek çok gazeteci çareyi yurtdışına çıkmakta buldu. Yurtdışında yaşamaya başlayan gazetecilere dair elimizde kesin bir sayısal veri olmasa da özellikle Almanya gibi Türkiyeli nüfusunun halihazırda yoğun olduğu ülkelerde açılan Türkçe haber siteleri ve diasporaya katılan yazı-çizi erbabının her geçen gün artması, daha doğrusu görünür hale gelmesi, bu göçün büyüklüğüne dair ipucu veriyor.

13 "2017 Basın Özgürlüğü Endeksi: Türkiye yine geriledi, 180 ülke arasında 155'inci", BBC Türkçe, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39712002> (Son çevrimiçi erişim: Ağustos 2018)

14 "520 Gazeteciye 237 Ağırlaştırılmış Müebbet, 3,672 Yıl Hapis Tehdidi", bianet, <https://bianet.org/bianet/medya/193288-520-gazeteciye-237-agirlastirilmis-muebbet-3-672-yil-hapis-tehdidi> (Son çevrimiçi erişim: Ağustos 2018)

Uzun yıllar çeşitli medya mecralarında çalışan Sarp (33) ve Tülay çifti, şimdi Yunanistan'da bir şirketin çağrı merkezinde çalışıyorlar. Gezi süreci sonrası yazdıkları haberler nedeniyle işlerinden kovulan çiftin göç etmeye karar vermelerinde ekonomik şartların da belirleyici olduğunu belirtiyor Sarp:

“Türkiye’deki hayatımız ailemizin yanında yaşamak zorunda olduğumuz bir hayattı, çünkü ekonomik olarak sürdürülebilir olmuyordu. Gazeteden aldığın maaş zaten belli, İstanbul’daki kiralar zaten belli, o yüzden kendi evimize çıkma durumumuz yoktu.”

İstanbul’da yaşadığı dönemde radyo programcılığı yapan ve şu an Kanada’da yaşayan Arel de, gidişindeki ana motivasyonlardan birinin “iki yerde birden çalışmaktan kurtulmak” olduğunu anlatıyor:

“Birincisi, varlıklı bir aileden gelmiyorum, anadan babadan kalacak hiçbir şey yok. Benim için çalışarak yapabileceğim şeyler üzerinden hayatın çok sıkışık olduğu bir zamandı o. Radyoda çalışırken de her zaman ikinci bir işim vardı benim mesela. Olması da gerekiyordu. Bu kısımdan baskılandım öncelikle. İkinci olarak, yaşadığım toplum içinde yaptığım işleri yaparak ekonomik olarak dengede kalmamın kolay olmayacağını, çok çalışmam gerektiğini gördüm. Ki öyle oldu zaten. Bir yerden sonra daha az çalışmak acaba mümkün mü sorusunun cevabını aramak istedim.”

Arel, bunun Kanada’da da mümkün olmadığını, bir göçmenin yerleşiklere nazaran çok daha fazla çalışması gerektiğini yurtdışına taşındıktan kısa süre sonra anlamış. (Kitabın ilerleyen sayfaalarında Arel’in hikâyesine geri döneceğiz.)

Her ne kadar bu kitapta ele aldığımız göç fenomeninde harekete geçirici başlıca motivasyon ülkedeki siyasi ve sosyal baskı atmosferi olsa da, Türkiye’nin göç hikâyelerini “geçim derdi”nden ayrı düşünemeyeceğimizi Lior’un hikâyesi bir kez daha hatırlatır.

yor. Türkiye Yahudi cemaatine mensup Lior, 15 yaşındayken ailesiyle birlikte İsrail'e göçmüş. Nedeni, meşhur 2001 ekonomik krizi:

“15 yaşındaydım. Gitme nedeni de 2001'de Ahmet Necdet Sezer'in Ecevit'in kafasına anayasayı fırlatması, ekonomik kriz işte. Kırtasiyeciydi babam, küçük esnaf, kapattı. Ne yapacağız ne edeceğiz, bu yaştan sonra tek bildiği şey o, başka bir şey de yapamayacağı için, ailenin sorumluluğu filan derken 'Biz İsrail'e gidelim' diye bir şey oldu.”

Göçün ekonomiyle bağlantısı bazen “kendi değerini sağlama almak” gibi bir yoldan da kurulabiliyor; tıpkı Yeliz'de olduğu gibi. Bir yayınevinde çalışan ve Bulgar göçmeni ailesinin tam aksi istikamette, Bulgaristan'dan vatandaşlık¹⁵ almaya çalışan Yeliz, emeğinin piyasadaki değeri eğer 3 bin dolarsa, bunu korumak istediğini, ülkedeki değerinin maddi anlamda ve somut verilerle düştüğünü belirtiyor. Öte yandan, bu turnusol kâğıdı –yani bireyin kendi emeğine biçtiği değer– göç seçeneğinin rafa kaldırılmasına da yol açabiliyor. “Ekonomik olarak iyi bir statüye sahip” olduklarını belirten bankacı Damla ile bir piyasa araştırma şirketinde çalışan Halit, bu nedenden ötürü gitme seçeneğini göze alamadıklarını dile getiriyorlar:

“Bizimki [Türkiye'den göç etme fikri] o politik-ekonomik ayrışmasında daha politik bir yerde duruyor. İşin ekonomik boyutu biraz tersinden etki etti. Gerçekten gitmek istiyor muyuz, artıları eksikleri ne? Gittiğimizde Türkiye'deki hayatımızı

15 Bulgaristan Hükümeti, Türkiye'ye 1950 ve 1978 yıllarında göç edenlere, 1989 yılında göç edenlere olduğu gibi vatandaşlık izni vermemişti. Geçtiğimiz yıllarda bu izin çıkınca, Yeliz 1978 yılında Bulgaristan'dan kaçarak Türkiye'ye gelen ailesiyle birlikte çifte vatandaşlığa başvurdu. Mülakatımızdan yaklaşık altı ay sonra ulaştığımız Yeliz, “Vatandaşlık işleri öyle kolay ilerlemiyormuş. Sandığım gibi gitmiyor. Önce ailem, daha sonra ben çifte vatandaş olacağız. Bu da nereden baksanız beş senelik bir süreç demek. Aynı zamanda hem maddi hem manevi açıdan zorlu bir süreç,” diye özetliyor durumunu.

yurtdışında kurmak çok zaman alacaktı. (...) Burada ekonomik olarak statümüz iyi. ‘Hakikaten bunları bırakmamızı gerektirecek kadar kötü bir politik ortam içinde miyiz?’ ayrımına geldik.”

Görüldüğü gibi; kişinin nerede, hangi şartlarda çalıştığı, hatta işsiz olup olmadığı, kentte sürdürdüğü hayatı da belirliyor bir yandan. Yurtdışında bir süre yaşayıp Türkiye’ye döndükten sonra iş bulamadığı dönemi anlatan akademisyen Bennur, bu bağlamda işsizlik ve kent üzerine şu tespiti yapıyor:

“Herkesin hayatı aslında yaptığı işin ritmiyle çok şekillenmiş durumda; arkadaşlık ilişkileri de öyle, nerede yemek yedikleri de öyle. Bütün kentin sosyal mekânları iş üzerinden şekillenmiş durumda. Yani bu aslında sadece bir gelir eksikliği ya da güvence eksikliğinin dışında, içinde olmana rağmen kendi sosyal ilişkilerinin de içine girememe gibi bir şey.”

İyi ya da kötü tüm yaşananların kristalleştiği, mikro ve makro tüm ilişki biçimleriyle şekillenen ve nihayetinde bu ilişkileri de şekillendiren kent, bazen bir mücadele alanına, bazen de kaçılacak bir belaya dönüşüyor. Görüşmecilerin bazıları, kentle (bu çalışma bağlamında İstanbul’la) ilişkilerinin gitme kararı vermelerinde önemli bir etken olduğunu söylüyor. İstanbul’u bırakıp Atina’ya yerleşen Sarp’ın “Türkiye sana beş hasar veriyorsa, İstanbul çarpı 20 hasar veriyor,” diyerek tanımladığı bu bıkkınlık, kimine göre kentin hem bir “nefes alma” hem de bir toplumsal mücadele alanı olarak kaybedilmesinden kaynaklanıyor. Sibel bu durumu şöyle yorumluyor:

“Biz zaten şehirden silkelenmiştik. Emek Sineması filan daha çok gündemdeydi hep, Gezi işin boyutunu biraz daha değiştirdi ama ben 2005’ten beri kentsel dönüşüm hikâyesinin içindeyim, gecekondü mahalleleri mesela... Şehrin bildiğimiz, tanıdığımız, kendimizi güvende hissettiğimiz alanları zaten ortadan kalktığı için bir taraftan silkelenmiştik çoğumuz. Bu sadece

sola ya da muhalefete özgü değil, koca bir Türkiye toplumu, o şehirlerde kim yaşıyorduyorsa eğer, onlar silkelendiler.”

Sibel’in “silkelene” olarak adlandırdığı bu duruma fotoğraf sanatçısı Güngör “sıkışmayı”da ekliyor:

“Bir kere eşe dosta da zaman ayıramıyorsun. Sinemayı, tiyatroyu da seviyorsan, vakit geçirmek istiyorsan bunu da yapamıyorsun. Hareket edemiyorsun. Cihangir’de oturuyorsan Cihangir’e, Tophane’de oturuyorsan Tophane’ye, Bakırköy’de oturuyorsan Bakırköy’e sıkışıp kalıyorsun.”

Bahsedilen sıkışmışlık hissini tekrarlayan Tülay, “Arabesk bir tanımlama olacak ama,” dedikten sonra çocukluğundaki İstanbul’u özlediğini söylüyor:

“Benim babam yüzmeyi Boğaz’da öğrenmiş bir insan ve dönüp baktığımda İstanbul’da Boğaz’ın kıyısında oturabilecek bir alan bile yok. Her yer özel kafelerle, işletmelerle dolmuş durumda. Her yerde inşaat yapılıyor, parklar yıkılıyor, boğazdan geçerken giderek yükselen inşaatlar gördüğümde metrobüste içim acıyordu gerçekten. İstanbul’un bu kadar hızlı değişiyor olmasına da çok üzüliyordum, bu yüzden de oradan uzaklaşmak istedim.”

Tülay, şu an yaşadığı Atina’nın en sevdiği özelliklerinden birinin kent merkezinde denize girebilmek olduğunu; evinde yaptığı sandviçi ve içkisiyle sahilde oturabildiğini ve kimsenin de kimseye karışmadığını söylüyor. Tülay, bütün bu gündelik faaliyetleri “özgürlük” olarak tanımlıyor.

Kentten ve kentteki dönüşümün alıp götürdüklerinden bahsederken, Türkiye’nin toplumsal ve siyasi tarihinin en önemli kırılma anlarından biri haline gelen ve temelde bir kamusal alan mücadelesi olan Gezi Direnişi’ne ayrı bir parantez açmak gerek. Fiiliyatta 2013’ün Haziran ayındaki iki haftalık zaman dilimini kapsasa da toplumsal, kültürel ve siyasi etkisi bu kısacık periyodu

katbekat aşan Gezi Direnişi, bugüne dek onlarca kitaba, dergiye, makaleye, belgesele konu oldu, sayısız kez konuşuldu. Bu çalışma için yaptığımız görüşmelerde bize ilginç gelen şeyse şu oldu: Demografik ve sosyokültürel özellikleri bakımından büyük çoğunluğu “Gezi katılımcısı” olabilecek görüşmecilerimiz, Gezi’yi genel olarak Türkiye tarihinin negatif bir kırılma ânı olarak anımsıyorlar. Daha doğrusu, Gezi olayı belleklerde bir hayal kırıklığı olarak yer etmiş benziyor. Gezi sürecindeki orantısız polis şiddetinin şok ediciliği, Gezi’den sonra iktidarın gitgide tırmandırdığı ayrıştırıcı dil ve baskı politikaları, Türkiye’den göç etmek isteyen görüşmecilerin “ülkeden umudu kesme” tutumunu besleyen sembolik ayrılar olarak karşımıza çıkıyor.

Görüşmecilerin bazılarının aktardıklarından çıkan bir başka sonuç da şu: Günümüz Türkiye’sinde yaşanan politik sıkışmanın da müsebbibi olan toplumsal kutuplaşma ve sosyal yarıma, ilk kez Gezi sürecinde bu denli ayan beyan bir biçimde görünür hale gelmiş. Ülkeden ayrılmaya karar verenlerin bir bölümü bütün bu gelişmeler ışığında ilk kez “Ben nasıl bir toplumda yaşıyorum?” sorgulamasına giriştiklerini, bir bölümü ise görmezden geldikleri bu yarımayla Gezi vesilesiyle yüzleşmeye başladıklarını belirtti-ler.

Oğluyla birlikte Fransa’ya yerleşmeden önce Kadıköy’ün Moda semtinde sürdürdüğü yaşamı “Lay lay lom apolitik bir şekilde yaşıyorduk işte,” diye betimleyen Jale, Gezi’de tanık olduğu şeylerden sonra Türkiye’den ayrılmaya kesin olarak karar verdiğini söylüyor:

“Ölümler oldu, yaralanmalar oldu, zulümler oldu, polisleri gördük, insanları gördük. Çevremizdekileri gördük, hangi taraftalar... Ben polislere, askerlere eskiden acıdım, emir eri onlar diye düşünürdüm. Eskiden diyorum. Sokakta polis görmeye tahammül edemiyorum şimdi. Ve kendi tepkilerimden emin değilim, iyi değilim. Gezi olaylarından sonra ‘Neden burada uğraşıyorum?’ dedim.”

Feride de, Kanadalı eşi ve üç yaşındaki oğluyla birlikte Kanada'ya yerleşmeden önce Kuşadası'nda kendi tabiriyle "keyifli bir hayat" yaşarken, Gezi'den sonra gitmeyi daha sık konuşur olduklarını belirtiyor:

"Sonra zaten olaylar dibe doğru gitmeye başladı ülke açısından. Bizim için de olaylar bir yerden sonra görmezden gelemeceğimiz noktaya gelmeye başladı, keyfine bakamıyorsun ya, ne bu böyle diye. O hissi nasıl anlatabilirim ki... Ve çaresiz hissediyorsun kendini. Çok çaresiz hissediyorum."

Kısa bir süre Hollanda'da yaşadktan sonra Türkiye'ye dönen sinema eleştirmeni Yılmaz da, Gezi'nin öncüllerinden sayılabilecek Emek Sineması mücadelesini hatırlatıyor. Gezi öncesi halin daha kritik ve mücadele iradesi açısından çok daha önemli bir zaman olduğuna inanan Yılmaz şöyle diyor: "*Gezi öncesi gibi değiliz, Gezi sonrasında Gezi öncesi gibi kalamadık.*" Tıpkı Yılmaz gibi Gezi'ye uzanan sürecin ve Gezi döneminin aktif katılımcılarından biri olan akademisyen Bennur, "politik depresyon" olarak adlandırdığı Gezi sonrası dönemde herkesin bir düşüş yaşadığını belirterek Yılmaz'ın dile getirdiklerine benzer bir karşılaştırma yapıyor: "*Gezi birçok hareketi yardı ve Gezi'den sonraki yapamama-edememe hali, Gezi'den önceki yapamama-edememe halinden daha ağır bir külfet olmaya başladı.*"

Herhangi bir politik angajmanı olmayan, 20'lerinin sonundaki beyaz yakalı çalışan Cemre ise Gezi dönemini kendi kuşağının çöküş ve parçalanma kavşağı olarak betimliyor:

"Ondan sonra hiçbir şekilde toparlayamadık. Toparlayamadıktan kastım, ben ve yakın çevrem. Onun etkisi de hakikaten büyük oldu; gerçekten kötü insanların arasında yaşıyoruz, metrobüse bindiğinde yanında oturan adamın tam olarak ne yaptığına dair hiçbir fikrin yok. Bu, böyle kendini inanılmaz güvensiz hissettiren bir şeydi. Kimse kimseyi anlamıyor, kimse kimseyi anlamaya çalışmıyor."

Gezi, bazıları içinse bir kırılma noktası olmaktan öte mesleğini yapamaz hale gelmenin miladı oldu. O dönem anaakım medyada çalışan Sarp ve Tülay, gazetenin başındaki genel yayın yönetmeninin de teşvikiyle Gezi sürecini yakından takip edip, kendi tabirleriyle “oradaki barışçıl ortamı ve polis şiddetini olabildiğince yansıtmaya çalıştıkları” haberler yaptılar. Fakat rüzgâr dönme-ye başladıktan sonra genel yayın yönetmeninden köşe yazarına, editöründen muhabirine “konjonktür kurbanı” olan gazeteciler kervanına katılarak işlerinden atıldılar. Birkaç farklı gazete dolıştıktan sonra hayatlarını idame ettiremeyeceklerine kanaat getirip Yunanistan’a taşındılar.

Gerek görüşmeleri yaptığımız sırada yurtdışına yerleşmiş olan, gerekse de o sırada yurtdışına çıkma kararı vermiş olan görüşmecilerimizin motivasyonlarından birinin muhakkak siyasi belirsizlik olduğunu, fakat bunun tek sorumlu olmadığını belirtmiştik. Görüşmecilere yönelttiğimiz “Neden Türkiye’den gitmeye karar verdiniz?” sorusuna verilen yanıtlarda somut koşullara dayanan sebeplerin yanı sıra duygular da ön plana çıkıyor. Bu duyguların en genel anlamda ifade bulanıysa *umutsuzluk*. Zümrüt, ruh halini şöyle anlatıyor:

“Çok şey kaybettik, mesela umudumuz yok şimdi en basitinden, neşemiz yok. Ufkumuz yok. Türkiye’de şöyle gözlemliyorum herkesi: Ya bir kaderini bekler hali var ya bir uyuşmuş hali var ya da bence insanların IQ’su düşüyor. (...) Gelişti bu ülke, bugüne geldi ve durdu bir yerde. Şimdi yokuş aşağı giden bir araba gibi ve hakikaten nereye çarpacak belli değil gibi bir kaygım var.”

Jale de hissettiği umutsuzluğun, cinnete varabileceği korkusunu paylaşıyor:

“İstemediğim bir güruh tarafından yönetiliyorum yıllardır. Vatandaşlık görevimi bu kadar yapmamış olsam, oy vermemiş olsam, sokağımı süpürmemiş olsam, yanlış gördüğüm şeyleri rapor etmemiş olsam, belediyelere gidip kesilen ağaçların

fotoğrafını çekmesem... Her şeyi yaptım ben yapabileceğim, artık önüm tıkanı. Bundan sonrası cinnet, birinin gırtlığını sıkacağım yani.”

Dublin’de yaşayan Cemre, gidişini bir tür “kaçış” olarak tanımlarken, mücadele motivasyonunu da kaybettiğini anlatıyor:

“Her geçen gün ülke b*ka sarıyor, artık bunun için bir şey yapasın da gelmiyor. Yaptığın şeylerden çok da sonuç alamıyorsun. Tabii bu uğurda hâlâ savaşılan bir sürü insan var aslında, ama ben o motivasyonu da kaybetmişim. O yüzden devamlı bir arayış, yurtdışma kaçış fikri oluştu.”

Cemre’nin bahsettiği politik mücadele hattında yer alan isimlerden biri olan Yılmaz da, kendi içinde bulunduğu durumu “tıkanma” olarak niteleme eğiliminde:

“Politik olarak bir şey yapamaz haldeyiz ya da bizim kullandığımız araçlarla bir şey yapamaz haldeyiz. Sokağa çıkamıyoruz. Herkeste bir depresif hal, bir iradesini kaybetme gözlemliyoruz.”

Bir müddet yurtdışına yaşamış olan iki görüşmeci, Nazan ve Bennur da benzer bir duruma, yani Türkiye’deki koşulların insanın üretme ve yaratma gücüne ket vuruyor oluşuna değiniyorlar. Nazan İngiltere’de yaşadığı üç senenin sonunda, daha önce beraber çalıştığı tiyatro çevresine gidip “Bir şeyler yapmalıyız, üretmeliyiz,” demiş. Arkadaşlarıysa ona yakın zamanda bu enerjisinin tükeneceği yanıtını vermişler. Nazan, gerçekten bir süre sonra enerjisinin emildiğini hissettiğini, eski heyecanından eser kalmadığını aktarıyor.

Akademisyen olan Bennur da Bolivya’da geçirdiği bir dönemin ardından Türkiye’ye geri dönünce benzer bir manzarayla karşılaşmış:

“Benim buraya getireceğim çok şey var kafasında geliyorsun, ‘Hadi neredeyiz?’ filan diyorsun. Herkes ‘Ya işte çok yorulduk

biz' kafasında. Bir yaz boyunca biz Tatavla'da açık havada sinema gösterimi yapmayı düşündük, konuştuk ama bir türlü yapamadık."

Önce gazeteci, sonra akademisyen olan ve ülkenin şartlarında ikisini de yapması zorlaştığı için şu an yurtdışında yaşayan Sibel ise ülkeyle ilişkisini şöyle özetliyor: *"Ne istediysem oldum, olduğum şeyi elimden aldı. O ülkede bir işe yaramak istedim ben, bir işe yarayacaktım ki olmadı, elimden aldı onu."* Kanada'da yaşayan Feride de, gitmesinde etkili olan başlıca faktörler arasında oğlunun geleceğiyle ilgili taşıdığı kaygıları sayıyor: *"Türkiye'de okusaydı gidebileceği, olabileceği şeyler sınırlı olacaktı."* Ancak görünüşe göre Feride'nin oğluyla ilgili kaygılarını besleyen yegâne etken Türkiye'de eğitimin ve bilim kurumlarının gitgide yozlaşması değil, kendi kariyer deneyimi de bu hissiyatta etkili:

"Türkiye, yapmak istediği işi yapabilen insanların ülkesi değil. Herkes önüne gelen ne iş varsa onu yapıyor. İş az, insan çok. Bu durumda insanlar mutsuz, istemedikleri işleri yapıyorlar. Mesela ben de onlardan biriydim. Öğretmen olmak istemiyordum. Öğretmen oldum, süper mutsuz bir şekilde 11 yıl çalıştım."

Jale de yetiştirilme tarzının ve toplumda yaşadığı çatışmaların gidişinde etkili olduğu görüşünde:

"Çocuğunuzu entelektüel bir seviyede yetiştiriyorsunuz ve gelip salıyorsunuz. O orada hak, hukuk filan diye zeybek gibi ortada dolaşırken kolunu kanadını kırıyorlar. Bize o oldu. Abimle ben hiçbir zaman olamadık, yaşadığımız yerde mutlu olamadık. Gerilim tırmandı, tırmandı, tırmandı; boşanmamla birinci, Gezi olaylarıyla ikinci kırılmayı yaşadım."

Devlet memuru olarak çalıştığı sırada yurtdışına gitme kararı veren ve aşçılık mesleğini öğrenmek üzere memuriyetten istifa eden Engin, kendini riske attığını düşünüyor:

“Devlette AKP’li değilseniz yükselmiyorsunuz gibi şeyler de girince, artık pek bir faydası yok burada durmanın diyerek, gerekirse gemileri yakalım, istifa edip gitmeye çalışalım diye düşündüm. Bunun nedeni, bu ülkenin hayallerim anlamında bana herhangi bir şey sağlamaması. Bunu da söylemek gerekiyor. Büyük ihtimal daha farklı bir yerde, daha farklı koşullarda dünyaya gelseydim daha farklı olabilirdi.”

Kişisel planlara dair hayal kırıklıkları ve hüsrân deneyimleri bireyleri göçe teşvik eden önemli etkenler arasında yer alıyor. Ancak bunların dışında, göçe teşvik etmekten öte bireyleri Türkiye’den gitmeye mecbur bırakan, yani tabir caizse mücbir göç sebepleri de var. Bu açıdan, 15 Temmuz darbe girişiminden sonra resmi verilere göre 100 binden fazla kamu çalışanını işinden eden KHK’lar nedeniyle devlet memurlarının ve akademisyenlerin, özellikle de Barış Bildirisi imzacısı akademisyenlerin çıkışsızlığını anlamak mümkün. Her ne kadar KHK’lar çıkmaya başladığı sırada çoktan Kanada’ya gitmiş olsa da, Feride’nin dile getirdiği göç motivasyonları, memurlar üzerindeki baskı atmosferinin 15 Temmuz öncesinde de geçerli olduğuna işaret ediyor:

“Devlet memuruydum ve üstelik muhalif düşüncedeyim, yani benim için her şey çok sakat. Bilmiyorum bana ne zaman ne yapacaklar, çok keyfi dönüyor çünkü her şey. O yüzden de bir süre sonra çok fazla huzursuzlanmaya başladık.”

Bir özel üniversitede öğretim görevlisi olan Merve de özellikle Barış Bildirisi imzacısı akademisyenler hakkında ardı ardına soruşturmalar açılmaya başladıktan sonra “Herhalde böyle olmayacak, buradan gitmem lazım” düşüncesiyle yurtdışında neredeyse önüne gelen her üniversiteye başvurmaya başladığını anlatıyor. Bir başka imzacı Sibel de artık Türkiye’de iş bulmasının imkânsız olduğu görüşünde:

“Türkiye’de akademide iş bulamayacağım, zaten işsizdim. Türkiye’de akademide bir sürü ders verdim 2006’dan beri filan

ama üniversitede ders verme hikâyesinin nasıl bir şey olduğunu biliyorsunuz. Acayip bir sömürü hikâyesi o, ama onlar bile bitmişti, artık üniversitede ders veremez hale gelmiştik. İşte Barış İçin Akademisyenler bildirisine imza attık, dolayısıyla artık üniversitede iş bulamayacağım kesin.”

7 Haziran seçimlerinden sonra Türkiye’ye egemen olmaya başlayan ve doruk noktasına 15 Temmuz darbe girişiminde ulaşan siyasi kaos, çatışma ortamı ve ülkenin pek çok şehrinde ardı ardına patlayan bombalarla tetiklenen savaş ve ölüm korkusunu görüşmecilerin büyük bir kısmı konuşmanın bir yerinde dillendiriyor. Bu korku bazen “Suriyeliler gibi olmak” imgesiyle somutlaştırılırken, bazı görüşmecilerse ölüm korkusunu en somut biçimde hissettikleri süreç olarak darbe girişimi ile sonrasında yaşananları işaret ediyor. Zümrüt, Suriye’de yaşananlar ve göç krizinin Türkiye’yi terk etmeye kesin olarak karar vermesine neden olduğunu belirtiyor:

“Oğlum 7 yaşındaydı, tatile gittik Bodrum’a. Görüyor orada, sokakta yaşıyorlar, sayıları çok filan. O zaman dedi ki bize, ki üç yıl olmuş, ‘Anne biz de böyle olabilir miyiz?’ Oğlum bunu dediğinde hiçbirimiz burada değildik, aklımızın ucundan geçmiyordu. ‘Olabiliriz, hayat bu,’ dedim. Unutmadım o söylediğini ve o aileler, o siyah bot... Ben yelkenciyim, denizin üzerinde durmak ne demek iyi biliyorum (...) Siyah bota binmeden gidebilelim istiyorum, öyle bir duygu.”

Zümrüt’üne benzer bir duyguyu dile getiren bankacı Damla da özellikle 15 Temmuz’dan sonra “Suriyeliler gibi olma” paniği yaşadığını söylüyor:

“Bir iki hafta aşırı yoğun panikle geçti: İlk gidenler düzgün bir hayat kurabildi, biz şimdi sona kalıyoruz, mülteci kamplarında mı kalacağız gibi... O bir kırılmaydı. Benim ikinci kırılmam, 4 Kasım’da Selahattin Demirtaş tutuklandığında oldu. O zaman da çok panikledim.”

Eşi Halit de benzer bir korkudan bahsederken 15 Temmuz gecesi yaşadıklarını hatırlıyor:

“Ben 15 Temmuz’da çok fazla korktum. İlk uçakların geçişi içimde ürpertiye neden oldu, ‘Ne olacak?’ dedim. Sonra iş tersine dönüp de kamyonu binmiş insanlar bizim sokaktan bağırarak bağırarak geçmeye başlayınca ben aşırı korktum. Bayağı. Evi taşlasalar ne olacak? Bir kamyon dolusu adam, kime saldırır belli değil. Bizim tarihimiz de bunlarla dolu ya. O noktada, ‘Durulmaz burada,’ diye düşündüm. Bu insanların önüne geçebilecek bir yapı yok şu anda.”

Ailesi İsrail’de yaşarken üniversite öğrenimi için Türkiye’ye dönen ve hayatını burada kuran Lior da ailesinin yanına dönme kararını 15 Temmuz sonrası vermiş. Fakat Lior’un göç kararını herhangi bir kimseninkine kıyasla istisnai kılan bir yanı var: İsrail’deki zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddeden Lior, askeri cezaevine gireceğini bile bile kalkıp gitmiş İsrail’e:

“Her an hepimiz ölebiliriz şeyi vardı. Ne bileyim; vapura binerken, yürürken sevdiğim birisine bir şey olacak filan kafası. O gün [15 Temmuz] işte canlı yayında milleti boğazda öldürmek, Meclis’e bomba filan, ne bileyim, son noktaydı benim için. Bunu da gördük, bundan sonra iç savaş olacak herhalde dedim.”

Ölüm korkusu, yaptığımız görüşmeler boyunca sık sık karşılaştığımız bir tema oldu. Fransa-İsviçre sınırındaki küçük bir köye yerleşen Jale de yaşadığı korkuyu anlatırken *doğal yollardan ölmek* ile *pisi pisine ölmek* arasında bir ayrım yapıyor:

“Komşum beni gammazladığı için, bir erkek cinayetine kurban giderek veya bir faşistin elinde ölmek istemiyorum. Olacak ama, olacak yani. Bunu gördüm. Dedim ki ölüm her yerde var, doğanın elinden olacaksa insanın az olduğu bir yerde de yaşayabilirim.”

Çanakkale’de yaşadığı sırada açıcı olmayı kafasına koyan Engin için İstanbul, sektörün kalbi olmasına rağmen, bombalı saldırıya kurban gitme korkusundan ötürü yaşanılmaz, güvenilmez bir yer haline gelmiş:

“Hani Çanakkale’de bunu [bombalı saldırı korkusunu] yaşamıyorum ama Çanakkale’de de sektörel anlamda bir geleceğim yok. İzmir’de de yok, bir şey yapamıyorsun. İstanbul’da olmak zorundasın, burada da güvensiz hissediyorsun kendini. Hayallerimi yaşayıp, hayallerimi üreteyim dediğin bir sektörde bile güvende hissetmiyorsun kendini.”

Yeliz ise ömrü boyunca para biriktirmediğini, şimdiyse savaş çıkarsa diye para biriktirmeye başladığını anlatıyor. İç savaş korkusu, Türkiye’den ayrılmaya karar veren görüşmeciler için başlıca göç motivasyonlarından biriyken, savaşın gerçekleşmesi, yani “kapısının önüne kadar gelmesi”, Türkiye’den ayrılmak istemeyen görüşmecilerin çoğu için yegâne göç koşulu. Fotoğraf sanatçısı Güngör, bu durumu şöyle betimliyor:

“Şu an içine düştüğümüz bu şuursuzluk, it dalaşı anlaşılır gibi değil ve bunun bizde yarattığı psikoloji ağır bir psikoloji; bu ülkede yaşayanlar için. Her gün birileri ölüyor, çok basitçe öldürülebiliyor. Bu şiddet sarmalı içerisinde haliyle insanların psikolojilerinin çok darmadağınık olup ‘Yeter artık, bu nedir arkadaş!’ diye amaçsız, koşulsuz çekip gitme isteği makul bir istek.”

Peki, ne değişti de böyle oldu? Görüşmecilerin tamamına yakınının anlatılarında, yukarıda da yer aldığı üzere mihenk taşı niteliğinde bazı tarihler var: Mayıs-Haziran 2013, 7 Haziran 2015, 15 Temmuz 2016... Fakat sosyal ve siyasi tarihe yön veren bu tarihlerin ötesinde “Memlekette ne değişti?” sorusunu yönelttiğimizde, çoğu görüşmeci asıl mihenk taşını 2000’lerin ikinci yarısından sonraya koyuyor; bazıları da 2010 tarihini zikrediyor.

Akademisyen Merve, zaten kırılğan vaziyetteki akademik özerkliğin 2010'dan itibaren iyice çatırdamaya başladığını anlatıyor: *"Şu anda Türkiye'de akademi, gazeteciler filan üzerimize çökmüş durumda ama 2010'da ilk Ahmet Şık'ın hapse konulması, üniversitenin ilk o dönemde güvensizleştirilmesi daha o zamandan yüzünü gösteriyordu."* Merve'nin üniversitenin güvencesizleştirilmesi üzerinden okuduğu bu dönüşümü, bir başka akademisyen Bennur da akademik çeşitliliğin bitmesi açısından yorumluyor ve kendi alanı olan heterodoks iktisat üzerinden bir mukayese yapıyor:

"Heterodoks iktisat okumaya başladığım dönemle doktorayı bitirdiğim dönemi, yani altı yedi senelik zamanı kıyaslarsam, bence başladığımda çok daha fazla alan vardı, heterodoks iktisat tanınan, bilinen, meşru sayılmayan ama 'tamam böyle de bir şey yapıyorlar' denilen bir şeydi. O altı yedi senelik zamanda, küresel anlamda, o alan çok kapandı iktisat biliminin içinde. Bu iktisat değil, bu ekonomik sosyoloji ya da ekonomik coğrafya; iktisat bunlara bakmaz filan hissi yerleşti."

2011 yılında Kanada'ya göç eden radyocu Arel de o yıl itibarıyla Avrupa Birliği'yle diyalog ve "demokrasi kültürü" sürecinin bittiği kanısında:

"Mesela 2008-2009 çok daha aydınlık, çok daha cıvcıvli, 'oh ne güzel iyiye gidiyoruz' hissinin daha yoğun olduğu zamanlardı genel olarak hepimizde. Eğer 2011 ile karşılaştıracak olursak tabii. 2011'e dönüp baktığım zaman söyleyebileceğim şey, o büyük kampanyalar döneminin bittiği, Avrupa ölçeğinde bakarsan Avrupa Birliği ve bunun üzerinden gelen bütün o 'demokratik kültür'ün bir miktar sonuna vardığımız gibi bir dönemdi 2011. O yüzden biraz daha karanlıktı."

Mimar Sinan Güzel Sanat Üniversitesi'nden mezun olduktan hemen sonra 2010 yılında İtalya'ya giden Müberra, o sıralar yurtdışına gitmek gibi baskın bir gündemlerinin hemen hemen hiç olmadığını belirtiyor:

“Türkiye’de ters giden şeyleri gören, şikâyet eden vardı ama aslında gitmeyen insanlar daha çoktu. Yani şu günkü kadar ‘gideyim memleketten, kendimi kurtarayım, çıkayım, kaçalım’ muhabbeti asla yoktu.”

Türkiye’nin gündelik hayata sızmış dönüşümünü bir de “yerleşik yabancı”lardan dinlemek gerek. 2010 yılında Erasmus programıyla Türkiye’ye gelen Belçikalı foto muhabir ve gazeteci Lukas (30), hem kariyerini hem de hayata bakışım şekillendirdiğine inandığı Türkiye’den kopamamış. Pek çok dergi ve gazeteye Türkiye’den haberler geçen Lukas, burada yaşadığı altı senede ülkenin çok değiştiğini, ama özellikle son bir buçuk senede inanılmaz değiştiğini söylüyor. Güneydoğu’da haber yaparken defalarca gözaltına alınan ve yaşadığı stresten dolayı bir süre Türkiye’ye gelmeyeceğini söyleyen Lukas, Skype aracılığıyla yaptığımız görüşmede sekiz yıl önceki İstanbul ile sonrası hakkındaki gözlemlerini şöyle anlatıyor:

“Geldiğim dönem olan 2010’da, İstanbul yaratıcılığın patlama yaptığı bir yer gibiydi. Kürt meselesi yoktu, hükümet daha iyiydi. Şehir, pek çok şeyin ve pek çok insanın yan yana geldiği bir merkez gibiydi. Her yerde parti vardı, herkes buraya geliyordu. Avrupa’yla diyalog vardı. (....) Eylül 2016’da Türkiye’ye geldiğimdeyse soğuk düş etkisi yaşadım. Türkiye’de gazeteci olmak çok zorlaşmıştı, her gün baskı artıyordu. En büyük baskı da insanın kendinden geliyor. Kürtleri takip etmeye başladım. Diyarbakır ve Nusaybin’e gittim. İlk çatışma bölgesi tecrübemdi. Tahir Elçi’nin öldürülmesinden birkaç gün sonraydı, sokağa çıkma yasakları zamanlarıydı. Benim için burayı yeniden keşfetmek gibiydi.”

Yıllardır Almanya ile Türkiye arasında mekik dokuyan belgeselci Erika (49) da bundan on sene önce özellikle İstanbul’un gece hayatıyla, kültürüyle, müziğiyle ve coğrafyasıyla Almanya’da bir hayli görünür olduğunu, medyada popüler bir destinasyon haline geldiğini söylüyor. Cihangir’de yaşayan ve Türkiyeli sevgilisi-

nin ısrarlarından ötürü Almanya'ya yerleşmeyi düşünen¹⁶ Erika, özellikle 2016 Haziranı itibariyle yaşadığı mahallenin yavaş yavaş boşaldığına, insanların bavullarla evlerinden ayrıldığına, dükkânların el değiştirdiğine şahit olmuş. İstanbul'a 2010 yılında Erasmus programıyla gelen Slovakyalı Gabriela (34) ise Türkiye'de yaşadığı ilk birkaç yıl boyunca siyasi ve toplumsal meseleleri çok umursamadığını, zaten durumun şimdiki kadar ağır olmadığını belirtiyor:

“O zamanlar yabancılara karşı önyargı yoktu. Burada iyi karşılandım, genel olarak herkes çok yardımseverdi. Tabii bazı garip bakışları özellikle erkeklerden görüyordum ama çok dikkat etmiyordum.”

Bu noktada bir parantez açarak kadın görüşmecilerce dile getirilen, gündelik hayata farklı biçimlerde sızan şiddet, ayrımcılık ve baskı biçimlerine değinelim. Kadınlara yönelik ev ve ilişki içi şiddet ve cinayet vakalarının yanı sıra toplu ulaşımdan sokağa, işyerinden okula dek muhtelif kamusal mekânda kadınların karşılaştıkları taciz ve tecavüz biçimindeki cinsel şiddet vakaları son yıllarda dramatik bir biçimde arttı ve görünür hale geldi. Bu somut vakaların yanı sıra gerek kamu kurumlarındaki gerekse de işyerlerindeki ayrımcı uygulamalar, psikolojik şiddet ve baskı mekanizmaları da artık daha fazla gündeme geliyor. Türkiye'de devlet, erkek şiddeti ve kadın cinayetleriyle ilgili verileri kamuoyuyla paylaşmıyor; konuyla ilgili en istikrarlı ve güncel bilgilere ise Bianet'in “Erkek Şiddeti Çetelesi” başlıklı veritabanından ulaşabiliyoruz.¹⁷ Bu veritabanının aylık periyotlar dahilinde düzenli olarak güncelleniyor oluşu bile durumun vehametiyle ilgili epey fikir veriyor.

16 Kitabın yayına hazırlandığı Şubat 2018'de tekrar iletişime geçtiğimiz Erika, sevgiliyle Berlin'e yerleştiğini, belgesel çalışmaları için arada bir Türkiye'ye gidip geldiğini ve Almanya'ya alışmaya çalıştığını söyledi bize. Türkiye'ye dair en çok özlediği şeyse “ışık”mış.

17 <http://bianet.org/kadin/bianet/133354-bianet-siddet-taciz-tecavuz-ce-telesi-tutuyor> (Son çevrimiçi erişim: Ağustos 2018)

Hal böyleyken, gidiş nedenleriyle ilgili konuştuğumuz kadınların çoğunun Türkiye’de kadın olmanın getirdiği ağır yükleri gündeme getirmesinde şaşılacak bir durum yok. Onlardan biri olan Jale, özellikle boşandıktan sonra yaşadığı kırılmayı şöyle anlatıyor:

“[Boşandıktan sonra] kendimi çok garip bir dünyada buldum. O âna kadar hiç deneyimlemediğim, o zaman İstanbul’a, ne bileyim Kadıköy ilçesine filan yakıştıramadığım bir şeydi bu. Kapı komşum bana asılmaya başladı. Bu çok kötü bir şeydi. Ve ben bunu boşanmış bir iki arkadaşşıma açtım. Çünkü herkes utanıyor bundan, ‘Acaba buna ben mi davetiye çıkarıyorum?’ filan diye. Aramızda konuşuyoruz ‘Senin de başına geldi mi?’ filan diye. Meğerse hepimizin başına geliyormuş. ‘Jale, biz duymazdan, görmezden geliyoruz.’ (...) Sonra kentsel dönüşüm oldu, hızlandı. Toplantılar yapılıyor apartmanda. Ben gidiyorum, kimse beni kale almıyor. Çünkü herkes ya kocasıyla ya da babasıyla. Benim babam da yok kocam da. Ben tek başımayım. Kimse bana bir şey sormuyor. (...) Burada, İstanbul’da bana göre en nezih yerlerde yaşamama rağmen tutunamadım ve güçlü olduğumu düşünüyorum ama gücüm bir şekilde eritiliyor. (...) Her boşanmış kadın gibi itildim. Annem boşanmıştı bundan 30 yıl önce, ben onun yaşadıklarını yaşayacağımı hiç düşünmezdim. Çok hızlı geliştik, bir sürü şey oldu filan sanıyordum ben, olmamış meğerse.”

“Sokakta karşılaşılan erkek bakışları”, kadınların hikâyelerinde sıkça karşımıza çıkan bir motif. Sekiz senedir yurtdışında yaşayan Müberra, “*Sokakta yürürken bile rahatsız olmak şimdi daha da çok var bence. Ara ara geldiğim için daha çok fark ediyorum,*” diyor İstanbul’dan bahsederken. Türkiye’den gitmek isteyen Yeliz, “*Elbise giyemiyorum. Bir manyağa denk gelirim, kezzap atar bana, ne gerek var?*” diye anlatıyor. Üç sene Londra’da yaşadıkdan sonra Türkiye’ye dönen Nazan’a, İstanbul’da yaşarken onu en çok korkutan şeyin ne olduğunu sordüğümüzde hiç duraksamadan “erkekler” diye yanıt veriyor: “*Geldiğimden beri erkeklerden kor-*

kuyorum. Bana bir şey yapacaklar diye çok korkuyorum.” Sevgilisi için geldiği Türkiye’de beş senedir yaşayan Gabriela’nın –yukarıda da biraz aktardığı– deneyimi, kadınların girmeye zorlandıkları kalıpları giyimle somutlaştırması açısından iyi bir örnek:

“Eğer dışarı çıkıyorsak gideceğim yere göre ne giyeceğimi düşünmeye başladım. Cevahir’e giderken başka, Bağdat Caddesi’ne giderken başka giyiniyorum. Bunu bakışlardan kaçmak için yapıyorum. Böyle davranmaya başlayacağımı, bunun bana olacağını hiç düşünmemiştim.”

Görüşmecilerin aile üyelerinin Türkiye’den göç etme fikrine nasıl yaklaştıkları, hangi tepkileri verdikleri görüşmeler boyunca sıkça gündeme geldi. Bazı katılımcılar için ailenin, daha ziyade eş/sevgili ve çocuğun, göç kararına rıza göstermek zorunda kalmaktan öte, göçün bizatihi nedeni olduğunu gördük. Bu konunun gündeme geldiği vesilelerde, kendisi anne/baba olsun veya olmasın hemen her görüşmeci, çocuk sahibi olmayı yurtdışına çıkmak için meşru bir gerekçe olarak gördüğünü belirtti. Örneğin, Türkiye’den göç etmeyi düşünmeyen ve çocuk sahibi olmayan fotoğraf sanatçısı Güngör için “kapısına silahlı birileri dayanmadığı” ya da “çocuk sahibi olmadığı” sürece bu ülkeden ayrılmasını gerektirecek bir neden yok: “*Ne bileyim, çocuğu olup da gitmek isteyenleri anlıyorum ve destek veriyorum,*” derken, sevgilisi İdil de “*Bir tek onları anlıyorum,*” diyerek onaylıyor bu görüşü. Nitekim, Zümrüt, Jale ve Feride’nin hikâyelerinde çocuk sahibi olmak, göç için kritik bir motivasyon kaynağı olarak karşımıza çıkıyor. Jale bu durumu, “*Benim korkum, kendimin haricinde oğlumun geleceği. Çünkü diline hakim olamayan bir çocuk, solcu bir çocuk, hümanist bir çocuk, çevresini ve hayvanları çok seviyor ve bu yüzden elbette takıştığı da oluyor çevresiyle,*” şeklinde açıklarken, bir yandan da Türkiye toplumuna tutunma sorunları bağlamında yukarıda aktardığımız kendi deneyimlerini çocuğunun da yaşamasını istemediğini ifade etmiş oluyor. Feride ise 2013 doğumlu oğlunun po-

tansiyelini ortaya koyabilmesi ve arzuladığı hayatı yaşayabilmesi için Kanada'ya gitmeye karar vermiş:

“Şöyle düşünüyorum: Türkiye’de okusaydı gidebileceği, olabileceği şeyler sınırlı olacaktı. Mesela Türkiye’de bir uzay ajansı yok. Çocuk astronot olmak istese olamayacak. Türkiye’de çok büyük araştırmalar yapan bilim kurumları yok. Çocuk eğer böyle bir şey yapmak istese, mesela genetik mühendisi olmak istese, yani çok fazla çalışma alanı olmayacak. O şansları çocuğa tanımak lazım. Bizim ülkemizde böyle şeyler yok. Böyle fırsatlar yok. Aksine bilim kurumları gitgide yozlaşıyor. Gitgide kalifiye olmayan insanları kurumların başına getiriyorlar. Eğitim kalitesi hiç durmadan düşüyor, yükseleceğine. Böyle bir ortamda tabii ki çocuğumu okutmak istemiyorum. O yüzden çok düşündüm.”

Feride’nin anlattıklarını ironik kılan esas şeyse, 11 yıl boyunca bir devlet okulunda öğretmenlik yapmış olması.

2016 yılında Almanya’ya yerleşen Zümrüt’le görüştüğümüz sırada 10 yaşındaki oğlunu kalıcı olarak yanına almak üzere Türkiye’deydi. Zümrüt, “Çocuğun var, tabii ki gitmelisin” sözünü nedensiz sık işittiğinden söz ederek şunları dile getiriyor:

“Ve galiba gidenlerin çoğunun çocuğu var. Çok yaşlılar gitmiyor, yani evi olan, geliri olan ve idare ederim sananlar gitmiyor. Daha gençler de gitmiyor, kalıyor onlar ama çocuğu olan herkes ‘Çocuğu ne yapacağım?’ diye düşünüyor. Maddi olarak okutması zor, manevi olarak okutması zor, ülkede tutmak zor.”

Tam da oğlunun yaşındayken ve Almanya’da yaşarken ailesinin kararıyla Türkiye’ye gelen Zümrüt, o dönem yaşadığı adaptasyon sorunlarını oğluna da yaşatmaktan korktuğu için epey endişeli bir yandan:

“Ben 10 yaşındaydım ve 4. sınıftaydım, oğlum da 10 yaşında ve 4. sınıfta. Ve aslında benim yaşadığım bütün o gariplikleri

çocuğa yaşıtıyorum ve bunu iyi bir şeymiş gibi yaşıtıyorum. Çok korkuyorum bazen, çok sıkılıyorum. (...) Çok deli bir şey yapıyorum aslında. Okulu kapatıyorum. Çocuğu götürüyorum. Ve bir bottayım yani aslında ve çocuğu da o bota alıyorum.”

Gitmek ile kalmak arasında kararsızlık yaşıyan ve çocuk sahibi olmayanlar için anne baba olma ihtimali, karar aşamasını hızlandıran bir katalizör işlevi görebildiği gibi meseleyi hepten karmaşıktırabiliyor da. 2015 yılında evlenen Damla ve Halit çifti, 2016 yazında çocuk sahibi olmayı düşünmeye başlamış. Fakat 15 Temmuz darbe girişimi bu düşünceyi sekteye uğratarak çifti fikir çatışmalarının yaşandığı bir yere itmiş. Damla bu süreci şöyle anlatıyor:

“Çocuk sahibi olmayı geçen yaz daha yoğun düşünmeye başlamıştık. [Türkiye’den gitme fikrinde] onun etkisi de çok fazlaydı. Yani, çocuğu nasıl büyüteceğiz? O yüzden de o darbe işi çok panikletti. Hep şunu da düşündük: Halit Alevi, ben Kürdüm, çocuk böyle bir etnik zeminin üstüne doğacak. Ne kadar koruyacaksın, azınlığa mensupsun diye işin ucu nereye gelir dayanır? Beni daha çok o çocuk yetiştirme fikri yurtdışına yönlendirdi.”

Nihayetinde, Türkiye’de eğitim daha masraflı olsa da, haliha-zırda icra ettikleri mesleklerinden memnun olmaları ve yurtdışında aynı sosyoekonomik statüye ulaşamayacakları korkusu, hem çocuk fikrinin hem de Türkiye’den göç etme fikrinin bir süreliğine rafa kalkmasına neden olmuş. Damla, “*Ben de şu kafaya geldim: Çocuk doğduğunda biz ne yaşıyorsak o da onu yaşayacak. Çünkü fikri bile beni çok yormaya başladı, ortada çocuk yok ama fikri yüzünden istemediğin halde yurtdışına gitmek istiyorsun,*” derken, ülkedeki siyasi ve sosyal gerilimlerin yol açtığı kaygıdan ötürü Halit için göç olasılığı bütünüyle ortadan kalkmamış gibi görünüyor:

“Bende bu fikir biraz daha ötelenmiş gibi. 5 yıl sonra Türkiye ne olacak bilmiyorum. İmkânlarımız olmadı, tamam, ama İmam Hatip’e mi gidecek yani çocuk? Türkiye’de kaygım o mesela. Çocuğum İmam Hatip’e mi gitsin? Benim için okula gitmesin daha iyi.”

Türkiye’den gitmek istemekle birlikte Türkiyeli eşinin işleri ve sahip oldukları “kurulu düzen”den ötürü buradan ayrılamayan Gabriela içinse çocuk, gelecekte Türkiye’de kalma kararının hesabını soracak bir tür vicdan azabı gibi: *“Buraya gelme kararı sadece beni etkileyecek bir şeydi. Ama çocuğum olduğunda, ‘Şansın varken neden bu ülkeden çıkmadın?’ diye bana sormasından korkuyorum,”* diye anlatıyor bu hissi. Söyleşimizden altı ay kadar sonra tekrar iletişim kurduğumuz Gabriela’nın bir bebek beklediğini öğrendik. Kendisi, hamilelik haberinin ardından eşinin yurtdışı iş olanaklarını araştırmaya başladığını söyledi.

Tıpkı çocuk bahsinde olduğu gibi, eş veya sevgili nedeniyle yurtdışında yaşamaya karar veren görüşmeciler de var. Ve özellikle de eşlerden birinin Türkiyeli olmaması, süreci epey hızlandırıyor. Avrupalı sevgilisiyle Türkiye’de tanışan Lior, yurtdışına gitme kararı vermesinde sevgilisinin önemli bir faktör olduğunu belirtiyor:

“Birisiyle tanışıp ona âşık olunca hayatını da artık kafanda tasarlamaya başlıyorsun. Hani burada mutlu olamayız biz gibi... Ben de mutlu olamadım ki hazır yabancı bir sevgilim var, yurtdışına mı gitsek acaba gibi kafalar gelmeye başladı, o da daha yeni gelmişti buraya ve kalmak istemiyordu zaten.”

Sevgilisinin isteğiyle Viyana’ya yerleşmeye hazırlanan finans sektörü çalışanı Cenk ile Türkiye’den ayrılmadan birkaç gün önce yaptığımız görüşmede, Türkiye’de bir süre birlikte yaşadıkları sevgilisinin 15 Temmuz’dan sonra yaşadığı yoğun kaygıdan ötürü taşınmaya karar verdiklerini anlatıyor:

“Benim bu göçme durumumda ülkenin durumundan çok çok çok daha önemli bir etkidir ilişkim. Olmasaydı muhtemelen gitmiyor olurum ya da henüz gitmemiş olurum.”

Göç motivasyonları ve nedenleri bağlamında buraya kadar aktardığımız bütün bu hikâyelerin yanında görece naif kalacak olsa da, kimi görüşmeciler Türkiye’den gitmek için aslında gayet insani ve somut bir motivasyona daha sahip olduklarını dile getirdiler: başka şeyler deneme, yeni deneyimler elde etme arzusu. Şüphesiz diğer nedenlerden bağımsız olmamak kaydıyla Türkiye’den göç etme isteğini aynen bu şekilde ifade eden görüşmecilerden Sarp ve Tülay, medya sektöründe gazeteden gazeteye sürüklenip aradıklarını bir türlü bulamadıktan sonra gitmeye karar verdiklerini ifade ediyorlar:

“Şunu düşündük: Türkiye’de kalıp beyaz yakalı olmaktansa ya da herhangi bir şirkete girip ilgi alanımıza dahil olmayan bir işi yapmaktansa, belki orada yapacağımız işi de çok sevmeden yapacağız ama en azından yurtdışında yaşıyor oluruz, orada farklı kültürler görür farklı hayatlar yaşarız.”

2011 yılında Kanada’ya göç eden Arel içinse gidiş kararı öncelikle “denemek lazım” fikrinden çıkmış:

“Başka bir yerlerde de yaşamak ilginç olabilir, denemek lazım diye düşündüğümü hatırlıyorum. Biraz daha oralardan yaklaştığımı hatırlıyorum. Yani mevzu biraz hayatın kendisini değiştirmek, başka şeyler de görmek.”

Bir süreliğine Almanya’da yaşayıp Türkiye’ye geri dönen Uğur ise gidiş motivasyonunu “anonimleşme” arzusuyla ifade ediyor:

“Biraz hareket etme ve başka bir şehirde yaşama deneyimini kendime yaşatma arzusu. Çünkü ben İstanbul’da doğup büyüdüm, başka hiçbir şehirde bir aydan fazla bulunmadım bile. Başka bir şehre gidip yaşamak ve bir dil öğrenmek; yapmak istediğim şeyi kendime biraz daha büyük bir alan açarak ya-

pabilir miyim? Bu heves aslında gitmemin başlıca nedeni. (...)
Çok da tanımadığın, bilmediğin, biraz sana keşif alanı açacak,
biraz kendini yabancı hissedeceğin, biraz anonim hissedece-
ğin, bir anonimleşme arzusunu ortaya çıkaracak hevesi ekle-
yince, böyle bir plan ortaya çıktı.”

Bu bölümde, Türkiye’den halihazırda göç etmiş veya göç et-
mek isteyen bireylerin hangi motivasyonlarla hareket ettikle-
rini anlamaya çalıştık. Buraya kadar yer verdiğimiz görüşmeci
anlatımları da gösteriyor ki son yıllarda Türkiye’nin gündemine
damgasını vuran genel siyasi ve iktisadi istikrarsızlıktan, sosyal
kargaşa hissinden ve genel olarak bireylerin ülkeye dair beklen-
tilerini belirsizliğe iten huzursuzluk halinden uzaklaşma arzusu,
göç motivasyonlarını şekillendiren en belirgin etmen. 7 Haziran
2015 seçimlerinden sonra başlayan ve 15 Temmuz’da doruğa ula-
şan çok aktörlü ve çok katmanlı şiddet silsilesi ise bazı görüşme-
cilerde can güvenliğinin tehlikede olduğu hissini yaratarak deyim
yerindeyse süregelen kaygı bozukluğuna yol açmış görünüyor.

Diğer yandan, bireyleri göçe sevk eden motivasyonlar, buraya
kadar özetlediğimiz somut ve görünür sorunlardan ibaret değil;
siyasi terimlerle bir çırpıda ifade edilemeyecek, belirgin bir görü-
nüme kavuşmamış, manzaranın flu renklerini oluşturan sebepler
de var. Yaptığımız görüşmeler boyunca göç etmiş veya göç et-
mek isteyenlerin anlatısına hakim olan bir *umutsuzluk hissi*, bu
elle tutulmaz sebepler arasında öne çıkıyor. Çocukluklarında baş-
layan, eğitim hayatları boyunca peşlerinden ayrılmayan, meslek
tercihinden yaşanan semte dek ağır ağır biriken bir his bu. Kimi
gönlünde yatan mesleği ve işi icra edememekten, kimi “neye elini
atsa kurutan ülkedeki koşullar”dan, kimi arzuladığı kent hayatı-
nı yaşayamamaktan, kimi de önünde uzanan geleceğin her daim
belirsiz oluşundan ve bu belirsizliği dağıtmaya tek tek bireylerin
de kolektiflerin de gücünün yetmiyor oluşundan şikâyet ediyor.

Göç motivasyonları arasında en çarpıcı olanı ise aslında anne
baba olup olmama meselesi. Zira bu, memleket tahayyülünün
ne denli değişip dönüşmekte olduğu hakkında da ipucu veriyor.

Anne/baba olan görüşmeciler, göç kararını mutlaka bir noktada çocuk sahibi olmakla açıklarken, çocuk sahibi olmayanlar da anne/baba olmayı göç için en meşru ve açık gerekçe olarak ortaya koyuyor. Görünüşe göre, ele aldığımız bu yeni göç hareketliliğinin parçası olan bireyler, kendi geleceklerini bu ülkede tahayyül edememenin yanı sıra şimdiden bir sonraki kuşağın geleceğini planlamaya başlamış durumdalar. Dolayısıyla, kendinden sonraki kuşağın ve bakım verilenlerin yaşam alanı/yuvası olarak tahayyül edilemeyen “memleket”ten göç etmenin, sözünü ettiğimiz bu çok faktörlü dönüşümün doğal sonuçlarından biri haline geldiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu bölümü noktalarken son olarak şu notu da düşelim: Göç etmiş veya göç etmek isteyen bazı görüşmecilerin anlatılarına yansıyan göç motivasyonları arasında 2010-2011 yıllarından itibaren belirgin hale gelen akademideki güvencesizleştirme, gazetecilere ve genel olarak medyaya yönelik baskılar, Avrupa Birliği’ne entegrasyon sürecinin sekteye uğraması gibi gelişmeler oldukça dikkati çekiyor. Söz konusu görüşmecilerin Türkiye’den gitmeyi düşünmeye başladıkları periyot, ülkenin sadece son birkaç sene de yokuş aşağı gitmeye başladığına ve bütün bu göç hareketliliğinin yegane sebebinin bu dönem olduğuna dair genel anlatıyı çürütüyor.

“Neden?” sorusu, hikâyenin bir yüzü; diğer yüzünde ise “nasıl?” sorusu duruyor. Takip eden bölümde, yurtdışında yaşamaya başlayan görüşmecilerin karşılaştıkları koşullara, oradaki “yeni hayat”ın dinamiklerine bakacağız.

III

Yeni Hayat

Son yıllarda medyada sıkça konu olmaya başlayan göç hikâyeleri genellikle göçün nedenlerini odağına alırken, göçmenleri bekleyen koşullar ve süreçler pek gündeme gelmiyor. Gidenler aradıklarını, umduklarını bulabiliyorlar mı? Türkiye'nin yumak haline gelmiş siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlarından çoğunlukla yaka silkerek gidilen "yeni hayat" vaatlerini yerine getirebiliyor mu? Ele aldığımız göç hareketliliği çerçevesinde yanıtı en çok merak edilen sorulardan bazıları bunlar. Türkiye'ye dair gelişen yeni tahayyülleri ve bireyleri göçe sevk eden motivasyonları ele aldığımız ilk iki bölümden sonra bu bölümde artıları ve eksileriyle yurtdışında yeni hayatın nasıl kurulduğuna eğileceğiz.

Öncelikle, bu kitap için görüştüğümüz, halihazırda Türkiye'den yurtdışına taşınmış kişilerden çoğunun görece yakın bir zamanda, bir ila üç yıl kadar önce göç ettiklerini belirtelim. 2011 yılından bu yana Kanada'da yaşayan Arel ile 2010 yılında Türkiye'den ayrılıp bir süre İtalya'da, ardından Londra'da yaşayan Müberra, en uzun süredir yurtdışında yaşayan görüşmeciler. Bu grupla yaptığımız görüşmelerin geneline baktığımızda gözümüze çarpan ilk şey şu oldu: Nispeten kısa süredir yurtdışında yaşa-

yanlar, yeni bir hayat kurmaya çalıştıkları ülke veya kentle ilgili daha olumlu duygu ve düşüncelere sahipler; beklentileri yüksek, heyecanlılar ve deyim yerindeyse “pembe” bir tablo çiziyorlar. Görece uzun süredir yurtdışında bulunanlarsa halihazırda yaşadıkları ülkeye veya kente dair –kiminde olumsuz da olabilen– daha “nötr” yorumlarda bulunup kendi deneyimlerini aktarırken daha yansız ifadeler seçiyorlar. İlerleyen sayfalarda bu ayrımın nedenlerini görüşmecilerin kendi anlatımları üzerinden ele alacağız. Adaptasyon, kabul edilme, içerilme/dışlanma, yabancı olma hali, göçmen kimliği, Türkiye’yle bağlar ve yurt/memleket/vatan tahayyülü, bu bölümde yer verdiğimiz görüşmelerin odak noktalarını teşkil ediyor.

“Gurbette yaşam” deneyimine ilişkin Arel’in çizdiği tabloda nispeten “gri tonlar” hakim. 2001 yılında, henüz üniversite öğrencisiyken, zorunlu askerlikten kaçınmak üzere Kanada’ya göçmenlik başvurusu yapan Arel’e yanıt, kendi ifadesiyle “beş yüz sene sonra”, yani sekiz sene sonra geliyor.¹⁸ (Fakat onu yurtdışına gitmeye teşvik eden zorunlu askerlik hizmetini bu zaman zarfında çoktan yapmış oluyor.) Neticede başvurduktan 10 sene sonra gittiği Kanada’da geçirdiği ilk sekiz ay, Arel’in belleğinde iç karartıcı bir süreç olarak kalmış. Arel bu durumu Türkiye’de kolaylıkla kullandığı yeteneklerinin orada “para etmediğini” anlamasına ve içinde yaşamaya alıştığı kültürel kodlardan mahrum kalmasına bağlıyor:

“Burada [Kanada’da] ekonomik olarak sınıf düştüm, sosyal olarak zaten göçmen oldum, bütün kültürel ve sair bağlarımdan kopmuş oldum. Birdenbire kültür ve dille ilgili yetini yi-

18 Buradan, Kanada’nın göçmen politikasıyla ilgili yanlış bir genellemeye varılmaması için şu bilgiyi vermemiz gerek: Arel’e göre sürecin bu kadar uzamasının nedeni, göçmenlik başvurusunu 11 Eylül saldırılarından birkaç ay önce yapmış olması: “11 Eylül’le birlikte zaten Türkiye’den başvuru yapan bir kişi konumuna gelmiş oldum ve işte politik arka plan vesaire derken güvenlik kontrolüne takıldım uzun bir süre.”

tirmiş oluyorsun ve pazarda sattığın mal buysa eğer, birdenbire pazarda boş sandıkla kalıyorsun. Bunun bu kadar net olduğunu anlayamamıştım ben. Bütün bu yetenekler bir şekilde başka bir tarafa transfer edilebilir, başka türlü kullanılabilir diye düşünüyordum. Şimdi baktığımda bu düşünce biraz toy görünüyor bana, ama o zamanki perspektifimle öyleydi hikâye. Fakat öyle işlemedi. Bir süre sonra da Türkiye’deki kimliğimi, değer yargılarımı ve bununla ilgili getirdiğim bütün paketi buraya transfer etmemin imkânsız olduğunu anlamıştım. Onu anladıktan sonra tarih de seni şekillendirmeye başlıyor zaten.”

Lübnan asıllı Fransız yazar Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler* adlı eserinde, uyum stratejisini benimseyen göçmenlerin, geldikleri ülke ile göç ettikleri ülkenin ortak paydalarından oluşan yeni bir yaşam alanı oluşturduğunu ve coğrafi sınırlar ile etnik kültürlerin ötesindeki bu özgün alanda melez kimlikler geliştirdiklerini söyler. Türkiye’yi terk eden görüşmecilerimizin gitmiş oldukları ülkelerin çoğunlukla Kıta Avrupası’nda ya da Kuzey Amerika’da bulunması da kurmak istedikleri bu yeni yaşamın kültürel ve siyasi parametrelerine dair fikir verir nitelikte: (en azından “buradan” bakıldığında) hukuk devleti normlarının ve demokrasi kültürünün yerleştiği, insan haklarına saygılı, çoğulcu ve katılımcı bir yaşam.

Peki bu yeni yaşamda, kişinin içine doğduğu kültürün ve dilin varlığını sürdürme şansı nedir? Türkiye’de hem siyasal açıdan epey aktif olan, hem de bir radyoda gündeme ilişkin program hazırlayan, yani varoluşunu konuşarak, diliyle şekillendiren Arel’in bahsettiği kültür ve dil kaybı, görüşmecilerimizin bir bölümünün üzerinde durduğu bir konu. Mülakatlardan anlaşıldığı kadarıyla, yeni bir kültüre adaptasyon sürecinde öncelikle feragat edilen, feragat edilmese bile yeni bir kavrayışla biraz da köşeye itilen genelde anadili oluyor.

Çok dillilik ve etnik gruplar üzerine çalışmalarıyla tanınan H. Giles, R. Y. Bourhis ve D. M. Taylor’ın 1977’te ortaya attıkları teoriye göre, bir dilin toplum içinde yaşatılıp yaşatılamaması, söz ko-

nusu dilin ekonomik, sosyal ve dilbilimsel gücü, dili konuşanların sayısı, coğrafi dağılımı, medya, yasalar, okul, kültür ve dinde kul-lanımı gibi bir dizi faktöre bağlı. Her ne kadar cemaatleşmiş göç-men gruplarının dinamiklerinde farklılıklar olsa da, henüz yeni gitmiş ve (ileride değineceğimiz gibi) bazıları kendilerini göçmen olarak dahi tanımlamayan bu kişilerin anadillerine yaklaşımını zaman gösterecek, fakat dil kaybının kaçınılmaz olduğuna dair ipuçlarını yaptığımız görüşmelerden elde edebiliyoruz. Örneğin Fransa'ya yerleşen Jale, diğer dillere yer açabilmek için Türkçeyi bir kenara bırakmak zorunda hissediyor kendini. Jale'nin yazar olmasıysa bu durumu daha da ironik hale getiriyor:

“Çocuk romanı dosyam vardı, yazdım, bitti. İkincisi gelecek şimdi. Yetişkin romanı yazıyorum, bir tane daha yazacağım sonra. Üç diyelim, benim anadilimin üç romanlık ömrü kaldı. Çünkü ben daha Fransızcaya kollarımı sıvamadım. Okumak filan yeterli değil, günlük dilden uzaklaşıyorsunuz, geçmiş ol-sun.”

Kanada'ya yerleşen Feride, eşinin Kanadalı, kendisinin de İn-gilizce öğretmenini olmasına rağmen dil konusunda sıkıntı çekti-ğinden bahsediyor: *“Mesela telefonla konuşurken anlamıyorum konuşulani. Çok hızlı konuşulduğunda ‘Bir dakika, ne dedin?’ filan diyorum. Buranın kendi kelimeleri var, onlara alışmaya çalışıyo-rum.”* Feride, Kanada kültürüne aşinalığı olmasına rağmen Kana-da'daki ilk döneminde kendini mahzun hissetmiş:

“İlk geldiğimde; ben şimdi neredeyim, bu kültürün neresinde-yim, kendi ülkemin neresindeyim, kaçıp mı geldim, ne oldu, nasıl bir şey, buradaki insanlar bana nasıl bakıyorlar, beni gö-rünce ne düşünüyorlar... diye düşünüyordum. Sonuçta ben Türkiye'den geliyorum, adı sürekli terör olaylarıyla anılan bir ülke. ‘Acaba bana bakınca terörist olduğumu mu düşünüyor-lar?’ gibi düşüncelerim oldu. Ama bir süre sonra şunu fark et-tim: Kimsenin umurunda değil benim nereden geldiğim. Hiç kimse ilgilenmiyor, o an seninle olan diyaloguyla ilgileniyor insanlar.”

Feride'ye nazaran daha uzun süredir Kanada'da yaşayan Arel ise kültürel kimlik meselesini başka bir açıdan yorumluyor. Türkiyeli bir Yahudi olan Arel'in kendi kimliğinin, yaşadığı Vancouver'daki kimlik algısıyla hiçbir şekilde çakışmadığını anlaması zaman almış:

"Sonuçta öküz gibi bir aksam olan, kara kafalı bir adamsın. 'Oh, where are you from?' durumu yani. Sonra da 'I am from Turkey' hikâyesi başlıyor işte. Türkiyeliyim dediğin zaman, 'Aa Türksün!' cevabını alıyorsun, buradaki Türk stereotipleri göz önüne geliyor ve Vancouver'dan baktığında Avrupa'nın bir parçasısın yani diyor sana, bunu anlıyor. (...) Genelde Türk'ü duyar duymaz, ben Türk değilim diye başlayıp Türkiyeli Yahudi'yim, biz İspanya'dan gelmişiz falan filan derken bu hikâyenin Kuzey Amerika'nın batı yakasında anlatılabilir bir hikâye olmadığım, çünkü kafalarda böyle bir çip olmadığını fark etmem altı ay falan sürdü. Altı ay sonra falan 'Türk müsün?' diye sorduklarında 'Evet, sanırım,' der hale gelmiştim. Kimlik burada bir mücadele alanı değil çünkü. O anlattığın hikâye, 'Bu adam ne anlatıyor?' gibi bir şekilde algılanabiliyor. İspanya'dan kaçan Yahudilerin Osmanlı'daki falan filan derken işler karışıyor. Sonuçta 200 yıllık geçmişi olan bir ülkedesin. Diğer yandan bunlar da çok Avrupalı kavramlar. Bunu öğrenmem de bir miktar vakit aldı. (...) Biz dünyanın en sıcak insanları değiliz. Günlük sohbet dediğimiz, burada aslında arkadaşlığın temeli olan 'small talk' dedikleri hikâyenin çok dışında bir kültürden geliyoruz. Bana buradaki insan ilişkileri bir miktar daha sığ ve 'Nasılsın, hava da çok güzel değil mi?' gibi muhabbetlerin temel olduğu, ama bu muhabbetlerin genelde çok da derinleşmediği, derinleşeceği noktada karşı tarafın genelde ürküp 'Niye böyle şeyler konuşuyoruz yahu?' diye garip duygusal bozukluklara girdiği bir yapıya sahip gibi gelmişti, hâlâ da öyle geliyor. Yani sosyal olarak çok yetili bir yer değil burası o açıdan."

Feride ise Kanada'da insanların birlikte yaşamayı öğrendiğini, devletin çokkültürlülük konusundaki tavrının net olduğunu be-

lirterek, “çeşitliliğimizle güçlüyüz” mesajının kendisini güvende hissettirdiği belirtiyor: “*Ben göçmenim, dışarıdan geldim, bir garip mi oluyorum filan değil. Herkes garip, sen de o gariplerden birisin.*”

Yabancı bir ülkeye uyum sağlama deneyimleri, hedef ülkedeki göçmen politikalarına, toplumun göçmenlerle kurduğu ilişkilere ve aynı zamanda göçmen kişinin kendi deneyimini yorumlayışına göre şekilleniyor. İngiltere’ye çeşitli vesilelerle giden ve çeşitli uzunluklarda kalan üç görüşmecenin birbirinden farklı koşullarda seyreden deneyimleri de gösteriyor ki göçmen konumu ve kimliği ne sabit ne de tek renkli. Yüksek lisans öğrenimi için bir seneliğine İngiltere’de bulunan Damla, kendi tabiriyle “milliyetçilik ve kadın düşmanlığından yandım Allah” diyerek gittiği İngiltere’de aradığını bulamayıp geri dönmüş. Nedenini insan ilişkilerine ve kültürel kodlara bağlıyor:

“İngiliz samimiyetsizliği deyip genellemek istemiyorum ama insan ilişkilerindeki mesafe, o ikiyüzlü hep güleryüzlü hal... Anlamıyorsun, bana kızıyor mu, onay mı veriyor? Onların o diplomatik ilişki becerilerini haiz değilsen hikâye zor. Onun bir parçası olmak istemediğimi anladım. O ilişki tarzını sevmedim. Dil her şekilde engel oluyor. Yaşam olarak ve dil olarak mesafesiz bir yerde yaşamak istiyorum kafasıyla döndüm.”

Ressamlık kariyeri için gittiği İtalya’dayken, eğitim kalitesinin düşüklüğü, bürokratik sorunlar, ülkenin göçmenlere alışkın olmayışı ve hissettiği yalnızlıktan ötürü Ankara Antlaşması’na¹⁹

19 Türkiye’den göç etmek isteyenler arasında epey revaçta olan Ankara Antlaşması, Birleşik Krallık ve Türkiye arasında imzalanan bir vize türü. 1963 yılından beri yürürlükte olan bu vizeye göre İngiltere’ye giden bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, kendi işini kurması ve vergisini ödemesi şartıyla dönemlik olarak oturma ve çalışma izni alabiliyor; beş yılın ardından vatandaşlığa da başvurabiliyor. Sermaye sahibi olup iş kurmayı şart koşan bu vize tipine başvurup vizeyi aldıktan sonra çalışma izni önce bir senelik, ardından dört senelik uzatılıyor ve beşinci seneden itibaren vatandaşlığa da başvurmak mümkün oluyor. Sosyal medya paylaşımlarında başvuru sürecinin kolaylığına, vizeyi aldıktan sonra devam ettirmenin zorluğuna vurgu yapılan Ankara Antlaşması,

başvuran Müberra, İngiltere'ye çok daha kolay adapte olabildiğini anlatıyor. Türkiye'deki oyunculuk kariyerine ara verip Londra'da üç yıl yaşayan, fakat özel sorunları nedeniyle geri dönmek zorunda kalan Nazan ise, İngiltere'deki yaşamının kendisini birçok açıdan geliştirdiğini, Türkiye'deki yaşamının ise aksine aşağıya çektiğinden bahsediyor yaptığımız görüşmede. Müberra'nın söylediklerini tasdik edecek şekilde Londra'daki göçmen nüfusunun yoğunluğuna işaret eden Nazan, insanların birbirini daha fazla kolladığını, birbirlerine güç verdiklerini düşünüyor. Müberra ve Nazan'ın birbirinden bağımsız olarak ortaklaştıkları bir diğer konu da yurtdışındaki yaşam deneyiminin birey üzerindeki dönüştürücü etkisi. Müberra kendi başına ve herkesten uzakta yaşamının özgürleştirici bir yanı olduğu görüşünde:

“Beni hep yoran bir kısmı da var: Kendini hiçbir zaman güvende hissetmiyorsun, çünkü hep yalnızsın, ama bir yandan da o bir bağımlılık, kendi üzerine gitmek gibi. Kendini zorluyorsun yani, daha iyisini yaparım diye. Bilmiyorum, özgürlük... Özgürlük güzel yahu. Kimseye hesap vermek zorunda değilsin. Kendi hayatını tamamen kendin düzenliyorsun. Bir şeyi yanlış yaparsan sorumlusu sensin.”

Kendi başına ve mücadele halinde yaşama zorunluluğunu Nazan şöyle tarif ediyor:

“Önüne hiç bilmediğin bir kutu oyunu koyuyorlar ve bunu çözmeni istiyorlar senden. Sana yardım eden kimse yok. Sen o oyunla karşılaştığında gerçekten ortaya çıkmak zorunda kalıyorsun. Yaşamak denilen şey sadece çalışmak değil. Yaşamak

sadece İngiltere'ye gitmek isteyenler için gidiş kapısını açan “büyülü anahtar” değil, aynı zamanda büyük bir gelir kapısı halini almış durumda. İnternette konuyla ilgili yaptığımız aramada onlarca danışmanlık şirketi gözümüze çarpıyor. Avukat, danışman, muhasebecilerden oluşan bu şirketler, İngiltere'ye gitmek isteyenler ve “kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez” diyenler için birkaç bin poundluk bir meblağ karşılığında dosya hazırlama hizmeti sunuyor.

denilen şey ülkeye hizmet etmek değil. Ya da genel geçer kuralları devam ettirmek değil. Yaşamak denilen şey benim kim olduğumu bulmak: Ben kimim? Ne yapabilirim? Ben ne işe yararım? Biraz algım açıldı, bir sürü yaşama şeklinin olduğunu gördüm.”

Fakat Nazan, İngiltere’yi bir açıdan “özgürlükler ülkesi” olarak görürken bir yandan da kapitalizmin çarklarının burada daha acımasız çalıştığından şikâyet ediyor:

“O kadar büyük bir sömürü var ki o ülkenin o hale gelmesinde. O sömürünün içine sen de katılmak zorundasın, eğer bir bankada çalışıyorsan, eğer bir mesleği icra etmek istiyorsan... Ama benim gibi arada bisikletine binip, pazarda çalışıp ‘Tamam, bana az para yeter,’ diyorsan kaytarabilirsin. Ama eğer içine belli bir şekilde giriyorsan seni hastalandırıyor. Artık bir makine aldığında onun prospektüsüne bakmadan hiçbir şey yapamaz hale gelmişti oradaki insanlar benim gördüğüm. Her şey kurallı yani.”

Nazan’ın “sömürü sistemi” olarak nitelendirdiği bu süreç, kurumsallaşmış/büyük şirketlerde çalışanlar için avantaj haline gelebiliyor. Görüştüğümüz sırada bir yıldır İrlanda’da yaşamakta olan ve bir sosyal medya şirketinde çalışan Cemre, çalışma ortamı bakımından Türkiye’yle karşılaştırdığı İrlanda’daki iş yaşamının çok daha motive edici olduğunu söylüyor ve bunu da sistemin yapısına bağlıyor:

“Ben on tane Türk’le çalışıyorum, bizim ekip Türk zaten. Ama bulduğumuz departmanda neredeyse bütün ülkelerden farklı farklı insanlar var. O yüzden iş ortamı da bayağı motive edici. Kimse ‘Bana hanım, bey de,’ demiyor. ‘Bunu çabuk masama getir,’ diye bir tutum yok hiçbir zaman. Böyle bir şey yapılırsa bunun bedeli ödeniyor. Yöneticin bile sana istemediğin bir şeyi yaptıramıyor. Çünkü böyle bir durumda gidebileceğin, konuşabileceğin kanallar var. Ya da kötü bir şey yaşıyorsan bunu anlatabileceğin süreçler var. O yüzden belki

sistemin de insanları iyi olmaya zorlamasıyla işler bir şekilde oturmuş. Ben de o yüzden memnunum.”

Türkiye’den ayrılıp başka bir ülkede yaşamaya karar vermek –hele ki söz konusu ülke bir Batı ülkesi olduğunda– zaman zaman “azınlık kimliği”ni en baştan kabullenmek anlamına da gelebiliyor. Öte yandan, kimileri için azınlık kimliği yurt sayılan ülkede de geçerli olup oradan oraya taşınmak zorunda kalınan bir tür “yazgı”ya dönüşebiliyor da. Örneğin Türkiyeli Yahudi bir aileye mensup olan Lior, önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere, 15 yaşında ailesiyle birlikte İsrail’e taşınınca iki dünya arasında kalakalıyor. Orada aradığını bulamayıp üniversite çağında Türkiye’ye geri dönen Lior, burada kendini mutlu hissedebileceği bir yaşam kuruyor kurmasına, fakat bu kez de aile hasretiyle baş başa kalıyor: Çünkü İsrail’de 12 senedir asker kaçağı statüsünde olan Lior, ülkeye giriş yaptığı an aile üyelerinden önce askeri cezaevi görevlileriyle karşılaşacağını biliyor.

10 Ekim 2015’te Ankara Tren Garı önünde gerçekleşen katliamın ardından Türkiye’nin kendisine “dar gelmeye başladığı”nı belirten Lior, tam da bu süreçte tanıştığı Avrupalı sevgilisi ve aile hasretinin de etkisiyle İsrail’e gitmeyi düşündüğü sıralarda meydana gelen 15 Temmuz darbe girişiminin bütün bunların üzerine tuz biber ektiğini, gideceği yerde hapse gireceğini bile bile Türkiye’den ayrılmaya karar verdiğini anlatıyor. Kendisine bir avukat bulan ve İsrail’de onu bekleyen süreçle ilgili bilgi edinen Lior, Türkiye’den ayrıldığı dönemi şöyle anımsıyor:

“Evdeki eşyaları filan sattık, evi boşalttık, vedalaşma süreci bayağı zordu. Hapse gireceğimi bilmek... Hem ülke değiştiriyorum, çünkü aslında Türkiye’ye geri dönmek istemiyorum, diğer yandan hapis yatacağım... O süreç zorlu oldu benim için.”

Neticede İsrail’de üç ay kadar hapis yattıktan sonra cezaevin-den çıkıp ailesinin yanında yaşamaya başlayan Lior, sonrasında

orada da tutunamayıp Türkiye'ye döndüğü yurtdışı deneyimini "yapayalnız bir altı ay" olarak tanımlıyor:

"Orada üç ay iş aradım her gün. İbranice de çok iyi olmadığı için İngilizceyle olabilecek işler filan baktım. Hiç kimseyi tanımıyorum, internetten bakıyorum, zaten ikinci sınıf vatandaşsın orada."

Azınlık/çoğunluk, kültürel kimlik ve göçmenlik gibi kavramları, bu yeni göç hareketliliğine özgül motivasyonlarıyla dahil olan bireylerin kimlikleri ışığında düşündüğümüzde, bütün bu kavramların yeniden anlam kazanabileceğini ve gri alanlar yaratabileceğini belirtelim. Zira gerek yaptığımız görüşmelerden, gerekse de basma yansıyan hikâyelerden yola çıkarak, son dönemde Türkiye'den ayrılanların büyük çoğunluğunun kendilerini katı/sabit kimlik kalıpları içinde tanımlamadıklarını, göç ettikleri ülkenin kültürüne az veya çok aşına olduklarını, hatta içine dahil oldukları bu yeni kültürle Türkiye'dekine nazaran daha az çatışmaya girdiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. İletişim ve ulaşım olanaklarının demokratikleşmesiyle birlikte ulusal sınırları aşan yeni yeni ortak kimlikler, inanç ve düşünce sistemleri, yaşam tarzı alanları oluşuyor. Son dönemde Türkiye'den göç eden veya göç etmek isteyen bireylerin de bu yeni kaynaşmış kültürün tabii üyeleri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bakımdan, Yunanistan'da çokuluslu bir yazılım şirketinin çağrı merkezinde çalışan Sarp'ın azınlık ve çoğunluk kavramlarına ilişkin dile getirdikleri, "ulus-ötesi kaynaşmış yeni bir kültür" fikrine (ideolojik çerçevede de olsa) göz kırıyor:

"Yunan popülasyonunu düşündüğümüz zaman azınlık gibi değil de çoğunluğun bir parçası gibi hissediyorum. Çünkü zaten toplumun yüzde 70'i sol tandanslı, Komünist Partisi, anarşisti derken sol ve radikal sol ağırlıklı. Ve onların arasına geldiğin zaman garip olmuyor. Çok solcuyuz demiyorum ama zaten benzer fikirlere sahibiz. Sınırların saçma olduğu-

nu, aslında Türkiye ve Yunanistan arasında bir sınır olmasının saçma olduğunu konuşuyoruz. O yüzden bu topluma daha entegre hissediyorsun.”

Gurbetçi bir ailenin çocuğu olarak lise yıllarında Almanya’dan Türkiye’ye gelen Zümrüt’ün “burada” azınlık olma haline ilişkin dile getirdikleri de önemli. Sarp’ın sözlerini yankılayacak şekilde Zümrüt de kendini Almanya’da hiçbir zaman yabancı hissetmediğini, Türkiye’deyse hep yabancı hissettiğini söylüyor:

“Almanya’da tek bir kötü anım var, o da Ağca Papa’yı vurduğunda benim Türk olduğumu fark eden zorba çocuklar bana bir gün kötü davrandılar. Ben farklı dinden ya da farklı etnik kimlikten gelmeme rağmen, bu kelimeleri şimdi bildiğim için söylüyorum, hiç onlardan farklı büyüdüm orada. Ama ben buraya geldikten sonra hep farklı davranıldı. Bugün 49 yaşımdayım, taksiye binsem bana ‘Abla nerelisin?’ diyor şu r’leri bilmediğim için. Türkiye, öyle dursa da, çok da kolay kabullenen, içine alan, katan, yoğuran bir yer değil herhalde. (...) Benim hiçbir zaman burası ülkem olmadı; bu ülke beni hiçbir zaman bağrına basmadı. Benim burada hayatım hiçbir zaman kolay olmadı. Ajitasyon olarak söylemiyorum. Çalıştım, tırnakla- rımla kazıdım, vergimi ödedim. Olmam gereken o şey oldum.”

Dünyada ortak kültürel zevkler, ortak siyasi görüşler, ortak inançlardan mütevellit yeni bir kaynaşmış kültürel kimlik ihtimali bir yanda dursun, bunun tam aksi istikametinde gelişen bir başka siyasi kimlik son yıllarda Batı kamuoyunun gündeminden inmiyor: popülist aşırı sağ partiler etrafında bir araya gelen yabancı düşmanı/ırkçı taban hareketleri. İngiltere’deki bir üniversitede bir yıl boyunca çalıştıktan sonra Türkiye’ye dönen Mervan (40), burada kendilerini sıkışmış hisseden insanların göç eğilimlerini tam anlamıyla bir motivasyona dönüştüremedikleri görüşünde ve bunu da Batı’da aşırı sağın ve yabancı düşmanlığının yükselişine bağlıyor:

“Fransa’da Le Pen, ABD’de Trump gibileri popüler siyasette karşılık buluyor... Kara kafalı olduğun sürece hayat senin için o kadar iyi olmayacak. Kararlı bir biçimde gitmeye dönük iradeyi sınırlandıran bir şey.”

Aynı bağlamda Damla’nın dile getirdikleri de Mervan’ı doğruluyor:

“Hiçbir ayrımcılığa uğramayacaksın, dil engelin olmayacak, sosyal ortamın olacak ama ekonomik olarak temel bir durumda olacaksın. O zaman okey. Ama bana kalırsa yurtdışındaki kültürel engeller yeni bir sosyal çevre kurmak için bu yaşlarda aşabileceğimiz engeller değil.”

Mervan’ın dikkat çektiği yükselen ırkçılıktan nasibini alanlardan biri de doktora öğrenimini Liverpool’da tamamlayan Merve. İngiltere’nin diğer bölgelerine nazaran Liverpool’un “daha homofobik ve ırkçı” olduğunu belirten Merve, burada geçirdiği süre boyunca sokakta, hatta öğretim üyeliği yaptığı üniversitede öğrenciler tarafından ayrımcı söylemlere maruz kaldığını, “neden buradasın, işimizi elimizden alıyorsun” türünden saldırgan ifadelerle maruz kaldığını anlatıyor:

“İlk gittiğimde, 2012’de, biraz daha iyiydi. 2013, 2014’te, tamamen Brexit’e hazırlayan o dönemde iyice bir göçmen karşıtı oldu üniversiteler bir anda. Vize türüm bile değişti. O tarz şeylerden dolayı ‘biz burada muhtemelen kalıcı değiliz’ diye düşünmeye başladık.”

Fransa-İsviçre sınırındaki bir köyde yaşayan Jale’ye göre göçmenlerin karşı karşıya kaldıkları ayrımcı uygulamalar, yerleşim yerinin büyüklüğüyle ters orantılı olarak artıyor veya azalıyor. Yani, yaşanan kent ne denli küçükse, ayrımcılık da o denli büyük. Asıl dikkat çekici olansa Jale’nin karşılaştığı bu ayrımcılığı anlayışla karşılıyor olması:

“Benim yaşadığım yer, oğlumun oturmak isteyeceği bir yer değil. Çünkü orası bir köy ve köyde yaşam çok zor. Eğer

oralıysanız, doğduğunuzdan beri orada yaşıyorsanız tamam, yaşlılar için de daha uygun ama gençler için değil. Ben yaşımla itibariyle avantajlı olduğumu düşünüyorum çünkü 20'lerimde ya da 30'larımın başında görseydim şimdi gördüğüm ayrımcılığı, insanları çok suçlayabilirdim ama şimdi suçlamıyorum. Çünkü öyle şeyler görmüşler ki, tabii ki tepkililer. O yüzden benimle konuşmuyorlar, günaydın bile demiyorlar. Ben hiçbir şey olmamış gibi onlara günaydın diyorum, gülüyorum. Erkek arkadaşım bilim adamı, CERN'de çalışıyor, İsviçre'de. Dolayısıyla orada çalıştığı ve İsviçre'de yaşadığımız için konsolosluk plakası kullanıyor, yeşil plaka. O yüzden bizim yabancılığımız çok öteden belli oluyor. Lastiklerimizi indiriyorlar mesela, gençler yapıyor. Yani bir grup Paris bombalamalarından sonra filan 'Allah belalarını versin bunların,' diyor. Kızamıyorum ki onlara. Benim çocuğum da aynı şeyi yapabilirdi belki. Yani arkadaşına uyardı filan belki, bilmiyorum. Dolayısıyla bunu hoş görüyorum.”

Öte yandan Jale, Fransız devletinin kendisini açıkça ayrımcı muameleye tabi tuttuğu görüşünde, zira Fransa'ya yerleştiğinden beri onca uğraşmasına rağmen hâlâ kendi adına bir banka hesabı açtırmayı başaramamış. İstanbul'da yaptığımız görüşmeden sekiz ay sonra e-posta yoluyla iletişim kurduğumuz Jale'nin ayrımcılıkla ilgili fikirleri, gördüğü muameleden dolayı olsa gerek, daha keskinleşmişti. İsviçre sınırındaki köyden Cenevre'ye taşınan, orada bir ev sahibi olan ve Cenevre Üniversitesi'nde doktora başladığını söyleyen Jale, tüm bunlara rağmen yaşadığı çevreyi “bürokrasinin tavan yaptığı, ayrımcılığın dibini gördüğü bir yer” olarak tanımlıyor:

“Bunun sebebi Avrupalı olmamam, yoksa din değil. Hâlâ beni ve oğlumu sosyal sigorta kapsamına almadılar mesela. Başvuruları bir buçuk yıl oldu, her seferinde başka kâğıt isteyip oyalıyorlar. Oysa kanunen buraya gelişimin birinci senesinden sonra olmalıydım. Paris'teki yetkililere şikâyet ettiğimizde bize hak verip sonradan hiçbir şey yapmıyorlar. Çok acı, elimden bir şey gelmiyor. Oturma izin ücreti senelik 105 avrodan

300 avroya çıktı mesela. Gelmeyin demiyorlar, fiyatı yükseltiyorlar, kibarca...”

Jale ile Merve'nin gördükleri bariz ayrımcı muamele örneklerinin dışında Eski Kıta'da pek karşılığı olmayan, nispeten Yeni Kıta'ya özgü sayabileceğimiz daha örtük ayrımcılık ve ötekileştirme biçimleri de söz konusu. ABD'de öğretim üyesi olarak çalışan Aylin'e (40) Türkiye'ye dönmeyi düşünüp düşünmediğini sordüğümüzda, göçmen kimliğinin yanı sıra kadın kimliğinin de örtük ayrımcı uygulamaların nesnesi haline geldiği yanıtını veriyor:

“Belli şeyleri göze alarak Türkiye’de yaşamak mı, yoksa akademi istediğin şeyleri söyleyebilmek ve yapabilmek mi? Yine de gelme ihtimalini kapatmadım, çünkü orada yine göçmen bir öğrenciyim. Daha korunaklı bir öğrenciyim, üniversite içerisinde başka bir sürü uluslararası öğrencinin olduğu yerdeyim ama yine de orada değişen politikalarla birlikte iş bulmanın zorlaştığını söyleyebilirim. Göçmen olduğun bilgisi herkeste var, o bilgi doğrultusunda, beyaz Amerikalı bir erkeğe kıyasla kadın olduğun için, Türkiyeli olduğun için iki katı fazla çabalıyorsun bir yere gelmek için. Sürekli İngilizceni düzelteceksin, kültürel kodları öğrenip pratik edeceksin gibi.”

Arel ise Avrupa’da “alıştığı” ayrımcılık biçimleriyle Kanada’da karşılaşmayınca ülkede ayrımcılık olmadığını zannedip şaşırmasını esprili bir dille anlatıyor:

“Amerika’nın kuzeybatısındaayım. Bu, politik olarak biraz daha liberal, biraz daha insanların ötekiyle ilişkisini yumuşak kurmaya çalıştıkları bir yer olduğu anlamına geliyor. O yüzden zaten yüzüne karşı bir ayrımcılık, ırkçılık görmen imkânsız burada. Bunu anlamak bile zaten bir Avrupalı olarak vaktimi aldı. Çünkü mesela Avrupa’da birisi senden hoşlanmıyorsa bunu yüzüne söyler zaten, bu mantıklı ya da mantıksız olsa da bunu bir şekilde hissedersin, mesela bir faşistle konuştuğunda. Burada öyle değil. Kimse gelip sana ‘Seni burada istemiyoruz

kara kafalı!’ filan demiyor. Demediği için de benim orada istenmediğimi anlamam en az bir altı yedi ayımı aldı. Uzun bir süre hep şeydi yani, ‘A ne kadar da güzel muhabbet etmiştik, hep güldük ama nedense olmuyor...’ durumu vardı. Bir yerden sonra da anlıyorsun ama. Çünkü burada ötekiyle başa çıkma yolu şöyle: Gülümse, devam et, yolun bir noktasında nasıl olsa yollarınız ayrılacak, sonra hızla koşarak kaç. Bu benim bildiğim ilişki biçimi değildi ve o yüzden de uzun süre tanımlayamadım hakikaten. Ama zamanla anlamaya da başladım. Bu da başka bir ötekileştirme stratejisi yani.”

Bir de açık ya da örtük ayrımcılık olarak tanımlamanın zorlaştığı, fakat gidilen ülkenin göçmen politikasındaki bazı sorunlara işaret eden “gri bölgeler” var. Örneğin Dublin’de yaşayan Cemre, her sene yenilenmesi gereken çalışma izniyle ilgili işlemler için gittiği göçmenlik bürosundan bahsederken, dünya çapında hizmet veren devasa bilişim şirketlerine ev sahipliği yapan İrlanda’nın göçmenlerin kişilik haklarını pek de hesaba katmayan vize yenileme süreci hakkında bilgiler veriyor. İrlanda’da henüz 2018 başlarında randevulu sisteme geçilmiş; bu sistemden önce bir göçmenin yıllık çalışma izni yenileme serüveninde şunlar yaşanıyormuş:

“Kapıları sabah 08.30’da açıyorlar. İnsanlar gece ikide, üçte kuyruğa giriyorlar. Çünkü belli bir numara miktarı var, o bittikten sonra işlem yapamıyorlar. Senin izninin tarihi geçiyorsa hakikaten bayağı sıkıntılı bir mevzu. Ben ilk geldiğimde o korkuyla gece üçte o sıraya girdim, beş saat filan bekledim o soğukta. Başka insanlar da aynı durumda. Herkes aynı şekilde sırasını bekliyor. Sonra sıra geldi, girdim, saat öğlen bir gibi de vizemi alıp çıktım. Toplam süreç sekiz-dokuz saat filan sürdü, kuyruğa girmem ve almam. Şimdi tam benim vize randevum gelirken, ikinci yıl için, randevulu sisteme geçtiler. Artık normal; belli bir saatte randevu alıp gidebiliyorsun. Tabii o da yine uzun sürüyor, son gidişimde bu sefer de üç saatte hallettim.”

Ülkelerin zorlayıcı göçmenlik politikalarından sadece insanlar değil, hayvanlar da nasiplerini alıyor. Engin ve Merve, göçmenlik başvurusunda bulunmak üzere ülkelerin koşullarını gözden geçirirken Avusturalya'yı da düşünmüşler. Fakat ülkeye dışarıdan getirilecek evcil hayvanlara dair mevzuatı öğrendikten sonra çok sevdikleri köpeklerini oraya götürmenin neredeyse imkânsız olduğunu fark edip vazgeçmişler. Bir ada ülkesi olması nedeniyle Avustralya'ya dışarıdan gelen tüm hayvanlar için zorunlu bir karantina süresi bulunuyor; bununla amaçlanan, adanın ekosistemini olumsuz yönde etkileyebilecek salgın hastalıkların önüne geçmek. Merve'nin aktardığı bilgilere göre eğer köpeğiniz Avrupa vatandaşıysa, karantina süresi ortalama üç ayken Türkiye'den götürülen bir köpeğin karantinada kalma süresi beş seneye kadar çıkabiliyor. Yani Türkiye'den Avustralya'ya evcil hayvanınızla birlikte göçmeyi düşünüyorsanız, köpeğinizin veyahut mesela kedinizin ömrünün yaklaşık üçte birini parmaklıklar ardında geçirmesi ihtimaline razı olmanız bekleniyor sizden.

Avrupa kıtasında yükselen ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, 2017 yılında AKP hükümetinin Avusturya, Hollanda, Almanya gibi ülkelerle yaşadığı gerilimlerle birlikte Türkiye'de anaakım medyada daha fazla konuşulur olunca, Türkiye'den ayrılma arifesinde olanlar için yeni bir belirsizlik ve gerginlik kaynağı doğduğunu söylememiz mümkün. Avusturya'ya sevgilisinin yanma taşınmak üzere hazırlık yaptığı sırada görüştüğümüz Cenk, daha önce bulunduğu Avusturya'ya aşına olmakla birlikte Avrupa'da "trend" olarak tanımladığı göçmen karşıtlığına yönelik endişelerini şöyle dile getiriyor:

"Biz Türkler olarak buna bir hayli destek verdiğimizizi, ateşin altına odun attığımızı filan düşünmekle birlikte, biraz endişeliyim. Algıda seçicilik, Twitter'a, sosyal medyaya bakıyorsun. Londra'da otobüste biri bir yabancıya bağırıyor, öbür tarafta 'Benim başıma da mı bunlar gelecek?' diyor insanlar ama onun dışında benim için genel olarak pozitif. Yolda anlayacağız neler olacağını."

Dinlediğimiz hikâyelerin bütününe bakıldığında, göç edilen ülkedeki yeni hayata dair sorun listesinde ayrımcılık ve yabancı düşmanlığının yanı sıra en az bunun kadar önemli bir diğer sorunun da güvencesiz çalışma koşulları olduğu görülüyor. Yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz Arel, Türkiye’de geçimini sağlayabilmek için radyoculuğun yanı sıra ek işler de yapmak zorunda olduğu koşullardan kurtulabilmek için gittiği Kanada’da yine benzer bir şekilde iki ayrı işte çalışıyor. 2015 yılından bu yana Yunanistan’da bir çağrı merkezinde çalışan Sarp ve Tülay, çalıştıkları şirketin Yunan devletiyle yaptığı anlaşma sayesinde özel bir oturma iznine sahipler, ancak olur da başka bir işte çalışmaya karar verirlerse bu izin iptal ediliyor. Sarp, sözleşmenin başlarda her üç ayda bir yenilendiğini söylerken, yaşadıkları hayatın ne kadar sürdürülebilir olduğunu sorguluyor:

“[Şirkette] inanılmaz bir emek sömürüsü söz konusu. Yurtdışına gitmek gerçekten kolay değil, buraya geldikten sonra da bambaşka sorunlar başlıyor bir yandan. Buraya alışıp bir hayat kuruyorsun ama bu sefer de ne kadar sürdürülebilir olduğunu bilmiyorsun. Seni buraya bağlayan bir şirket var ve o şirket seni inanılmaz derecede çalıştırıyor, çalıştırdığı 8 saat içinde suyuna kadar emmek istiyor. Vücudundaki bütün enerjiyi kullanmak istiyor. Çok kolay bir şey değil, söyleyeyim.”

Tıpkı Sarp ve Tülay gibi Türkiye’den Yunanistan’a taşınıp onlarla aynı çağrı merkezi şirketinde çalışan kişilerin eğitim düzeyleri ve meslekleri, ele aldığımız göç olgusunun altında yatan motivasyonların ve “her ne pahasına olursa olsun Türkiye’den ayrılma arzusu”nun ne denli güçlü olduğuna dair epey fikir verir nitelikte:

“ODTÜ uçak mühendisliği bölümü mezunları, bilgisayar mühendisleri, mekatronik mühendisleri, doktoralarını Barcelona’da yapmış insanlar, hemşire, sosyolog, arkeolog var burada. Bu insanları burada toplayan birtakım ortak sebepler var. Hayatı yaşamayı, hayatın içinde olmayı seven, farklı kültürlerle bir arada olmayı seven insanlar. Hem ekonomik hem de biraz

o dar çevrenin içinden çıkıp daha geniş bir dünyada yaşamak istedikleri için buraya gelen insanlar. Burada herkes bu nite-
liksiz işi yapıyor bir şekilde.”²⁰

Tam da bu noktada bir parantez açarak Türkiyelilerin “kapa-
ğı atmaya” çalıştıkları Batı ülkelerinden zorlayıcı olmayan çeşitli
sebeplerle, yani kendi istekleriyle buraya gelip yerleşen bireylerin
buradaki “yabancı olma” halini nasıl deneyimlediklerine, ayırım-
cı veya düşmanca muameleyle karşılaşp karşılaşmadıklarına bir
bakalım. Yaklaşık 10 yıldır Almanya-Türkiye hattında yaşayan
belgeselci Erika’ya bu soruyu yönelttiğimizde, şu yanıtı veriyor:

“Düşünmem gerek... Belki de geçmişte, bilmiyorum, belki İz-
mir’de yaşarken. Çevremde bazen hikâyeler duyuyorum ama
bana göre her şey gayet iyi. Bir de dil bilmem avantaj. Çoğu
insan bana çok hoş yaklaşıyor. Bu Türkiye’de çok özel. Birkaç
kelime bile bilsen insanlar sana çok tatlı yaklaşıyorlar. Alman-
ya böyle değil mesela.”

Türkiyeli sevgilisiyle evlenip İstanbul’a yerleşen Gabriela’ya
göre Avrupa’da Türkiye’ye önyargıyla bakılıyor. Evlenme kararı-
nı çevresindekilere ilan ettiği zaman, Türkiyeli eşinin onu başım
örtmeye zorlayacağı, eve kapatacağı yönünde uyarılarda bulu-
nanlar –kendi tabiriyle– “sokaktaki sıradan insan değil, üniversi-
te mezunu yakın arkadaşları” olmuş. Türkiye’de “yabancı” olma
haline ilişkin dile getirdikleriyse, “misafirperver Türkiyeli” algısı-
na yönelik ters köşe etkisi de taşıyor:

“Uyum sağlamaya çalışan, dili öğrenmeye, kültürü öğrenme-
ye çalışan hep ben oluyorum. Çabayı ben gösterirken eşimin
ailesinden ya da yakınlarından bu çabayı göremiyorum. Sanı-
rım artık bunu yapmak istemiyorum. Karşı taraf seni çantada

²⁰ Kendileriyle mülakat yaptığımız dönemde Tülay aynı yasal statüye sa-
hip bir şirket bulup o zamana kadar çalıştıkları şirketten istifa etmişti;
Sarp da iş yoğunluğuna dayanamadığı için işten ayrılıp Tülay’ın şirketi-
ne geçti.

keklik görüyor. Buradaki bayramları, kandilleri vesaire her şeyi kutluyorum örneğin. Ama Noel’de eşimin ailesinin ilgilenmesini isterdim. Noel yemeği yaptım, evet, geldiler yemeğe ama yine de bunu gönülden yapmadıklarını görüyordum.”

Yaptığımız görüşmelerde bize oldukça ilgi çekici gelen bir diğer husus da, kimi görüşmecilerin kendi deneyimlerini göç olarak tanımlamaktan imtina etmesi oldu. Bu tanımlamadan kaçan kişiler için bir eylem olarak göç etmenin ve bir kimlik olarak göçmenliğin olumsuz anlamlar taşımasının altında yatan sebepler arasında, bu süreci “dramatize etmeme” arzusunun yanı sıra kendi deneyimlerini bilindik göç şablonlarından herhangi birine oturtmamaları da yer alıyor. Öte yandan, bütün bunların ötesinde asıl sebep belki de şu: Yüzyıllardır göçler coğrafyası olagelen bu ülkenin toplumsal belleğinde savaşlar, çatışmalar ve travmalarla yana yana duran göç eyleminin her daim olumsuz çağrışımlara sahip olması. Zorunlu iskân uygulamalarından siyasi sürgünlere, 1960’lı yıllardaki işçi göçünden beyin göçüne uzanan Cumhuriyet tarihinin göç şeridinde, göç eyleminin pejoratif niteliği “köklerinden koparılmak”, “gurbette olmak” gibi olumsuz hal ve anlamlarla pekişti. Dolayısıyla, kimi görüşmecilerin kendi eylem ve niyetlerini ne “isteğe bağlı göç” ne de “zorunlu göç” kategorisine dahil edebildiklerini belirtelim. Bu kitapta ele aldığımız göç hareketliliğini “zorunlu göç” olarak nitelemek mümkün değil; fakat mevcut politik ve ekonomik koşullar göz önüne alındığında, “isteğe bağlı” olup olmadığı da meçhul. Nitekim çoğu görüşmeci de yaşadığı ekonomik, kültürel ve siyasi çıkmazlıkları Türkiye’den ayrılmaya sevk eden sebepler arasında sayıp, hissettiği umutsuzluğu açıkça dile getirdikten sonra kendi göç eylemini/isteğini toplumsal değil bireysel bir edim olarak ortaya koydu. Kendilerini göçmen olarak görüp görmediklerini sorduğumuz görüşmecilerle aramızda geçen diyaloglara verebileceğimiz birkaç örnek şöyle:

Gözde: Peki sana göre sen bir göçmen misin?

Engin: Kendimi göçmen olarak görmek istemiyorum.

Gözde: Neden göçmen olarak görmek istemiyorsun kendini?

Engin: Pozitif anlamda bakmak istediğimden, çaresizlikten değil iyi bir şey yapmaya çalıştığımdan dolayı. Eğer bunu mutsuz bir yerden görürsem, yaptığım işten de keyif alamayacağım, olumlu yönlerini göremeyeceğim. Bana bir faydası olmayacak diye düşüneceğim. Ama bunu, “Ben bir sürü farklı şey göreceğim, ben bunları kendimi zenginleştirmek için nasıl kullanabilirim?” diye daha pozitif bir şey olarak kullanacağım.

Gözde: Sence göç mü bu yaşadığın?

Yeliz: Ben hiç göç olarak düşünmemiştim, tamamen yer değiştirmek olarak düşünmüştüm.

Gözde: Ne farkı var?

Yeliz: Göç biraz daha dramatize gibi geliyor bana. Yani en azından Bulgaristan’ı düşündüğüm zaman sanırım. Göç de olabilir. Bilmiyorum, göçte bireysel gidiyorsun, bir şeye karşı çıkıp ve bu tarafa dönmek zor oluyor sanki.

“Ben kendi durumumu göç etme, göç arayışı gibi tanımlayamıyorum, çünkü öyle değildi. Hakikaten ilgilendiğim şey biraz hareket etme isteği idi.” (Uğur)

Halihazırda yurtdışına yerleşmiş görüşmeciler kendi “habitus”larını oluşturan Türkiye diasporasını da yorumladılar. Yurtdışında başka Türkiyelilerle iletişim içinde, bir arada olma halinin sadece eski göçmenler için değil, görece yeni göçmenler için de geçerli olduğunu belirtelim. Bu göçmen ağını yorumlayan bazı görüşmeciler dayanışma meselesini ön plana alırken, bazıları da eski göçmenler ile yeni göçmenler arasındaki dinamiklerin üzerinde durdu. Örneğin Londra’da yaşayan Müberra için “göçmen dayanışması” somut bir dayanışma zemini veya ağından ziyade, senin koşullarında yaşayan başkalarının da olduğunu bilmenin getirdiği rahatlama duygusunu temsil ediyor:

“Herkes çabılıyor, herkes para kazanmaya çalışıyor, herkes kendini bir şekilde şehre alıştırıyor. Entegre olma durumu çok güzel Londra’da, var yani. Tek bir grup göçmenden bahsedemeyiz; Hintlisi, Afro Amerikalı, Amerikalı, Çinlisi var. Avrupalı çok var. Herkes kendine bir hayat oluşturmaya çalışıyor özellikle Londra’da.”

Atina’da yaşayan Sarp, Yunanistan’daki yeni göçmen Türkylilerden müteşekkil diasporayı şöyle tarif ediyor:

“Burada Türkiye’den gelen insanlar da -300 filandır bu arkadaş çevresinin sayısı- böyle bir kendine ait, Almanya’ya ilk giden işçiler gibi bir hava veriyor bize. Bir arada kendi partilerimizi filan yapıyoruz ya da yemek organizasyonları oluyor. Bunun başlığı tabii Türkiyeliler partisi filan olmuyor, yabancılar da geliyor ama çoğunlukla Türkiyelilerin organize ettiği etkinlikler oluyor.”

Londra’da yaşayan Nazan ise, uzun süredir orada yaşayan Türkiyeli göçmenlerin “bir şeylerini yitirdiği” kanısında:

“Türklerle çok fazla takılmıyordum. Şunu hissettim: O insanlar 20 yıl, 10 yıl kalmış göçmen insanlar, biraz yorulmuş gibi geldi bana biraz. Bir şeylerini yitirmişler. Ben oradayken Doğu’yu, Anadolu’yu daha çok anladım ve sevdim. Oradayken aslında ne kadar güzel bir konumda yaşadığımızı, geleneklerimizin, inançlarımızın ne kadar güzel olduğunu anladım.”

Bazı görüşmeciler eski göçmenlerin yenilerine kapı olduğunu, kol kanat gerdiğini düşünüyor. Bir “gurbetçi çocuğu” olarak Almanya’ya geri dönen Zümrüt, 1980’lerde siyasi mülteci olarak Almanya’ya giden ve orada yaşayan göçmenlerle ilgili gözlemlerini paylaşırken, Nazan’ın tersine bu eski göçmenlerin “saf”lığına, “temiz”liğine vurgu yapıyor:

“KHK’larla atılan akademisyenlere, gazetecilere, sanatçılara, kafası karışmış bütün Türklere sahip çıkanlar 80’de giden

ekip. Kaçan, gidip dönemeyen... Çok enteresanlar. Benim Almancılığımın çok farklılar. Onlar Almanca değil, işçi sınıfı. Onlar o zamanın akademik, entelektüel, siyasi ekibi. Çoğu çok iyi okullarda okumuşlar, böyle de bir şey var. Oradaki işçi çocuklarının çoğu okumuş. Biz üniversite okumayı düşünmezdik, okulumdaki Almanlar da düşünmezdi. Kasabalıydık. Çok enteresanlar ama çok dostlar, helal olsun hiç bozulmamışlar, şımarmamışlar, Türkiye'deki dejenerasyona uğramamışlar. Milletvekili bir kısmı, iş adamı var aralarında, ciddi para da kazanmışlar ama o saf, temiz ve bence 80'lerdeki o güzel hali korumuşlar. Sağcısıyla da tanıştım, hepsi devrimci diyemiyorum o yüzden."

Almanya'daki göçmenlerin hal-i pürmelalinden bahsederken Sibel'in tespitlerine de yer vermemiz gerek. Akademik hayatında siyasal İslam ve muhafazakârlaşma konularında çalışan Sibel, geri dönme umuduyla gittiği Almanya'da Türkiyeli Müslümanlar hakkında bir araştırma projesi yürütüyor. Sibel, Türkiye'de yaşanan söylemsel ve eylemsel şiddetin daha katmerlisinin Almanya'da göçmenler arasında yaşandığı, yeni göçmenlerin gelişinin dinamikleri değiştirdiği görüşünde. Yeni göçmenler ve eski göçmenler arasındaki kültürel sermaye farkı, Sibel'in önemle vurguladığı meselelerden biri:

"Yıllarca kimse adam yerine koymamış eski göçmenleri. Sağcılar, ülkücüler için de söylüyorum, solcular için de. Evden yatılı okula gönderilmiş, ailelerinin kendisinden vazgeçtiği çocuk olmuşlar. Şimdi evin şımarık çocukları buraya geldiler ve şimdi onlarla sahip oldukları zenginlikleri ki zenginlikten kastım da para pul değil, öyle bir katkıları yok kimseye, katkıda bulunabilecek durumda da değiller açıkçası ama onların oluşturdukları çerçeveye, o sosyal kapitalin içine dahil olmasına biraz öfkeyle bakıyorlar. Çok iyi davranmaya çalıştıklarını söyleyebilirim, Türkiye'yi çok önemsiyorlar, ama Türkiye'yi onların önemseme haliyle bizim önemseme halimiz aynı değil. Önemsiyorlar filan ama dediğim gibi sonuçta kırgınlığın acı-

sını çıkarıyorlar biraz, ‘Nihayet elime düştün, senelerce beni görmezlikten geldin,’ diyorlar. Bir de başka bir şey var: Özellikle sağcılar, Erdoğan’ın bu kadar rahatsız edici olmasından hoşlanıyorlar, çünkü bu onlara görünürlük sağlıyor. Geçen bir tanesi şöyle dedi: ‘Her gün gazetelerde Türkiye var, kötü haber bile olsa hoşuma gidiyor. Nihayet bizi de görüyorlar.’”

Halihazırda yurtdışında yaşayan görüşmecilere geri dönme-yi düşünüp düşünmediklerini de sorduk. Bu soruya “kesinlikle evet” yanıtını veren sadece Sibel oldu. Kendi tabiriyle “siyasi mücadele barındıran işlerini” Almanya’da değil, Türkiye’de sürdürmeyi daha anlamlı bulduğu için mutlaka geri dönmek istediğini belirten Barış için Akademisyenler Bildirisi imzacısı Sibel’e göre Türkiye’den gitmek biraz da başarısızlığı ve yenilgiyi kabul etmek anlamına geliyor.

Sibel dışındaki görüşmeciler arasında bir daha asla Türkiye’de yaşamak istemediğini net bir şekilde dile getirenler de var, yaşadıkları yerdeki koşullar elverdiği ölçüde dönmemeye çalışacağını söyleyenler de. Bir grup görüşmeci içinse bu karar koşullara bağlı: günün birinde Türkiye’deki durum düzelerse, politik ve ekonomik olarak ülke düzlüğe çıkarsa... Bu soruyu yönelttiğimiz görüşmecilerden Sarp hiç dolandırmadan yanıt veriyor: “*Türkiye’ye döner misin deyince aklıma gelen ilk şey Mecidiyeköy’de metrobüse binmek oluyor, o yüzden dönmem herhalde.*” Uzun zamandır Kanada’da yaşayan Arel içinse bu sorunun yanıtı o kadar da basit değil. Kültürel fark üzerinden şekillenen göçmenliği “başkalarının oynadığı bir oyuna dahil olmaya çalışmak” olarak tanımlayan Arel, Vancouver’daki gündelik hayatın iki nehirde –göçmen ve yerli nehirleri– aktığını, kendi hayatının daima göçmen nehrinde akacağını, zira diğer nehre dahil olmasının imkânsız olduğunu belirtiyor. Günün birinde Türkiye’ye dönüp dönmeyeceğini sorduğumuz Arel’in yanıtı şöyle:

“Sanırım bir göçmen için bu sorunun cevabı çok kolay değil, çünkü bir yerde bağlıyım tabii ki. İlişkili hissettiğim şey hâlâ

Türkiye en nihayetinde. Ya da Avrupa diyebiliriz bir miktar daha. O daha eğlenceli, daha ilginç ve daha anlayabildiğim bir alan. Bu açıdan ara ara bu bir fantezi benim için, oraya dönmek vesaire yani. Ama öte yandan da çok gerçek olmadığını bildiğim bir şey. Bir 'Almancı'nın ne hissettiğini çok daha iyi anlayabiliyorum artık. Niye orada yaşamak ve Türkiye'ye dönmek arasında çeşitli fanteziler kurduklarını daha iyi anlayabiliyorum. Öte yandan, buna kapılmak benim baktığım yerden biraz aptallık. Türkiye demek, tekrardan geri gelmek demek, tekrardan geri gelmek de aslında tekrardan göçmen olmak demek benim için artık. Çünkü ne sosyal ne kültürel olarak ait olduğum bir yere tekrardan dahil olmam demek, her ne kadar daha fazla şey bildiğim bir toplumdaki bahsediyor olsak da. Ben artık oraya ait değilim. Buraya da ait değilim. Bu da işte göçmen dediğimiz şey anlamına geliyor. Bu da benim kimliğimin bir parçası artık."

Türkiye'ye dönmeyi düşünmeyen, yeni hayata adapte olmaya çalışan görüşmecilerin "memleket"le aralarındaki bağın göç sürecinde geçirdiği dönüşüm kişiden kişiye değişiyor. Kimi Türkiye'ye "uzun bir süre ayak basmak istemediği"ni, kimi arada düşününce "içinin sızladığı"nı, kimi haberleri eskisinden daha çok takip ettiğini, kimi de Türkiye'dekine nazaran yurtdışında çok daha fazla endişeyle yüklü bir hayat yaşadığını belirtiyor. "İstanbul'a dönüş", beş senedir Kanada'da yaşayan Feride'ye hâlâ İstanbul Havalimanı'ndaki patlama ânını²¹ hatırlattığından, Türkiye'ye bir müddet gelmeyi düşünmüyor. Fakat bir yandan da Türkiye sayfasını kapatmanın imkânsız olduğu görüşünde. Sesi titreyerek şunları söylüyor:

"Çünkü orada bir sürü yaşantınız var. 35 yılınız var benim orada. Ailem, sevdiklerim var, onların iyi olduğunu bilsem bile, yani ne olursa olsun ben oralıyım, oradan geldim, bunu değiş-

21 28 Haziran 2016 tarihinde İstanbul Atatürk Havalimanı'nda IŞİD mensubu üç terörist tarafından düzenlenen bombalı saldırıda 45 kişi hayatını kaybetti, 236 kişi yaralandı.

tiremem. Anlıyor musunuz ne demek istediğimi? Ama orası da beni olduğum gibi tam olarak kabul etmiyor. O zaman başka bir yere gitmem gerekiyor. Tarafsız bir yere gitmem gerekiyor gibi. Hayır, kapatmadım, bilmiyorum ne kadar sürüyor bu işler.”

Kanada’ya yerleşmek üzere olan akademisyen Bennur da bir yerin yaşanabilir olup olmadığına anlamaya sürecinde bir kıstas olarak Türkiye’deki hayatın mutlaka işin içine girdiğini söylüyor. Kitabın ilk bölümünden de hatırlayacağımız gibi Bennur, Türkiye’ye dair özlemini şöyle betimliyor: *“Rakı içmeyi özleyeceğini düşünmüyorsun, sadece rakı içmenin ne anlama geldiğini bilecek insanların yanında olmayı özölüyorsun.”* İstanbul’da gerçekleştirdiğimiz ilk görüşmeden altı ay sonra e-posta aracılığıyla iletişime geçtiğimiz Bennur, Kanada’daki öğrenimine çoktan başlamıştı. “Nasıl gidiyor?” sorusuna verdiği cevapta yine özlem hissine değinen Bennur, koşuşturmalı bir dönemden geçtiğini, nasıl hissettiği üzerine pek düşünmediğini söyleyip ekledi: *“Sanırım artık buraya gelince gitmek, gelmek nasıl bir şeye oturdu, burası nasıl, hallerim iyi midir sorularını bir süre dondurdum. Düşününce özlem hissi fazla basıyordu çünkü.”*

Sekiz yıldır yurtdışında yaşayan Müberra, gittikten birkaç yıl sonra İstanbul’u özlemeye başladığını, fakat bu hisse direndiğini söylüyor. Onu orada tutan şey, aldığı kararın mantıklı olduğuna duyduğu inanç ile bu kararın arkasında durma isteği olmuş:

“Aslında ben giderken insanlar ‘Nasıl bırakırsın?’ demişlerdi. ‘Memleketimiz, çabalayacaksan burada çabala, nereye gidiyorsun? Yazık, beyin göçü...’ Bir sürü şey duydum gerçekten ama yapamazmışım ben, kalamazmışım. Daha doğrusu iyi ki kalmamışım diyorum. İstanbul’a olan sevgimi kaybederdim. Nefret etmek istemedim ki ben buradan. Bambaşka bir bağım var benim İstanbul’la. Görünüşünün dışında, yani bu gökdenlerin dışında bambaşka bir sevgi ve bağ var aramızda.”

Boğaziçi Üniversitesi'nde felsefe öğrenimini tamamladıktan hemen sonra yurtdışına gitmek için hazırlıklara başlayan; onlarca mülakat ve bekleme sürecinin ardından nihayet 2016 yılında Dublin'de çokuluslu bir şirkette iş bulup çalışmaya başlayan Cemre bile, verdiği onca emeğe rağmen memleketten kopmanın tahmin ettiğinden zor olduğunu belirtiyor:

“Hep beklediğim bir şeydi, dünden hazırım, bana yarın gel deseler, tamam hadi toplandım gidiyorum diyebilecek durumdaydım. Ama o kadar kolay değilmiş. Belki üniversiteden sonra tak diye gitseydim, zaten çok fazla bir şey birikmeyecekti. Ama üniversiteden sonraki üç dört yıl bayağı bir kritik. Çünkü çok fazla iniş çıkış yaşıyorsun. O anda yanında olan insanlar ya da biriktirdiğin şeyler bayağı büyükmüş, onu fark ediyorsun. (...) ‘Defol git, seni ülkeneye gönderiyoruz’ gibi bir gönderme olmazsa sanmıyorum ki geri dönüp Türkiye’de veya başka bir yerde yaşamaya devam edeyim. Biraz umudu kesmiş hissediyorum bir sürü şeyden. Zaman zaman özlüyorsun ve buraya ilk geldiğimde şeyi hissettim, sonuçta yabancı bir ülke. Tanımadığın, bilmediğin bir sürü şey var. Yoksa ben 27 yılımı Türkiye’de, İstanbul’da geçirmişim, orada bana ait bir sürü şey var. Şu anki durum beni öyle bir noktaya getirdi ki tamam istemiyorum diye orada bıraktım. Hâlâ orada benim olan bir sürü şey var. Dönüp baktığımda bazen içim acıyor, çünkü mahvettiler.”

Avusturya’ya taşınmak üzere olan Cenk, bu göç sürecine hayatını paylaşacağı kadın uğruna büyük bir hevesle girişmiş olmakla beraber, kendi ifadesiyle “konformist doğası” gereği Türkiye’den ayrılırken kendisini endişeli hissettiğini söylüyor:

“İlk kez İstanbul’dan, Ankara’dan, Türkiye’den ayrılıyorum. Ben, bu ülkenin mutluluğunu, sevincini, en azından kendimi bildim bileli paylaştığımı hatırlamıyorum. Onları üzen şeyin beni üzmediğini bilmeme rağmen bir dolu arkadaşım var, dostum var, çekirdek ailem var. Bunlardan ayrılıyor olmak bir güvensizlik, bir anlamda endişe yaratıyor.”

Eninde sonunda Türkiye'ye dönmek isteyen Sibel ise Türkiye'yle daha karmaşık bir bağ kuruyor: *Kendisinin* Türkiye'den gidemediğini, bu yüzden de "dışarıda" yaşıyor hissine kapılamadığını söylüyor. Geri dönüş gerekçelerinden biri de mevcut siyasi koşulları değiştirmek için verilecek mücadelenin bir parçası olmayacağı korkusu:

"Çok belli bu sürecin biteceği bir şekilde. Bunun bir parçası olmayacağım, bu sefer kendime çok kızacağım. Bununla neden uğraşayım? Bununla uğraşmak yerine Türkiye'nin kendisiyle uğraşayım. Çünkü Türkiye'nin kendisiyle uğraşmamak daha büyük bir uğraş alanına tekabül ediyor."

Bazı görüşmeciler ise Sibel'in tam aksine, Türkiye'yle ilgili mücadelenin yurtdışında verilmesi gerektiği görüşünde. Böyle düşünenlerden biri olan Jale, ilk gidenlerden biri olarak kendisine "öncü" bir rol de biçiyor:

"Bir nebze faydamız olacaksa ülkenin duruşuna, belki insanların bilinçlenmesine, bunu eğer dışardan yapabileceksek dışardan yapalım. Eğer münzevi bir hayat yaşayacaksanız zaten benim nazarımda pasif ve korkak bir insansınız. Hâlâ bu kadar olaylarla, bu kadar insanın, pasifize olan o beyinlerin niye hâlâ orada [Türkiye'de] durduğunu ben anlayamıyorum. Herkese söyledim giderken, yardım edebilirim size deneylerimle diye. Çevremden bir kişi sormadı."

Türkiye'den ayrılıp belli bir süre yurtdışında yaşayan hemen herkes, Türkiye'nin "oradan" nasıl görüldüğü sorusuyla muhakkak muhatap olmuştur. Halihazırda yurtdışında yaşamakta olanlara biz de bu soruyu yönelttiğimizde çoğu görüşmeci, pek şaşırtıcı olmayacak şekilde, "oradan" bakınca görünen Türkiye manzarasının buradakine nazaran çok daha kötü/olumsuz olduğunu belirtti. Uzun süredir Kanada'da yaşayan Arel, görüşmeyi yaptığımız dönemde Türkiye'de yaşamadığı için kendini şanslı hissettiğini söylüyor:

“2011’den 2017’ye baktığımızda benim için Türkiye’de konuşan, yazı çizi işinde olan muhalif bir Yahudi olarak işler daha eğlencesiz bir hal alacaktı çok açıkça. Bir böyle bir yanı var. Diğer yanıyla da, bütün bu olanın dışında kalmak ve bütün bu olan biteni bir miktar dışından izlemek biraz daha dramatik bir hal alıyor çünkü eşin dostun arkadaşın bildiğin herkes hâlâ orada ve her şey orada devam ediyor bu anlamıyla. Biraz kötü görünüyorsunuz doğrusu. O yüzden de üzücü görünüyor.”

Kendi tabiriyle “Suriyeliler gibi siyah botun içinde gitmek istemediği” için biraz panik duygusuyla araştırıp bulduğu özel bir kalifiye işçi vizesi²² aracılığıyla Almanya’ya taşınan Zümrüt, İstanbul ziyareti sırasında yaptığımız görüşmede “oradan görünen bura”yı şöyle betimliyor:

“Oradan burası çok daha karanlık görünüyor. Gerçekten. Daha endişeliyim orada sizler için, bir tek ben değil, Almanlar da endişeli. Ama bir tek solcular da değil; bankadaki bir memura gidiyorsun, ‘Ay hoşgeldin, ne güzel yaptın,’ diyor. Umut orada ne yazık ki.”

Yurtdışından Türkiye’yle kurulan duygusal bağların bir yüzünde de “memleket gündemi” var. Çoğu görüşmeci, istemese de gündemi takip etme iştahının yurtdışında da devam ettiğini, hatta bazen daha da yoğun bir hal aldığını dile getiriyor. Görüşmecilerden Cemre’nin pozisyonu bu açıdan biraz daha özel. Kendisini

22 Zümrüt’ün aktardığı kadarıyla çok fazla kişinin bilmediği bu vize türü 2012’de “Arap Baharı”ndan sonra çıkartılmış ve sadece üniversite mezunları başvurabiliyor. Zümrüt yaklaşık 10 gün gibi kısa bir sürede aldığı bu vize tipini şöyle anlatıyor: “Bir veri tabanları var, orada üniversite diploman ve bölümün tanınıyorsa konsolosluga aynı Shengen Vizesi gibi bir başvuruda bulunuyorsun. İlave olarak bir de neden bunu yapmak istediğini, CV’ni ve tercihen iş görüşmesi yapacağına dair başvurularını ekliyorsun. Konsolosluğun bu vizeyi vermesi için Almanya’daki hiçbir kuruma sormasına gerek yok, kendisi veriyor. İsmi Ulusal Vize. Sana orada 180 gün oturma müsaadesi veriyor ve iş bulduğunda ya da kurduğunda işlemlerini artık Almanya’dan yapabiliyorsun.”

politik anlamda angaje görmeyen, İrlanda'da ev, iş ve bale kursu arasında gidip gelen, dolayısıyla pek bağı olmayan Cemre'nin çalıştığı yer küresel ölçekli bir sosyal medya şirketi. Cemre, işi gereği bu sosyal medya platformundaki Türkiye'yle ilgili iletileri takip etmesi gerektiğini anlatırken okuduklarından şikâyetçi:

“Şu an çalıştığım işi yapmıyor olsam gündemi takip eder miydim, bilmiyorum. Çünkü tamamen benden çıktı, ne yapıyorlarsa yapsınlar gibi bir kafaya geldim. Ama işim gereği ben bunu yaşıyorum. Türkiye'de ne oluyorsa burada 10 katı daha fazla yaşıyorum. Çünkü Türkiye'de olan herhangi bir büyük olay benim işime yansıyor. İnsanlar daha fazla şey gönderiyor. Pis pis şeyler görüyoruz. Onları okumak filan Allah'ım yine mi dedirtiyor. En büyük çöküşü de bu darbe zamanı yaşadım. Çünkü orada olan her şeyi burada bütün açıklığıyla yaşadım. Ölü insan videosundan filan bahsetmiyorum, o yazılan yorumları okumak, insanların o yorumlarını görmek gerçekten bu kadar kötü insan var mı, var mıymış dedirtti bana. Ülkeden lanet olsun deyip soğudum.”

Fransa'da yaşayan Jale de gittiğinden beri gündemi Türkiye'de olmadığı kadar yakından takip ettiğini ve bunu istemese de, elinde olmadan yaptığını aktarıyor. Türkiye'de yaşadığı dönem işi gereği her daim gündemi takip eden Arel de her ne kadar Türkiye'de medya üzerinde yoğun bir baskı olsa da, internet kaynakları sayesinde gündemi eskisi gibi takip edebildiğini anlatıyor. Fakat sosyal medyaya gelince iş biraz değişiyor:

“Diğer insanlar ne konuşuyor, ne düşünüyor, birbirini nasıl şekillendiriyor gibi konulardan muafım, onunla ilgili çok ciddi bir boşluk var tabii ki. Kendi kendime kurup kendi kendime düşünebiliyorum. İki yıldan fazla süredir Facebook'ta da başka yerlerde de yokum. Sosyal medya anlamıyla anti-sosyal olduğumu söyleyebilirim yani. O takip zordu, çünkü dışarıdasın ve bu sefer dışarıdalık hissi çok daha yoğun hale geliyor. Bir de o dışarıdan konuşan adam olma meselesine gıcık olan biri olarak Kanada'dan Türkiye'ye söyleyebilecek değerli bir şeyim

yok benim. Bu yüzden çenemi tutmamın bir yolu da sosyal medyadan uzak durmaktı benim için.”

Türkiye’nin göç iklimini belirleyen nedenler zaman içinde değişse de göç motivasyonları üç aşağı beş yukarı halen aynı noktada toplanıyor: daha yaşanabilir, daha mutlu bir hayat arayışı. Bu bölümde o daha yaşanabilir hayatın görüşmeciler için ne kadar yaşanabilir olduğunu anlamaya çalıştık. Genel olarak, görüşmecilerin göç ettikleri ülkelerle az çok paylaştıkları bir ortak değerler sistemi, en azından bu değerler sistemine duyulan özlem olduğu için, örneğin 1960’lardan itibaren Almanya’ya yönelik işçi göçü ya da 12 Eylül sonrası siyasi iltica hareketi sürecindeki gibi bir kültürel kimlik çatışmasından (en azından şu aşamada) bahsetmek pek mümkün değil. Yine de bazı görüşmeciler özellikle dil konusunda kültürel bir kayıp yaşama korkularını paylaştılar. Batı’yla entegre olmuş kültür dünyası tanımı, yine bazı görüşmecilerin örneğin “azınlık” kavramına yeni anlamlar yüklemesine imkân sağlıyor. Mesela Sarp, Yunanistan’ın sol kültürü nedeniyle kendini orada azınlık gibi hissetmediğini söylerken, gurbetçi bir ailenin Almanya’da doğan ve Türkiye’ye gelen kızı Zümrüt, asıl Türkiye’de kendini azınlık gibi hissettiğini söylüyor. Kültürel kimlikle ilgili kaynaşma eğilimi ağır basarken, bazı görüşmeciler de dünyada yükselen yabancı düşmanlığını vurguluyor. Yine de farklı ötekileştirme stratejileriyle karşılaşanlar olsa da, görüşmecilerin büyük bölümünün açık bir şekilde ayrımcılığa maruz kalmadıklarını not etmek gerek.

Görüşmecilerin neredeyse hiçbirinin dönmeye niyetli olmadığını söyledik. Artık “orada” yeni bir hayat kuran bu kişilerin “burayla” ilişkilerini nasıl devam ettirdikleri sorusu, bir yanıyla ülkeye ilişkin dertlerin bitip bitmediğini anlamaya yönelikti. Aldığımız cevaplardan, görüşmecilerin Türkiye’yle meselelerinin henüz bitmemiş olduğu (ve muhtemelen bitmeyeceği) varsayımını yapmak mümkün. Görüşmecilerin bir kısmının “benim ülkem/benim şehrim” ile “şimdiki Türkiye/şimdiki İstanbul” arasında

bir ayrım gözettiği, “benim olan ülke artık yok, mahvettiler” gibi bir his taşıdığını belirtmeliyiz.

Dördüncü ve son bölümde, burayla dertlerini burada çözmeye çalışanlara, yani Türkiye’de kalmaya karar verenlere kulak vereceğiz.

IV

Bir İhtimal Daha Olsa Gerek

Bu bölümü, Türkiye’den göç etmiş veya göç etmek isteyenlerle benzer şartlarda yaşayıp aynı kültürel katmanda yer alan, sosyoekonomik ve siyasi meselelere ortak pencereden bakan, fakat Türkiye’den *ayrılmamayı* tercih edenlere ayırdık.

Bazı görüşmeciler için yakınlarının varlığı, ülkeden gitmeyi zorlaştıran, handiyse imkânsızlaştıran etkenlerden biri. Çalışmalarına ve hayatına İstanbul’da devam eden fotoğraf sanatçısı Güngör’ün sorusuyla başlayalım:

“Tamam sen çekip gidiyorsun da annen, baban, eşin, dostun, insanlar, arkadaşların burada kalıyorlar. Onlarla ilgili şeyler ne oluyor? Mesela çıktın gittin, herhangi bir ağır durumda burada kalanlar, edenler derken sen nasıl bir psikolojiyle hareket ediyorsun? Tuhaf geliyor bana.”

Güngör gençliğinde bir süre İngiltere’de yaşamış, fakat çok geçmeden Türkiye’ye geri dönmeye karar vermiş. İngiltere’de esas mesleğini icra etmeye çalışırken dikkatini bir türlü toplayamadığını, her şeyin ona anlamsız geldiğini ve daha sonra iptidai koşullarda çalıştığı bir başka işte (garsonluk) bir gece ansızın fik-

rini değiştirdiğini ve ülkesine döndüğünü anlatıyor. Bugünse “birileri kapısına silahla dayanırsa ve sevdikleri tehlikedeysen ancak” ülkeyi terk etmeyi düşüneceğini belirtiyor Güngör.

Daha önce eğitim amacıyla birkaç yıl yurtdışında yaşayan Yılmaz ise ilk dönemleri daha çok “tatil” gibi hatırlıyor. Ancak daha sonra “lkede düşünsel ve siyasal manada hareket alanı kalmadığına” ikna olduğu bir dönemde Hollanda’da yaşama olanağına kavuşan Yılmaz, bu sefer de “orada kendi hikyesini bulamadığı” için Türkiye’ye geri dönmüş ve Güngör gibi o da ancak “gerçek bir tehdit” söz konusu olursa yurtdışında yaşamayı düşüneceğini belirtiyor:

“Kimse ne kadar yersiz-yurtsuz olursa olsun ya da ne kadar dünya vatandaşı olduğunu hissederse hissetsin yurtdışına isteyerek gitmez. (...) İsteyerek gittiğini zanneder de gittiğinde darmadağın olur.”

nceki bölümde de gördüğümüz gibi göçmenlerin deneyimlerini, başlarından geçenleri tek bir kalıba sokmak mümkün değil; her göçmenin geçirdiği süreç diğerinden farklı. Yılmaz’ın vurgusu da daha ziyade uyumlanmayla ilgili: *“Benim için yurtdışında mutlu olma olasılığı ancak çok uzun bir programla, kendini buraya alıştırma süreci ile gelebilir.”* Oysa Yılmaz Hollanda’da, Hollanda’ya göre bir plan yapmak yerine, geride bıraktığı ülkesinin gündemiyle dopdolu günler geçirmiş; dışarıdan bakınca ülkedeki atmosferin çok daha karanlık göründüğünü, sürekli yakınlarının can güvenliği için endişe ettiğini ve orada bu şekilde normal bir hayat sürmenin imkânsız olduğunu dile getiren Yılmaz, ülkeye geri dönüş kararını almasında bu her daim kaygı yüklü ruh halinin belirleyici olduğunu söylüyor. Ayrıca Yılmaz’a göre Türkiye’de bulunmak, siyasi bakımdan da daha anlamlı:

“Burada, İstanbul’da kendini dünyanın merkezinde hissediyorsun. Ortadoğu’nun diğer yerlerinde de böyle: Mısır’da da, Tunus’ta da dünyanın merkezinde hissediyorsun; gerçekten

dünya tarihi senin kolektif ve bireysel çabanla şekilleniyor-
muş gibi. Burada Dünya Tarihi yazılıyor. Neo-liberal dünya ise
donmuş, hiçbir şey olmuyor!”

Yıllardır Türkiye-Almanya arasındaki göç hareketliliği üzerine
çalışan ve uzunca bir süre İstanbul’da yaşayan Alman belgeselci
Erika, her şeye rağmen Türkiye’de yaşamayı Almanya’da yaşama-
ya yeğleyenlerden. Sıradan insan hikâyelerinin izini sürmeye dair
bir tür yükümlülük hissettiğini belirten Erika, Türkiye’de yaşa-
yanların “dayamlılığı”na duyduğu hayranlığı dile getiriyor yap-
tığımız görüşmede. Yine de Gezi’nin ardından ve özellikle 2015
yazından itibaren İstanbul’da yaşamakta zorlandığını dile getiren
Erika, “bombaların patladığı dönem” diye andığı bu süreçten şö-
yle bahsediyor:

“İlk zamanlar neredeyse 24 saat internetteydim ve sadece
okudum, okudum ve çok kötüydüm. Bir noktaya geldim ve
arkadaşlarım bana ‘Dur, o öyle olmaz,’ dediler ve yeni bir stra-
teji aramaya başladım. İlk olarak medya tüketimini azalttım,
çok iyi geldi. Nihayetinde şanslı olduğumu düşünüyorum,
çünkü çevremdekiler, eşim de öyle, çok çok iyi insanlar.”

Erika’nın eşi Türkiyeli ve seneler önce birlikte Almanya’ya ta-
şınmayı düşünmeye başlamışlar: “*Bu politikalarla ilgili değil. Daha
önce konuştuk, sen düşünür müsün Almanya’ya gitmeyi filan diye.
Ve ‘Evet, gitmek denemek isterim, ama buraya dönmek isterim, yani
hayatımda başka bir şey görmedim,’ dedi.*” Bu kitabın yayma ha-
zırlandığı süreçte Erika ile eşi Almanya’ya gittiler, ancak Erika’ya
göre bu, temelli bir taşınmadan ziyade halen üzerinde çalıştıkları
belgesel projeleriyle ilgili geçici bir yer değişikliği.

Erika, Avrupalıların Türkiye algısını manipüle eden şeyin Batı
medyası olduğu görüşünde: “*Almanlar ya da Avrupalılarla konu-
tuğumuzda korkunç bir perspektifleri var: ‘O ülkede evde oturmak
zorundasın’ diye düşünüyorlar. Bu zor, karmaşık ama bilmiyorum,
bu medyanın anlattığı meselenin bir tarafı sadece.*” Yine de Avru-

pa'dan görünen Türkiye manzarasına hakim olan şiddet algısını bütünüyle yersiz de bulmuyor Erika: *"Bazen de kafam tam almıyor bu son senelerde olan şeyleri. Sindiremiyorum. Bizi buraya kadar ne getirdi? Bakıyorum ve inanamıyorum. O kadar umut vardı ki, savaş durdu ilk defa filan."*

Kendini umutlu hissettiği dönem için 2012 ve sonrasını işaret eden Erika, yine de İstanbul'daki çevresinin ve onlara karşı duyduğu sorumluluğun kötümserliğe kapılmasına izin vermediğini, bütün bunların onu motive ettiğini belirtiyor:

"Bence çok hikâyeler var, hâlâ anlatılmamış. Benim perspektifimde bunlar hep 'bizim hikâyelerimiz' oldu, hepimizin. Bu yüzden Türkiye'ye karşı politikaları çok kötü buluyorum. Biraz siyasi bir yanı da var. Almanya'yı çok eleştiriyorum. Çok şey var eleştirecek."

Türkiye'den ayrılmayı düşünmeyen görüşmeciler, göç edilen Batı ülkelerindeki göçmenlere yönelik olumsuz ve dışlayıcı yaklaşımı sık sık vurguladılar. Bu yönde görüş bildirenlerden biri olan Mervan, bu tutumunu şöyle açıklıyor:

"Anlaşılan buradaki politik riskleri göğüslemek [gitmeye nazaran] daha kolay. Arka planda bir şeylerin değişeceğine dair bir umut var. Şu anki koşullar şahit olduğum, deneyimlediğim 35-40 yıllık dönemin belki de en zor koşulları ama bu koşullara idmanlı olduğumu düşünüyorum. 16-17 yaşına kadar Kars'taydım, bırakıp gidecek kadar bir durum söz konusu değil bence."

15 Temmuz'dan sonra Türkiye'ye dönen Mervan'ın Türkiye'den Avrupa'ya bakınca çizdiği resimde, Erika'nın da işaret ettiği desenler göze çarpıyor:

"Her yerde yabancı düşmanlığının, ırkçılığın yükselmesi; Fransa da Le Pen, ABD'de Trump gibi bir adamın iktidara gelmesi, popüler siyasette karşılık buluyor olması... 70'li yıl-

lardaki gibi ‘Hadi Almanya’ya gidelim, Mercedes fabrikasında çalışalım’ yok. Düşmanlığa, ırkçılığa maruz kalacaksın gibi bir durum yoktu o zaman, şimdi o parametre var. Orası da güllük gülistanlık değil. Gidiyoruz ama hele bir bakalım belki orada başka belalar olacak.”

Bu görüşme esnasında masada bulunanlardan Damla, “*Orada seni gül bahçesi beklemiyor. Benim İngiltere’deki bir senelik deneyimim bunun her türlü ipucunu fazlasıyla vermiş oldu,*” diyerek Mervan’ın söylediklerini tasdik ediyor. Yeni Türkiye’yi “her şeye rağmen, yine de” herhangi bir Batı ülkesindeki yaşama yeğleyen görüşmecilerin vurguladığı yabancı düşmanlığı, ırkçılık gibi sorunlar yeni olmamakla birlikte küresel ölçekte gittikçe daha sık gündeme geliyor. Öte yandan, bu negatif faktörlerin yanı sıra görüştüğümüz bireyler için huzursuz ve mutsuz kılan tüm koşullarına rağmen Türkiye’den ayrılmamayı yegâne seçenek haline getiren pozitif bir faktör de var: kişinin doğduğu ülkeyle kurduğu karmaşık duygusal ilişki. Kavafis’in 20. yüzyıl başında sezip “Bu şehir arkandan gelecektir” dizesinde betimlediği bir tür musallat olma ilişkisi olabilir mi bu? Uğur’a göre salt mekânsal olmayan bu ilişkide, “bir sosyallığe, bir ruh haline, tanımadan tanışmadan anlaşılmaya, çalışmaya, bir ruh halini paylaşmaya, sana getirdiği şeylere olan aidiyetin”dir söz konusu olan. Birkaç teşebbüsün ardından yurtdışına gitme fikrini kafasından atan Uğur, bu durumu şöyle betimliyor: “*Bundan [ülkeyle kurulan ilişkiden] kurtulmak o kadar da kolay değil. Onunla kavga etmek de bir paradoks. Sen osun zaten.*”

Sibel de ülkeden ayrılınca huzura erişileceğine pek de inanmayanlardan: “*Gidenlerle ilgili söylediğim şey şu: Türkiye’de bir şeyden kaçınca rahata ermiş, huzur bulmuş filan olmuyorlar.*” Halen Almanya’da bulunan ama uygun koşullarda Türkiye’ye dönmeyi arzulayan Sibel’in bunu söylemesinin sebebi ise gidilen yerin niteliğinden ziyade geride bırakılan yerle ilgili:

“Eğer Türkiye iyi bir haldeyken gitmiş olsaydım bu beni mutlu ederdi. Kendimi turist gibi hissederdim burada, fakat Türkiye... Sevdiklerim kötü halde filan demiyorum, öyle bir romantizmden bahsetmiyorum, geldiğim yer kötü halde. Ben burada kendime bir sığınak inşa ediyorum kendi deneyimim içerisinde. Çok kötü geldi bu bana.”

Sibel’in bahsettiği basit bir vicdan sızısı değil; ruhsal bir zorluk, yersizlik hissi, bir tür yabancılaşma:

“Bedenin burada ve aklın orada. Burada bu mücadeleyi götürmek bana çok manalı gelmemeye başladı. Aklım orada. Yani, o yüzden ben Türkiye’den gittiğime o kadar emin değilim. Çünkü oradan gitmediğim için buranın içerisinde de yaşıyor değilim. Bu şöyle geldi bana: Bedenim ve zihnim arasında bir bölünme yaşamışım gibi. Zihnim orada, o sokakları yaşıyor çünkü orası travmatik bir dönemden geçiyor vesaire. Fakat bedenim burada ve olabileceği kadar güvenli, rahat, huzurlu yaşamaya devam ediyor.”

Ülkeden ayrılmanın belli koşullar tesis edilmeden yıkıcı olduğunu hatırlatıyor Sibel:

“Buradan öyle bir kalemde vazgeçmek... 20’li yaşlarımda olsaydım şu an acayip eğleniyor olurum: Bir bildiriye imza atmışsın, o yüzden ismin bir yerlerde çıkmış, adam seni kovmak istiyor filan. Buralarda ne havam olurdu biliyor musun 20’lerimde olsam! Ama 40 yaşında hava olmuyor, 40 yaşında ciddi şeyler. Şimdi ben oralar birbirine karışmış haldeyken çıkıp geldim buraya. Onları bir düzene koysam umurumda değil, nesini seveceğim Türkiye’nin? Hakikaten. Hasbelkader daha erken yaşlarda çıkmış olsaydım oradan çok afili halim olurdu. Benim derdim bitmedi orayla daha, sorularımın cevapları bitmedi. Benim orada öğrencilerim, arkadaşlarım var. Bütün bunlar bir kalemde vazgeçebileceğim şeyler değil. Kontrollü de değil bundan vazgeçmek zaten. Çünkü kendimle ilişkim de bozulabilir doğru düzgün şeyler yapmazsam.”

İnsanın kendi ülkesinde, “evinde” olmasını Uğur şöyle tarif ediyor: “Yurtta olmak, gelecekte ne olacak diye soranlara, bilmiyorum ama beraber göreceğiz diyebilmek. Üstelik bunun için, yapacaklarının illaki heroik bir tarafı olması gerekmez.” Kuşatma altında gerçekleştirilen ünlü Saraybosna Festivali’ni anan Uğur’a göre, bu örnekte moral verici ve yol gösterici olan şey, gündelik hayatın içinden çıkan ve bu hayatı kutsayan formüller:

“Orada, Saraybosna kuşatması esnasındaki tiyatro ve film festivali, kuşatma şartlarına uyum sağlama yeteneğini gösteriyor. İnsanlar böylelikle sadece yaptıkları şeyi yaparak, canlılıklarını muhafaza ederek devam ediyor.”

Çocukluk arkadaşlarıyla buluşmak üzere Saraybosna’ya yaptığı seyahatin ikinci gününde, 10 Aralık 2016 tarihinde Beşiktaş’ta gerçekleşen bombalı saldırıdan haberdar olan Uğur’a o esnada ülkeden uzakta olmak çok ağır gelir. Şartlar ne olursa olsun Türkiye’de bulunması gerektiğini hisseden Uğur, bu duyguyu şöyle açıklıyor:

“Çünkü aslında sen burasısın ve buraya aitsin ve kopuk değilsin; ne ekolojiden ne kendinden ne de eş dosttan. Dolayısıyla geleceği beraber görme ve anlama gibi bir kurtarıcılığı olduğunu fark ettim gitmeme kararının ve ülkede bulunmanın. Şunu kastediyorum: Bütün o beraber olma durumunda bir tür kendini emanet etmek var; taş a toprağa, eşe dosta.”

Bu kökten bağlılık duygusu görüşmecilerden Güngör için de hayli baskın. Bugünden dönüp baktığında bir gecede son verdiği İngiltere dönemini şu duygularla anımsıyor:

“Doğup büyüdüğün yere olan ihtiyacın; o mekâna, fiziksel görüntüsüne, oradaki insanlara, mekânın kokusuna, dokusuna, her şeye olan ihtiyacın, ciddi anlamda büyük bir ihtiyaç. O mekâna yakın olmak bile tek başına bir ihtiyaç olabilir. Ne bileyim, belki Yunanistan’da olsam hissetmeyebilirdim ama o

hafıza mekânından ne kadar uzaklaşırsam bana çok ağır geldi özetle. Şunu fark ettim: Bütün mesleki arayışında da yakın olduğum meselelerle ilgilenmeye çalışıyorum. Bir şekilde yakın olabileceğim, dokunabileceğim, çevresinde dolanabildiğim meselelerle. Ve yabancılaşmaya başladım. Konu öneriyorlardı mesela, ama hiç ilgimi çekmiyordu. Bana ne, diye düşünüyordum. Ve yaptığım röportajların üçü de göçmenlerle ilgiliydi. Çok acayip.”

Bu noktada sözü Güngör’ün yanında oturan İdil alıyor:

“Ülkesinden gitmek zorunda kalan ya da gitmiş yönetmenlerin filmlerine bakın, hepsi göç üzerine. Ve kalmayı tercih edenlerin söylemlerinde, ‘Ben sadece göç edenler hakkında film yapmak istemedim ve bu yüzden kaldım’ gibi söylemler var. Bu çok ilginç. (...) Ben de kesinlikle böyle düşünüyorum: Biz burada üretelim, yaptıklarımız gitsin. ‘Biz çok iyiyiz, bizim yaptığımız işler dünya standardında’ gibi bir şeye inanmıyorum, hatta çok gerisinde olduğumuzu düşünüyorum dünyanın. Ve bunu teknik sebeplere dayandırmıyorum, tamamen artistik, yani bir vizyon eksikliğinden, cesaret eksikliğinden kaynaklandığını düşünüyorum. Bunu da çok makul buluyorum, çünkü ciddi bir baskı ortamında yaşıyoruz. Ama o kadar şişti ki bir yerde patlayacağına dair bir inancım var.”

Güngör, İngiltere’ye giderken çevresinin tepkisini anımsıyor:

“Sen doğduğun büyüdüğün yerde üret, işlerin buraya gelsin. Neden burada sıfırdan başlayacaksın, üretmek için çaba harcayacaksın ki? Bu çok anlamsız bir çaba,’ demişlerdi. Gerçekten de hikâye sanırım benim için hâlâ böyle: anlamsız gelmeye başladı. Ama kökten gelen, temel şey benim için hafızaydı. Yani onun ne kadar önemli bir kriter olduğunu gördüm.”

Hafıza konusu kişinin ülkesiyle ilişkisinde tayin edici. Resmi anlatılardan ya da geçici gündelik bilgilerden bağımsız, kişinin memleketiyle kurduğu ilişkinin veçhesini belirleyen, buna tonunu, şiddetini veren şey hafıza:

“Sana dışarıdan yüklenmiş değil, içten gelen bir hafıza var, bu hafızanın kodları var ve seni sürekli bir yerlerden bir sarmal haline getiriyor. Ben oradan çıkamıyorum mesela, buna ihtiyaç duyuyorum. Rasyonel olarak baktığımız zaman, şöyle anlatayım, hani başka bir ülkeyi sevebilirim, başka ülkede arkadaşlar bulabilirim, başka bir ülkede yeni bir meslek edinebilirim. Bu hayatlarımızın yerine başka hayatlar konabilir, bunların çok değişmez olduğunu düşünmüyorum. Burada kalıp mücadele etmek gibi bir motivasyonum da yok bu arada, bunun kendisine de çok inanmıyorum. Çok basit ve insani bir şeyden bahsediyorum.”

Görsel sanatlar alanında çalışan İdil, Güngör’ün bıraktığı yerden devam ediyor:

“Bilmiyorum, İstanbul’da vizöre gözümü koyduğum andan itibaren başka bir çeşit sorumluluk hissediyorum ve hem kaygı veren hem güçlü hissettiren bir durum bu, yani ‘Böyle bir bakış, anlayış vardı’ durumunu seneler sonrasına taşıyabilecek bir güç. ‘Gitmelisin, senin gibi birinin Avrupa’da önü çok açık olur,’ diyorlar bana. Bunu neye dayanarak söylüyorlar bilmiyorum. (...) İranlı yönetmen Kiarostami’nin bir sözü var: ‘Ağacı toprağından sökerseniz, meyve üretemez.’ Benim Kiarostami’ye karşı zaafım var. Onun o tercihinin doğal olarak yaptığı işlere yansıdığını, onda farklı bir vizyon oluşturduğunu düşünüyorum. Zaten kendisi de burada bunu anlatıyor. Ve birazcık galiba imreniyorum. Belki burada mücadeleye devam etmek... Gitmek de bir başka mücadele şekli ama kalarak vereceğim mücadelenin belki bir çeşit şiirsellik, belki bizden sonra geleceklere bir çeşit yeni bir buluş teşkil edeceğini düşünüyorum. İşte Bresson, ‘Ne zaman imkânlarım çoğaldı, o zaman yaratıcılığım daraldı,’ demişti. Bir kısıtlılık halinin sıradan olmayan bir yaratıcılığa dönüşebileceğine ben de inanıyorum. O yüzden de kalmanın zorluğunun dönüşeceği olumluluğun peşindeyim.”

Üstelik bu fikri tasdik eden bir dönemden geçtiğini söylüyor İdil. Sinema ve diğer sanat dallarındaki eleştirel seslerin sansür

ve otosansür aracılığıyla sistematik olarak bastırıldığı koşullarda, inat etmenin ve dayanışmanın sonuçlarını almış:

“Ben hayatımda hiç olmadığım kadar yoğunum ve [Kültür] bakanlıktan destek alamayacağımızı anladığımız günden beri de halihazırda içinde olduğum, hikâyelerini çok sevdiğim projelere mailler yazdım. Dedim kiensemizi karartmayalım, ben her zaman telefonun diğer ucundayım ve beraber üretmeye devam edelim, tam da dayanışma vaktidir, dedim. Fakat hiç böyle olmasına gerek kalmadı, bir şekilde para bulundu bir şekilde yollara çıktık. Ben sadece bu sene üç tane uzun metraj için çalışıyorum, üç beş belgesel için. Reklam filmlerinde çalıştım, hayatımda hiç olmayan bir sıklıkla, epey para kazandım. Tam aksini düşünüyordum ve öyle olmadı. Bundan sonra görünen süreç de böyle gidecek gibi gözüküyor. Şaşkınlım yani biraz. Yeter ki yapmak iste, alanlar açılır.”

Sözün özü; her ne kadar öyle görünse de, aslında herkes “bavullarını toplamıyor”. Bilakis, topladığı bavulunu açıp içindekileri yeniden çekmecelere yerleştirmeye karar veren, bir ihtimal daha olduğunu düşününler de var. Şimdi bütün bu koşullar altında önümüzde yeni bir soru var: “Her şeye rağmen, yine de” ülkede kalmayı seçenler, Türkiye’de istisnasız ve ayrımsız herkesin özgürlüğünü ve mutluluğunu teminat altına alan ortaklaşa bir geleceği tahayyül edebilecekler mi?

**“Aklımla bakınca karamsarım,
yüreğimle bakınca iyimserim”**

Bekir Ağırđır'la söyleşı

Gözde ve İlksen: Türkiye bir göçler coğrafyası; 20. yüzyıl başında ülkenin siyasi ve soysal yapısını şekillendiren göçlerin yanında sadece son elli yıla baktığımızda bir çırpıda sayabileceğimiz periyotlar var: 1960’larda Avrupa’ya işçi göçü, 12 Eylül sonrası siyasilerin göçü, 90’lardan itibaren, özellikle 2000’lerde beyin göçü... Bugünse yeni bir göç periyodundan geçiyoruz: Ekonomik ve belli başlı politik saiklerden ziyade bıkkınlık, endişe, umutsuzluk gibi duyguların yön verdiği bir göç hareketliliğı bu. Sizce bu süreci Türkiye’nin önceki göç süreçlerinden ayıran şey nedir?

Bekir Ağırđır: Daha öncekilere nazaran en önemli fark şu galiba: Konuşma gereğı duyulan bu insanlar, aslında bir biçimde kendi hayatlarında yırtma kapasitesine, maharetine sahip; ya diplomaları ya da hünerleri, ya akademik ya da mesleki kariyerleri olan insanlar. İkinci fark, bu insanların kendi hayatlarından ziyade, ülkeden yana umutsuz olmaları. Gidişleri de ülkeye dair umutsuzluktan besleniyor aslında. Yani bir biçimde kendileri bu ülke-

de kalsalar ve ülkenin geleceğine dair endişelerini besleyen siyasi baskı, hayat tarzı gerilimi, kutuplaşma, iç çatışma ve sair unsurlar olmasa, yani ülkenin geleceğinde kendilerine dair tehdit algıları olmasa, kendi hayatlarında bu ülkenin yırtmışları ya da yırtma potansiyeli olanları diye niteleyebiliriz onları. Dolayısıyla geleceklerini, kariyerlerini başka bir ülkede tasarladıkları için değil, ülkenin geleceğinden bir duygusal kopuş yaşadıkları için, bu göç önceliklerden farklı.

Önceleri Almanya'ya, İsviçre'ye işçi olarak gidenler bir umutla gidiyordu ve şu kadar para biriktirip döneceğim diyordu. 80'lerde var olan baskı ortamından, tutuklamalardan, işkencelerden belki siyaseten bir kaçıştı. O yüzden akıllarındaki daha ziyade geçici bir gidişti; döneceklerdi. Ama bu sefer gidenler gün koyup şu zaman döneceğim taraftarı da değil artık. Çünkü belirleyici olan ülkenin geleceğine dair kaygıları. En önemli fark o bence.

Bahsettiğiniz kaygının yanında, bireylerin kendi hayatları ve gelecekleri ile ülkenin geleceği arasında bir yarılma, bir kopuş da söz konusu o halde.

Tabii. Araştırmalardan çıkarsadığımız şöyle bir tespitimiz var: Türkiye, sorun markaları bütünü. 100 yıldır Kürt meselesini, 60 yıldır anayasayı güncellemeyi konuşuyoruz. Arus Yumul hoca'nın tespitiyle bunların çoğu "marka sorunlar". Dolayısıyla, Türkiye insanının en önemli maharetlerinden ya da içselleştirdiği, DNA'sında olan şeylerden biri şu: belirsizlik altında yaşamaya devam edebilmek. İş yönetiyor olsanız mesela müthiş bir melek bu. Türkiye'deki herhangi bir bankanın şube müdürünü, Norveç'teki bir bankanın genel müdürü seviyesine götürsek, ona o bankayı yönetmek çocuk oyuncağı gibi gelir. Bütün koşulların bilinebilir, hukukun kurallarının açık ve net olduğu; toplumun, devletin, tüm aktörlerin hukuka göre çalıştığı bir ülkede iş yönetmek yöneticiler için çok basit.

Türkiye'deyse her şey fevkalade belirsiz. Düşünsenize, yarın sabah uyandığınızda üniversiteniz kapatılmış olabilir ya da yep-

yeni beş üniversite açılmış olabilir ya da pasaportunuz iptal edilmiş olabilir ya da cumhurbaşkanı başdanışmanı olabilirsiniz. Bu kadar belirsizliğin içinde insanlar iş yapıyor. Dolayısıyla Türkiye insanı bütün bu belirsizlik içindeki yaşamı, düşünerek taşınarak olmasa da, farkında olmadan içselleştirmiş, karakterinin bir parçası yapmış.

Üç tane kodlaması var. Birincisi, bireysel hayat ile ortak hayatı ayırıyor. Yani bireysel hayatında daha umutlu, daha çoğulcu, daha sorun çözücü, korkudan çok hayalleri var. Kendi bireysel hayatına dair sorunları çözme konusunda son derece mahir Türkiye insanı. Zaten tüm bu gerilimlere ve yanlış ekonomi yönetimine rağmen ekonomik hayatın darmaduman olmamasının sebebi, Türkiye insanının bireysel hayatına dair umutlu, girişimci ve hayalci oluşu.

Fakat ortak hayat söz konusu olduğunda tam tersine bir o kadar korkak. Bireysel hayatına devleti ve hukuku ne kadar sokmak istemiyorsa, ortak hayatta da o kadar sağlam bir devlet ve hukuk olsun, ama bana bulaşmasın diyor. Çünkü Türkiye insanı devlet ve hukuku hayatı düzenleyen değil, denetleyen mekanizmalar olarak algılıyor. Onun için de şavullamakta beis görmüyor bireysel hayatında; yani vergi vermemeyi, kayıtdışı çalışmayı, ehliyeti kaptırmamak için trafik polisine 50 lira vermeyi ya da bir tanıdık bulup bilmem ne kurumundaki işini çabucak halletmeyi bireysel hayatının bir parçası olarak görüyor ve çok da meşru buluyor. Çünkü başka türlü olmaz, bu ülke böyle demiş. Ancak ortak hayata dair korkuları var: Daha garantici davranıyor, çünkü ortak hayattaki sorunlarını çözmeye dair deneyimi ve mekanizması yok. Bin yıldır yok. Dolayısıyla ortak hayatında ne kadar korkaksa, bireysel hayatında da o kadar umutlu ve cesur.

“Dünür tarafı çok dindar çıktı, kızımızı onlara vermeyelim,” ya da “Damat tarafında Kürtler varmış, boşansın,” diyen duydu-nuz mu hiç? Hayır, çünkü bireysel hayatında tanıdığı dindar ve tanıdığı Kürt, iyi niyetli dindar ve iyi niyetli Kürt. Ama sokak-taki bütün Kürtler bölücü, sokaktaki bütün dindarlar şeriatçı,

bütün solcular ahlaksız. İki paralel evrende gibi yaşıyor. Birinci kodlama bu.

İkinci kodlaması ise şu: İyi, doğru, güzel diye bildiği değerler setiyle pratik hayatta yaptıkları arasında bir yarılma var. Yani kırımızı ışıktaki geçmek yanlış, herkes biliyor ama geçenler çoğalıyor, çünkü hukukun üstünlüğüne olan inanç zayıftı ve giderek iyice zayıfladığı için ben yapmasam öbürü yapacak diyor. Kurallara uymamakta çok beis görmüyor.

Üçüncüsü de lümpenleşiyor giderek. Önceki iki kodlamadan da beslenen bir lümpenleşme bu. Siyasi gerilimlerin yanı sıra metropolleşmenin ve zamandan ve mekândan bağımsız daha hızlı bir hayat yaşıyor olmanın da bunda çok katkısı var. İnek Şaban'ın Recep İvedik'leşmesi gibi bir süreç yaşanıyor. Naifçe kentin problemlerini çözmeye çabalayan ya da "Levent beni içine almadı," diyerek Çeliktepe'de sessiz sedasız alternatif bir hayat kuran insan, şimdi Levent'te, Etiler'de Recep İvedik gibi dolaşmak istiyor ve kendi varlığını orada kanıtlamaya çalışıyor.

Davranış biçimlerine baktığımızda böyle üç tane kodlama var. Ve sanıldığı gibi sadece eğitimsizlerde değil, eğitilmiş kesimlerde de bu böyle. Asıl konumuzla ilgisine gelince: Bu insanlar bireysel hayatlarında belli bir seviyeyi yakalamış insanlar, ama ortak hayata dair umutsuzlukları öyle bir seviyeye gelmiş ki ortak hayat onlara hiçbir şey vaat etmiyor, aksine huzursuzluk ve güvensizlik üretiyor.

Ortak hayat bu huzursuzluğu ve güvensizliği nasıl üretiyor?

Birkaç tane tabanı var. Bir tanesi, kalabalıklaşmanın ürettiği bir belirsizlik. Belli merkezlerde, mesela Beyoğlu'nda, tanış olduğun kaç insanla karşılaşıyorsun ki? Belli alanlara sıkışma ve gettolaşma, ama orada bile kendini güvende hissetmeme hali söz konusu; yani güvenli alan kalmadı. Bir de genel olarak Türkiye'nin içinde yaşadığı siyasi kutuplaşma gibi gerilimlerin yanı sıra hem hukuka inancın derinden sarsılması hem de dehşet verici bir kalitesizliğe teslim olma hali var.

Hayatın her alanında bir kalitesizlik var. Dünyanın parasını verip yemek yiyorsun ama önüne fabrikasyon patlıcan salatası konuyor. Her şey üst üste bindiği için bir karabasan hissi yaşıyor, o da umutsuzluğu ve öfkeyi besliyor. Ama asıl olarak kendini güçlü hissedememe hali daha belirgin. Şunu artık konuşmamız lazım: Bu ülkenin seküler hayat tarzına sahip, daha Batıcı ya da rasyonel akla güvenen kesimleri ilk defa azınlık olduklarını fark ettiler. O sayısal veri, hiçbir zaman yeniden iktidar olamayacağız, hayatı tanzim edemeyeceğiz, hayatı domine eden unsurlar olamayacağız kaygısını besliyor. Asıl kopuş da sanırım bu noktada oluyor.

Bunu ne zaman fark ettiler sizce?

Belki 2007'den itibaren, adım adım. Yani işin bu tarafı siyasetten besleniyor. Türkiye'de iki önemli kopuş oldu: Yurtdışına giden bu insanların kopuşu 2007-2008'den itibaren güçlenip 2012-2013'ten itibaren tamamen gözle görülür hale geldiyse, toplumun büyük kümelerinin devlet ve hukukla kopuşları da 2002'den önce oldu ve bu giden kesim, bunu fark etmedi. Yani Türkiye'nin farklı kümeleri farklı kopuşlar yaşadı.

28 Şubat, Marmara Depremi ve 2000-2001 krizleri: Bana kalırsa, bütün bu süreç öyle bir travma üretti ki o güne kadar Kemal Tahir romanlarında filan gördüğümüz “kerim devlet, her şeye hakim devlet” algısı kırıldı. Artık devlet insanların umurlarında değil. O yüzden bireysel hayatlarına sokmak istemiyorlar. Ama sokakta olsun, çünkü sokakta “öcüler” var. Orada da sokağı tanzim etmesi için değil, bireysel hayatlarını öcülerden korusun diye talep ediyor.

1997'den 2001'e uzanan o dört yılın sonunda, Türkiye toplumunun büyük kesimleri –muhafazakârları, dindarları, köylerde ve kırlarda yaşayanları, Kürtleri; yani o güne kadarki toplumun mağdurları diyelim– devlet çarkıyla sorunlarının çözüleceği umudunun gerçekçi olmadığını, hayatı kendileri yönetmezlerse böyle bir imkâna sahip olamayacaklarını gördüler ve o günkü ak-

törleri tasfiye ettiler. Ak Parti'yi bilerek isteyerek iktidara getirdiler demiyorum; Ak Parti'nin iktidara gelişi biraz da 12 Eylül'ün kurduğu siyasi düzenin ve baraj sisteminin matematiksel sonucu oldu. Ama sonuç olarak sanki bir kapalı spor salonunda on bin kişi ortak karar vermiş gibi diğer aktörler tasfiye edildi ve Ak Parti yüzde 34 oy aldığı halde gücü ele geçirdi.

Şunu kabul etmemiz lazım ki Ak Parti 2002-2007 arasında, dünya konjonktürü o yönde olduğu ve uluslararası aktörlerden de beklediğinden fazla destek aldığı için, son derece mahir bir biçimde o güne kadar insanların ulaşamadığı eğitim, sağlık gibi devlet hizmetlerine ulaşabilmelerine yönelik müthiş reformlar yaptı. Bugünkü sorunsu başka bir şey: Eğitim ve sağlık gibi alanlarda nitelik reformu yapmamız gerekirken AKP'nin aklı bitti ya da başka ihtiraslara teslim oldu. Ama o dönem hizmetlerin erişilebilirliği konusunda atılan adımlar sayesinde, en azından sosyal güvencesi olmayan ya da hastaneye gidemeyen insanlar profesörlerin kapısına gelebilecek konuma geldiler, kız çocuklarının okullaşma oranı yüzde 98'e ulaştı, her köyde okul, her köye asfalt yol gibi çok şey yaptılar.

Fakat 2007-2008'den itibaren eski devletin kalıntılarının ürettiği bütün o sorunlarla uğraşan Ak Parti'nin 2009 seçimlerindeki oyu, biraz da dünyadaki ekonomik krizin etkisiyle, yüzde 39'a düştü. O zaman fark ettiler ki seçmen denen Türkiye insanı daha rasyonel bir yerden bakıyor ve başarısızsa eğer iktidarı cezalandırıyor, değiştirebiliyor. O zaman da o güne kadar ulaşılabilir kıldıkları bütün hizmetler ve sosyal devlet politikalarında toplumu ve seçmeni "Ak Partilileştirme" diye bilinçli bir partizan politika-ya döndüler. Onlar mı seçmeni etkiledi, yoksa seçmen mi onları, ayrı konu; ama giderek kendi kitlelerine dehşet kutuplaştırıcı, karşı tarafı ötekileştirici, kriminalize edici politikalar dizisine döndü iş. Sadece bir liderin söyleminden ibaret değil; gündelik hayatta gençlere iş bulunmasından kamu hizmetlerine erişime, sosyal yardımlardan yerel veya merkezi yönetimin ihalelerinin paylaştırılmasına, teşvik belgelerinden kamu bankalarının kre-

dilerine, her şeyde öylesine partizanca bir yöntem uygulandı ki kendi hedefsiz kitlelerinin önüne o zaman ilk defa bir hedef koymuş oldular. 2013'ten itibaren de "Erdoğancılaştırma" dediğim üçüncü aşamaya geçtiler.

Ancak bütün bunlar olurken bir yandan da Cumhuriyet mitingleri gibi, parti kapatma davaları gibi, bu ülkenin elitleri ya da laiklik duyarlılığı yüksek kesimleri ile rasyonel akıldan, aydınlanmacı düşünceden beslenen, seküler hayat tarzına sahip kesimlerinin korkularını kaşıyan ve eski geleneksel güçler tarafından teşvik edilen bir sürü şey de oldu. Onun için, başımıza gelenler tek başına Ak Parti'nin eseri değil; evet, onlar domine etti ama başka aktörlerin de bu işlerde payı var. Diğer yandan, unutmayın ki siz de ben de Kubilay hikâyeleriyle büyüdük. Bize devletin verdiği bir seküler duyarlılık var zaten. İslamcı gelenekten gelenlere de, sola ya da özgürlüklere dair verdiği duyarlılık da yine devletin eseridir. Onun için, iki kimlikte de devletin zehri var diyorum ben. İki tarafın da yöneldiği dil ve siyasi iklim birbirini o kadar güçlendirdi ki, 2011-2012'den itibaren gerçekten seküler hayat tarzına sahip, özgürlüklere meram eden insanlar müthiş bir baskı ya da kısıtlama ortamında hissetmeye başladılar kendilerini.

Zaten gündelik hayat pratikleri üzerinden bakarsanız bile, Türkiye insanının kendine göre melezleştiği alanlar var. Bir yandan metropolleşme ve göçle birlikte kentli pratiklerin içinde; diğer yandan hukukun üstünlüğüne inanç ve ortak geleceğe dair bir ütopyada uzlaşma olmadığı için değer dünyasında muhafazakâr. Çünkü o değer dünyası sayesinde gündelik hayat pratiğinin ürettiği çalkantıyı göğüsleyebileceğini umuyor. Yani hukuk yoksa, başka türlü bir toplumsal dayanışma mekanizması da yoksa ve acil durumda şuraya sığınırım diyemiyorsa eğer, o zaman ahlaki değerler ile dinin ürettiği merhamet, şefkat, tevekkül gibi kavramlara sığınmak gibi bir alan açılıyor. Metropolleşme, Batı'da da Türkiye'de de bir miktar dindarlaşma ya da dini yeniden keşfetme gibi başka dinamikler üretiyor.

Türkiye’de olup bitenler de bundan azade değil. Türkiye’de yaşananların tamamı Ak Parti’den ötürü de değil. Onun domine edici etkisi var ama bütün evrensel dinamikler de çalışıyor. Bu insanlar da, Türkiye’de ilk defa böyle bir çoğunluk varken ve Ak Parti’nin politikalarıyla hayatı ilk defa domine edebiliyoruz derken, önce bu kazanımımızı kaybetmeyelim dürtüsüyle hareket ettiler, ama giderek hayatı domine etmenin keyfi lüksü, fütursuzluğu ve cüretkârlığı ortaya çıktı. Yani adam metrobüste öpüşen çifte müdahale edebilme fütursuzluğunu, gücünü hissedebiliyor kendinde, çünkü çoğunluk benim diyor. Ve bunu da yukarı, kaaat önderlerine ya da siyasi yöneticilere bakarak meşru görebiliyor, çünkü cumhurbaşkanı ya da başbakan böyle konuşabiliyorsa ben de yapabilirim, müdahale hakkım diyor. Yani giderek onlar yönetme zevkine ulaştı, bu taraftakiler ise “eğer böyle bir sayısal durum varsa hiç kazanamayacağız” umutsuzluğuna kapılmaya başladı.

Dolayısıyla, eğer burada seküler kesim bir zihinsel değişim geçirip, kapsama alanını genişletecek yeni bir gelecek tahayyülü üretemezse ve kendi pozisyonunda aynı yere ayak basmayı arzuluyorsa, yani değişime de direniyorsa, o zaman yapabileceği tek şey ya bulunduğu alanı duvarlarla koruma altına alacak ya da bu alanı başka yere taşıyacak. İşte bir kısım insan da taşınmayı tercih ediyor.

Ya fanus ya göç...

Ben, “bizim akvaryum” diyorum. “Bizim akvaryum” dediğim şeye dahil insanlar ülkenin yüzde 25’i, yüzde 30’u. Çünkü siyaset hep kimlikten devam edecekse ki şu anda öyle ve bütün aktörler de kimlik üzerinden siyaset yapacaksa ve hayatımızı belirleyecek şey de kimlik politikalarıysa, evet azınlığız. Şimdi önümüzde iki yol var: Ya bu kimlik politikalarını aşacak bir yol, umut, ütopya üretmek ve bunun için mücadele etmenin yollarını bulmak ya da kimliğin içinden oynamaya razıysak da hep kaybetmeye ve azınlık olmaya razı olmak. İkisini de becerememek ya da ikisine

de direnmek; yani hem kendi pozisyonuna âşıkıysan hem de pozisyonunun hep azınlık olacağını biliyorsan yapılacak şey ya hiç kimsenin olmadığı bir koya, Datça'ya, Bodrum'a taşınmak ya da yurtdışına gitmek. Yaşanan biraz da budur.

“Erdoğancılaştırma” olarak adlandırdığınız Ak Parti'nin üçüncü aşaması için 2013 tarihini zikrettiniz. Aslında kimlik politikaları üzerinden düşününce ve yaptığımız görüşmeleri de göz önünde bulundurunca akla ilk olarak Gezi süreci geliyor. Gezi, söz konusu kimlik politikalarını aşabilecek yeni bir politika ihtimalinin doğduğu bir dönemdi, fakat ilginç bir şekilde yurtdışına göç etme kararını tam olarak ne zaman aldıklarını sorduğumuz görüşmecilerden bazıları, Gezi'den sonra gitmeye karar verdiklerini söylediler. Yani Gezi bu insanlar için umudu değil, umutsuzluğu çağırıştırıyor; o politik çıkışsızlığın somutlaştığı bir dönem. Bu konuda sizin gözlemleriniz ne yönde?

Kesinlikle katılıyorum. Ben hep şunu savundum: İki Gezi var aslında. Biri, o meşhur cuma gecesinden itibaren ilk beş gün boyunca Gezi diye yırtınan, gerçekten Gezi'yi üreten insanlar ve o geceki direnişti. Diğeri de, meydan işgal edildikten sonra meydana sonradan gelenler ve asılan bayraklardı. Bizim KONDA'nın araştırmasında bile araştırma alanı olarak parkı çizdik, yani yaptığımız araştırma bu alanı kapsıyor, meydanı kapsamıyor dedik. Orası, yeni hayatın veya yeni çağın yeni dinamiklerinin filizlendiği alan. Ben buna bilgi toplumu diyorum, siz postmodern dünya deyin; fakat adına ne denirse densin, bütün dünyada başka bir hayatı konuştuğumuz açık.

Bu yaşadığımız insanlığın krizi biraz da. Ben dünyada olup biten bütün bu gelişmeleri “küresel ara buzul dönem” diye adlandırıyorum. Bir çağ değişimi var önümüzde ve bu çağ değişiminin ürettiği siyaseti de, hukuku da, devleti de inşa edemediğimiz için yaşanan bir kriz bu. Gezi, bu değişimi yerel dinamiklerin içinden bu kadar somut biçimde gördüğümüz ilk hareketti. Ama bir

taraftan da eksik yanı, örgütsüzlüğüydü. Bizim bildiğimiz sanayi toplumunun siyasi örgütlenmesi; ideoloji olacak, örgüt olacak, hiyerarşik ilişkiler olacak vs. Halbuki bugün zaten hayat zamandan ve mekândan bağımsız işliyorsa ve üretimi böyle yapabiliyorsa, siyasi örgütlenme de zamandan ve mekândan bağımsız, hiyerarşi dışı olabilir. Oysa Türkiye’de Toplum Gönüllüleri gibi örnekler hariç, bunu başarmış örgütlenme modeli yok.

İkincisi, bu insanlar ya da bu dinamik deneyimsizdi. Çünkü bu insanlar, insan hakları için mücadele vermede her şeyi verili bulmuşlardı. Zaten Türkiye’de insan hakları konusunda öyle bir mücadele birikimi yok, yani istediklerimizi öyle söke söke alabilmiş değiliz. Dünyadaki kimi gelişmelere paralel olarak, kimi Avrupa Birliği’nin dayatmasıyla, kimi dünyanın dışında kalmayalım düşüncesiyle yukarıdan aşağıya doğru inşa edildi hep. Onun için zaten böyle bir direngenlik yoktu ve başarı hikâyeleri azdı, yani heybesi boştu. Heybesinde daha çok başarı hikâyesi olabilseydi, daha kolay mesafe alınabilirdi. Bütün o Gezi enerjisi örgütsüz ve hedefsiz olduğu, doğası itibariyle ortak bir hedefe yönelemediği için dağınıktı. O anlamda Gezi’yi en doğru okuyanlardan biri Tayyip Erdoğan oldu. Örgütsüzken boğabileceğini gördü. Onun için de yüklendi ve sonra da sürekli şeytanlaştırdı. Çünkü Gezi şöyle bir şeyin ifadesiydi bence: Bir yanda ülkede hukuku, devleti, nizamı olduğu gibi koruyalım diyenler var, bir de baştan aşağı değiştirelim diyenler var. Gezi, değişim ama öyle değil, böyle değişim diyen üçüncü bir damardı ve Ak Parti, Gezi’yi bu değişim-değişmeyelim ikileminin içine iteklemeyi ve Gezi’nin ürettiği enerjiyi yok etmeyi tercih etti, siyaseten işine de geldi.

Fakat biz de bu hamleye karşılık üretemedik. Ne Gezi’nin gerektirdiği zihni dönüşümü yaşayan bir siyasi hareket, ne de böyle bir örgütlenme modeli üretilebildi. O zaman Gezi hepimiz için on günlük bir nostaljiyi ve sonrasında da bir hezimetini temsil eden ve de devletin, iktidarın bize karşı dehşet verici ölçüde acımasız olabileceğini gördüğümüz bir sürece dönüştü; yani olumlu bir deneyimden çok, olumsuz bir deneyime dönüştü. Ve belki de iktidarın

ya da Ak Parti'nin gerçek yönetme kapasitesinin, arzusunun, niyetinin, karakteristiğinin ne yöne olduğu da ayan beyan ortaya çıktı. Hani o güne kadar belki Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin, dünya konjonktürünün gereği gibi de olsa, Siyasal İslam'ın içindeki değişimleri dikkate alarak da olsa biraz daha farklı şeyler yapılabileceğini umanlar bile Ak Parti yönetiminin gerçek niyet ve arzusunun ya da yöntem tercihinin nasıl bir şey olabileceğini gördüler ve o anda maçın bitiş düdüğüyle bir sonraki maçın nasıl olacağı da anlaşıldı. Belki de o umutsuzluğun gözle görüldüğü an Gezi süreci oldu.

Genel olarak yalnızca aktörlere bağlı analiz yapmanın ve aktörleri de değişmez insanlar varsaymanın doğru olmadığını düşünüyorum tabii. Onun için, eğer 2004'te Avrupa Birliği'ne üyelik süreci başladığında farklı davranılabilseydi ya da daha evrensel düşünen sol fikriyat gerçekten bir zihinsel dönüşüm geçirip bugünün sol iddiasını, ütopyasını üretebilseydi eğer, hayat başka türlü akabilirdi. Ama onun yerine Cumhuriyet mitingleri, Ak Parti'yi kapatma davaları, elektronik bildiriler vs. Öyle saçma sapan propagandalara teşne bir iklim vardı ki birbirlerini çoğalttılar. Onun için ilk günden Ak Parti'nin niyeti buydu, askerin niyeti şuydu gibi tespitlerin doğru olmadığını düşünüyorum. Hayat dinamik işliyor ya da diyalektik böyle bir şey.

Göç meselesi sizin araştırmalarınıza nasıl yansıyor?

Son 40 yılda 30 milyon insan göç etmiş bu ülkede. Modern dünya tarihinde ya da Batı toplumlarında bu kadar kısa sürede böyle bir iç göç hareketi yok. Türkiye'de şu anda nüfusun yüzde 50'si 11 metropolde yaşıyor, yüzde 34'ü de kentlerde yaşıyor. Adı köy olan yerlerde yaşayan nüfus sadece yüzde 7. 1978'de, 1980'de DİSK 1 milyon insanla 1 Mayıs kutlarken Türkiye'nin yarısı köylerdeydi, bugünse metropollü bir ülke. 40 yılda sadece bilgisayar, telefon, ulaşım verilerine bile baksanız ülkedeki değişimi görürsünüz. Yani o nedenle solun kendini yenilemeye ihtiyacı vardı. Burası artık metropollü bir ülke. Bütün naturamız, davranış kodlamamız

değişmiş olabilir diye bir tezimiz var ve her ay da bir araştırma yapıyoruz. Bu seneki konularımızdan biri de göç. Sadece yurtdışma değil, İstanbul'dan Datça'ya gideni de araştıracağız.

Katman katman bir göç hareketi var. Kendi dinamikleri içinde hepsi de çoğalarak sürüyor. Dolayısıyla "bizim akvaryum"-da da birkaç katmanlı göç var. Bir tanesi daha genç olup, hâlâ üretken olabileceğini, kariyerini veya gelirini kendi maharetiyle üretebileceğini düşünüp iş bularak gidenler. Ama üniversite, ama şirketlere gidenler... Yani sizin konuştuğunuz insanlar.

Bir de, İstanbul'daki bu huzursuzluktan kaynaklanan, benim "nitelikli emeklilik" diye adlandırdığıma benzer bazı demografik değişiklikler var. Benim emekliliğim babamın emekliliği gibi değil; emekli olduğum zaman babam gibi her gün kahveye gidip ya ezanı ya da ölümü bekleyen adam olmayacağım açık. Yemek kursu, seyahatler, kültürel faaliyetler, sinema keyfi vesaire olacak. Dolayısıyla bu insanların bir kesiminin hayat kalitesine dair hem bir talebi, hem de bu konuda becerileri, geliri, kapasitesi var. İstanbul'daki huzursuzluktan etkilenen bu insanların Datça'ya, İzmir'e taşınmak gibi daha kolonik bir göç hareketi var. Köye dönüş gibi bir hareket yok, o nostaljik.

Türkiye'de insanlar metropollere akmaya devam edecek. Kişisel öngörüm, önümüzdeki 10-15 yıl içinde Türkiye nüfusunun %65'inin 15 metropole yığılmış olacağı yönünde. Bu çoklaşma halinin kendi başına ürettiği bir karmaşa ve belirsizlik söz konusu. Siyasi sorunların ya da toplumsal şiddetin ötesinde, hırsızlık türünden asayiş sorunları da var; sitelere o yüzden hapsoluyoruz. Bu insanların gelir ve eğitim düzeyleri biraz daha yüksek olduğu için daha nitelikli, kaliteli bir hayatı arzuluyorlar ve ayrıca kalite anlayışları bakımından bazı konularda haklılar. Çünkü hayatın içinde hepimize rahatsızlık veren bir kalite problemi var. Ortak yaşam alanı iyice daraldı ve galiba "biz" duygusu da parçalandı. Dolayısıyla Türkiye'de asıl konuşmamız gereken mesele bu.

"Biz" derken herkes eksik bir şey tarif ediyor: Kimi köylüleri, kimi başörtülülere, kimisi de solcuları dahil etmiyor. Dolayısıyla

kendi küçük bizlerimiz içinde olduğumuz alanlar daralıyor. Bir metropolün içinde Beşiktaş'ta bir parti yüzde 80 oy alırken, Bağcılar'da bir başka parti yüzde 80 oy alıyor. Bunun adı gettolaşma. Bu gettolaşmada azınlıktaymış gibi de hissetmeye başlıyorsan, terdirgin hissediyorsan ve olan bitene kızgınsan, o zaman evet, kaplumbağa gibi sırtıma evimi almalıyım ve taşınmalıyım diyorsun.

Görüşüklerimiz arasında, bu üç grubun dışında kaldığını söyleyebileceğimiz 30 yaş üstü ve çocuk sahibi bir kesim de var. Biz, çocuk sahibi olmanın bu dönemde önemli bir göç motivasyonu olduğunu gözlemledik. Siz ne düşünürsünüz bu konuda?

Bir kere eğitim sistemi darmaduman; her yönüyle dağılmış durumda. Erişilebilirlik reformunun ardından nitelik reformu yapılamadı, çünkü başka istekler, arzular rol oynamaya başladı. Bir de zaten bu büyüklükteki nüfusa yetecek biçimde doğru bir okullaşma, üniversiteleşme filan organize edilemediğinden ve şimdi de iktidar bütün bunları bir manipölasyon ve siyasi kutuplaştırma aracına çevirdiği için o anlamda insanlar haklı. Şu anda sadece gidenler değil, her beş insandan dördü çocuklarının eğitimleriyle ilgili kaygılı; buna Ak Parti'ye oy verenler de dahil. Çocukların eğitimi ve geleceğine yönelik endişeler, sadece muhalifler için değil, Türkiye toplumunun geneli için geçerli bir gerekçe. Sormuşuz ve her beş insandan dördü imkânı olsa çocuğunu eğitim için yurtdışına yollayacağını söylemiş. Eğitim, önemli meselelerden bir tanesi.

İkincisi, özellikle son bir iki yıldır bir yandan muhalefeti susturmak ve beyaz Türkler ile Kürtler arasındaki ilişkileri koparıp yalnızlaştırmak, bir yandan da sol entelektüel enerjiyi tırpanlayıp kontrol altına almak için iktidarın uyguladığı son derece keyfi, baskıcı ve otoriter yöntemler var; gazetecilerin, akademisyenlerin tutuklanması örneğinde olduğu gibi. Yani sadece böyle geniş, soyut açıklamaların yanı sıra gündelik pratikleri de ihmal etmeyelim. Bu insanlar haklı veya haksız, cesur veya korkak, şu veya

bu biçimde bu korkuyu ve baskıyı hissediyorsa, niye bu baskıyı hissediyorsun demeye hakkımız yok. Çünkü nasıl ki bir dönem Müslümanlar ya da dindarlar kendi üzerlerinde baskı hissediyordusa, bugün de sekülerler aynı baskıyı hissediyor. Dolayısıyla, diyelim Nevizade'deki düzenlemelerden Üsküdar sokaklarında yaşananlara kadar, gündelik hayat içinde ya da Türkiye'yi yönetenlerin her gün sarf ettiği cümlelerde, açıklamalarda vücut bulan bir politika var. O politika da sadece yanlış algı ya da vehim değil, bir yandan da gerçek. O yüzden de belli bir yaşın altında, yurtdışında yaşam mahareti olan insanlar da gidiyor. Çok da anlaşılabilir bir şey. Benim gözlemlediğim kadarıyla ülkeyi yönetenlerin de bu duruma pek üzülmüyormuş gibi bir hali yok. Belki de, aksine memnun olunuyor. Yani eğer ülke başka bir çıkış yolu bulacaksa işte bu kapasiteden çıkan şeylerden; bu insanların akıllarının, zihinlerinin, emeklerinin ürünlerinden bulacaktı. Oradaki kapasitenin eksilmesi belki de iktidarın hoşuna gidiyor.

Bugün üniversitelerin evrensel ölçekli niteliğe kavuşması hedefinin belki 20 yıl gerisine düştük. Ya da yargının yeniden yapılanması ve evrensel ölçekli bir yargı hedefinin belki 40 yıl gerisine gittik. Bütün bu 40-50 yıllık sosyolojik ve kültürel analizlerin yanında güncelin de ürettiği bir gerçeklik var; her şey bir arada. O yüzden de kolay çözülür bir mesele konuşmuyoruz. Katman katman bir sürü tarafı var işin.

Peki sizce bugünkü göç hareketliliğinin aktörlerini genel olarak “seküler” olarak niteleyebilir miyiz?

Tabii.

Oysa kaynağını somut uygulamalardan alan bu çok katmanlı kriz seküler olsun olmasın herkesi etkiliyor.

Evet, bir süre sonra öyle olacak. Nitekim yetmeyince kendi içlerine dönüp kendi muhaliflerini hırpalamaya başlıyorlar.

Ancak tüm bu eksilmelere, kaygılara, korkulara rağmen ben kendi adıma umutluyum. Belki romantik bir iyimserlik bu ama

şöyle söyleyeyim: Önümüzdeki 40 günde İstanbul'da kaç kültür sanat aktivitesi vardır sizce? 1700! O kadar gettolaştık ki kendi bizciğimiz içindeki minik gettolardan bile haberimiz yok. Türkiye'de geçen sene yayınlanan kitap sayısı 55 bin. Bu da müthiş bir şey. Sözünü ettiğimiz bütün bu garipliklerin yanında pozitif şeyler de var.

Umut verici şeylerden biri de şu: Yetişkin nüfusun yüzde 50'si metropollerde, ama çocukluğu metropollerde geçenler henüz nüfusun yüzde 13'ünü oluşturuyor. Bu insanlar bir bayram sabahı tanımadığı kapıyı çalıp el öpmemiş, sokakta saklambaç oynamamış, gelenek meselesini çok içselleştirmemiş insanlar. Buna karşılık, yatay örgütlenmeyi bilen, 4 yaşında anaokulunda farklı kimliklere, özelliklere sahip çocuklarla tanışıp birlikte büyüyen, "benimki, seninki" gibi sonradan öğrenilmiş demokrasiyi değil, çoğulculuğu öğrenip içselleştiren, hiyerarşi dışı iş yapmayı da bilen çocuklar bunlar; başları açık veya kapalı. Dolayısıyla bugün Ak Parti militanı gibi görünen ailelerin çocukları Ak Parti karşıtı. Yine türbanlı, sorduğun zaman geleneksel değerleriyle yaşıyor gibi görünüyor ama Ak Parti'ye karşı, çünkü öyle Vikipedi'nin yasaklanacağı, sokaklarda el ele dolaşmanın sorun olacağı bir ülke değil onların hayalleri. Hiç kimse de o çocukları öyle bir hayale sıkıştıramaz. Beş vakit namaz kılıyor olmaları o hayale sıkışmaya razı oldukları anlamına gelmiyor. Bütün araştırmalarda görüyoruz ki o kuşak farklı geliyor ve henüz oranları yüzde 13. 10 sene sonra belki ülkedeki şirketlerin yönetimleri onlara geçecek, 15-20 sene sonra belki ülkenin siyaseti onların eline geçecek.

Bir yandan da dünyanın gidişatı var. Bu küresel ara buzul dönemi eninde sonunda bitecek. Üniversite mezunları Türkiye'de nüfusun hâlâ yüzde 15-16'sı düzeyinde, ABD'de herhalde yüzde 45 civarındır ve onlar da Trump'ı seçti. Demek ki mesele eğitim ve diploma meselesi değil. Bizim akvaryumdakilerin zihinsel dönüşümü gerekiyor derken aslında kastettiğim şey o. Böyle vehimlere ve korkulara kendilerini fazla kaptırdılar. Kendi kendimize korku büyüttük. Yani ötekilerden korunmak için ördüğümüz du-

varlar kendi hapishanemiz oldu. Sonunda hapishanede de hava kalmayacağını hissettikçe dışarıya kaçmaya çalışıyoruz.

Peki küresel göç hareketliliğini bu tabloda nereye yerleştiriyorsunuz?

Birincisi, dünyada adaletsizliğin gittikçe kalıcılaştığı görülüyor: işte Afrika meydanda, Asya ülkeleri meydanda. Ya da her ülkenin kendi içindeki eşitsizlikler: işte Türkiye’de Kürtlerin hali meydanda, yoksulların hali meydanda. Türkiye’de sınıf atlamak artık giderek imkânsızlaşıyor; var olan sosyal mobilizasyon imkânları da kısıtlanıyor. Çünkü eğitim sistemi çöktükçe, eğitim alarak başarılı olma ve sınıf atlama hayalin de kalmıyor. Yoksulluk giderek kalıcılaşıyor ve aileden devrolunan şey olmaya başlıyor.

Diyelim ben ilkokul mezunu bir babanın ve ilkokulu bitirememiş bir annenin çocuğuyum, yatılı okumuşum, sonra ODTÜ’de üniversite okumuşum, vesaire. Oysa benim köyümde kalan bir çocuğun artık böyle bir hayale sahip olma ihtimali yok. Çünkü ODTÜ’ye gelmeyi bırak, iyi, nitelikli bir liseye gitme hayali bile giderek kısıtlanıyor. Yoksulluk da kalıcılaşıyor umut dünyalarında.

O zaman Türkiye’nin önündeki problem, bu umutsuzluğu fark eden insanların bunu nasıl kabulleneceği ve bu duyguyu nasıl yöneteceğine ilişkin. Bugün kadına yönelik şiddet vakalarındaki artışın altında lümpenleşme yatıyor bence; kefenimizle ölmeye geldik diyen ya da Gezi’de elinde palayla insanlara saldıran o adamın öfkesi, o erkeklerin bu kabullenmeyi bir türlü yönetemiyor, bu gerçeği kabullenemiyor olmaları. Eşi çalışmadan geçinemeyecekleri ya da medeni bir hayatları olamayacağı gerçeğiyle yüzleşemiyor adam.

Dikkat ederseniz, bütün o cinayetler metropollerde. Metro-polde hayata kadını dahil etmeden geçinemiyor zaten, kadının dahil olduğu orandaki değişime de erkek razı değil, ikisi bir arada olmuyor ve o değişmeyi yönetemiyor. Dolayısıyla önümüzdeki üç-beş yılda bu toplumsal psikolojiyi yönetme diye bir mesele de var. Belki şimdi şoven duygularla, sloganlarla bunun gazını aldı-

ğını sanıyor iktidar, ama herkes biliyor ki akşam aç yatıyorduyorsa aç yatıyor, Tayyip Erdoğan'ın nutkunu dinledi diye karnı doymuş değil ki. Onun için bu, sürdürülebilir bir şey değil.

Dünyada da Türkiye'de de adaletsizliğin kalıcılaştırılması diye bir mesele var ve adına ister Hristiyan coğrafya/Müslüman coğrafya ayrımı deyin, ister gelişmiş dünya/gelişmemiş dünya ayrımı, fakat bu gerilimin bir parçası da bu bir sürü katmanları olan ayrımdır. Evet, sonuçta Türkiye üç buçuk milyon Suriyeli göçmeni kabul etti, ama onların en eğitilmiş yüz bini de Almanya'ya gitti. Bizim gibi gelişmeye çabalayan ya da gelişemeyecek bu ülke diye umut kesilen Suriye, Irak, İran, Afganistan gibi ülkelere Batı'ya yönelik bir göç hareketi var.

Bu konuda Batı da ikiye bölünmüş; onlar da göçmenleri seçerek alıyorlar. Seçerek aldıkları için de eğitilmişleri topluyorlar, çünkü bilgi toplumu içinde nitelikli insanlara ihtiyaçları var. Küresel ölçekli bir "avlanma" faaliyeti bu. İstanbul'da sadece Portekiz'i ya da Kanada'yı pazarlayarak ayakta kalan danışmanlık şirketleri var. Günde kaç başvuru geliyor, bu başvurulardan kaç para kazanıyor olabilirler ki İstanbul'da ofis açmalarına yetiyor? Demek ki talep var. Bizden gidenleri konuşuyoruz ama Batı'nın yeni modern avlanma yöntemlerini de ihmal etmemek lazım.

Görüştiğimiz göç etmiş bireyler arasında sadece bir kişi dönmeyi düşünüyordu, o da Barış Bildirisi imzacısıydı. Giden insanlar artık hiç dönmeyecek mi sizce?

O noktada onların niyetlerinden daha önemlisi Türkiye'deki gidişat ama aynı zamanda dünyadaki gidişat. Çünkü insanlık, bu yeni hayatın sistemlerini kuramadıkça, 80'ler öncesi toplumun bildiğimiz ulus-devlet modeliyle bu problemleri yönetebilir miyim gibi bir umuda kapıldı. O umudu birtakım şoven popülist söylemler ve buradan üremiş birtakım siyasi hareketlerle şimdilik geçiştirmeye çalışıyor.

Bana sorarsanız, solcu ya da sağcıyı boş verelim, Trump'ından Trudeau'suna, Chavez'ine hepsi aynı hikâyeye çıkıyor. Sonuçta

her ülkede adaletsiz konumu kalıcılaşmakta olan kesimlerin gazladığı bir popülist hareket var ve şovenizmle besleniyor. Küreselleşme, demokratikleşme ya da çoğulculuğu savunmuyor; burada duvarları yükseltelim de Suriyeliler Türkiye'ye girmesin diyor, Avrupa'da Türkler sınırlarımızdan içeri girmesin diyor. Her yerde bir nefret ve ayrımcılık geliyor.

Fakat bu sürdürülebilir bir şey değil. Niçin değil? Çünkü bugünkü gündelik hayata ters. Ben, bugünkü temel problemimizin bu olduğunu düşünüyorum. Yani bilgi toplumu dediğimiz bu çağın gündelik hayat ritminin henüz Keynes'i, Weber'i, Freud'u, Marx'ı yok elimizde. Dolayısıyla bunların bilgilerinden üretilmiş yeni bir siyasi ütopya da yok. O yüzden tüm dünyada Putin'ler, Trump'lar var. Ama insanlık bunu aşacak, çünkü insanlık tarihi hiç geriye doğru çalışmıyor. Ara dönemler var ya da II. Dünya Savaşı gibi en dibe vurduğu anlar da var, ama hep ileri doğru akıyor hayat. Kaçınılmaz olarak bir yol bulunacak.

Bugün dünyada ortak bir demokrasi hareketi de yok örneğin. Her yerde aynı ızdıraplar yaşanıyor olduğu için, insanlığın yeni bir vites değiştirme kavşağına son hızla yaklaştığı kanısındayım. O zaman işte Türkiye'de de dünyada da hayat değişecek. İki ay mı, iki sene mi bilemem ama bu konuda da son derece iyimserim. Çünkü Türkiye'nin diğer ülkelerden farkı, bizim özgün hikâyemiz şu: Hem sanayi toplumu olmanın hem de bilgi toplumu olmanın problemlerini aynı anda yaşıyoruz. Örneğin Fransa sadece bilgi toplumu olmanın problemlerini yaşıyor, kalkınma ve modernleşme dediğimiz sanayileşmenin ana eksenlerini; yani eğitim, laiklik, hukuk gibi meselelerini çözmüş. Halbuki biz hâlâ sanayileşmenin problemleriyle uğraşıyoruz. Onları halledememişken bir de küreselleşmenin problemleri geliyor. Dolayısıyla bizdeki sarsıntının şiddeti çok daha büyük. O yüzden belki de çözüm ilk bizden patlayacak.

Diyelim biz burada "üçüncü köprü değil, orman" diyoruz ama Kırşehir'deki adam bunun tersini diyor. Buna sebep, o adamın önceliği orman ya da özgürlük olmadığından değil, önce istihdam

dediği için devletin yapacağı fabrikaya, şantiyeye ihtiyacı var. Sanayi toplumunu ve bilgi toplumunu bir arada yaşamak işte böyle bir şey. Dolayısıyla biz buradan ortak bir Türkiye üretebilirsek eğer, Türkiye dünyadaki yerini ve etkinliğini asıl bu maharetten kazanabilir diye umuyorum.

Dünya da buraya doğru yaklaşıyor. Putin seçimlerde oyların yüzde 75'ini alabilir, ama fiilen sürdürülebilir olmaktan çıkacak bu. Yani Vikipedi'yi yasaklayarak, Uber'i sokaklarda döverek bu hayatın dışında kalma ihtimalimiz yok. Yeniden basılı ansiklope-diye mi döneceğiz? Ben bu hikâyenin yeni kuşağın yeni çocukla-rından çıkacağına inanıyorum. O çıktığı gün de bu giden insan-ların önemli bir kısmı, bu meseleyi bizzat deneyimlemiş insanlar olarak çaresi, panzehiri nedir, nasıl üretilir diye muhakkak kafa yoracaklar. Öyle bir umut anında çoğunun Türkiye'ye döneceğini düşünüyorum.

Gürhan Ertür ile “Şehir Hepimizin” programı kapsamında yaptığınız bir söyleşinizde, gençlerin her şeye rağmen ülkeye dönmeye istekli olduklarını söylemişsiniz.

Kesinlikle. Mesela KONDA'ya akademik dünyadan bir sürü iş başvurusu geliyor ve görüyoruz ki yurtdışından gelen başvuru sayısı üç sene önceye göre daha fazla. İnatla ‘Ben ülkeme döneceğim ve mücadele edeceğim,’ diyen, gayet iddialı çok sayıda insan var. Daha önce bahsettiğim zihinsel dönüşümü yaşamış ya da bu dönüşümü yaşama arzusu kuvvetli olan insanlar, oradaki eğitimlerini tamamlayıp buraya geliyor.

Gerçekten gidenler kimler peki?

Belki o güncel baskıyı daha somut hissedenenler. Ya da o vehimleri, korkuları daha baskın olanlar. Onların baskı ve tehdit algısı daha güçlü ve o anlamda haklılar da. Çünkü böyle bir dönemde insanlarla az cesursun, çok cesursun diye tartışmaya hakkımız yok. Çünkü herkes kendi hayatı üzerinden bakıyor meseleye ve her insanın bilmediğimiz bin tane derdi var. Ezberden kabadayılık,

insanları korkuyla suçlamak doğru değil. Ama yurtdışma gidenlerin de burada kalanları aynı biçimde korkak veya cesur diye yaftalamaları doğru değil. Gitmiş ve oradan bana cesaret dersi veriyor. Hayat öyle değil.

Bazı görüşmecilerimiz, korkularını Suriyeli mültecileri Yunanistan'a taşıyan siyah botla somutlaştırıyorlardı.

Normal bir toplulukta bu hikâyelerin gündeme bile gelmemesi gerekir ama şu açıdan haklılık payları var: Türkiye'de şu an için en yakın tehlike nedir diye sormuşuz ve ankete katılanların yüzde 39'u iç savaş demiş. Fransa'da böyle bir soru sorulsa ve katılanların yüzde 5'i bile iç savaş ihtimali var dese, ülke ayağa kalkar. Yüzde 39'luk kesim, iç gerilimi bu kadar yakından hissediyor, biliyor, gözlemliyor; bunun bizzat mağduru olsun veya olmasın böyle bir vakanın içinde. Dolayısıyla insanlara niye gidiyorsun, neden korktun demeye hakkımız yok. Genel olarak ülkedeki durum bu.

Ele aldığımız bu göç hareketliliğinin yakın geçmişini de göz önüne alarak, sizce gidişat ne yönde?

Muhtemeldir ki bu hareketlilik belli bir dozda devam edecek, çünkü cumhurbaşkanı bile kabul edip kürsüde dile getirdi: Sermaye de gidiyor. Hiç ummadığımız kadar sert geçebilir önümüzdeki birkaç yıl; sadece siyaset ve seçimlerden dolayı değil. Küresel terör meselesi, Suriye meselesi, ABD ve Rusya'yla olan gerilim vs. Göç bir süre daha artarak devam edebilir.

Fakat yüz insan gidiyorsa, yirmi genç de ülkemde mücadele edeceğim diye geliyor buraya. Hayat bir yandan akmaya devam ediyor, arayışlar da sürüyor. Bu nedenle kalanların ya da örneğin benim gibi bu ülkede kalacağım diyenlerin kafa yormaları gereken şey şu: Ülkenin zihinsel dönüşümünü nasıl gerçekleştiririz, siyasi kültürü nasıl değiştiririz, yeni bir örgütlenmenin yolu yordamı nedir? Şimdiye kadar bildiklerimizin yetmediği gerçeğini kavrayıp yeni baştan düşünmemiz lazım.

O anlamda ben kendi adıma çok da umutsuz değilim. Ya da aklımla bakınca karamsarım, yüreğimle bakınca iyimserim diyelim. Zaten yüreğinle bakınca da karamsarlaşırsan, hadi gidelim diyorsun. Ama Datça'ya, ama Almanya'ya.

Her şeye rağmen Türkiye'den yana umudunu koruyanlar, umutlarını yitirenlere de bir parça olsun umut verebilecek mi?

15 Temmuz'un ardından "Yenikapı Ruhu" diye adlandırılan o dönemde "Peki bu iklimde hangi sorunlara eğilmeli?" diye sormuştuk. Bizim o beğenmediğimiz, eleştirdiğimiz, eğitimsiz dediğimiz halk, "kutuplaşma ve demokratikleşme" demiş. 2014'ten 2015'e peş peşe üç seçimde sormuşuz: "Seçimler bitti, şimdi bu seçilen kadro neleri çözsün?" Aynı şeyi söylemişler. İki keredir hayal kırıklığı yaşıyorlar ve şimdi ülkenin yüzde 40'ından fazlası bugünkü siyasi gidişattan rahatsız ya da bugünkü siyasi aktörler bu duruma çözüm bulamaz umutsuzluğunda. Karamsar bakan kesim yüzde 65 civarında; sadece sekülerler değil, dindarların da yarısı karamsar bakıyor. İnsanlar esas meselenin farkında.

Yüz yirmiye yakın sıfat vererek içlerinden on tanesini seçip hayal ettiğiniz ülkeyi tanımlayın demişiz. Yüzde 72'si ilk sırada adalet demiş; Türk veya Kürt, CHP veya AKP seçmeni, eğitilmiş veya eğitimsiz hiç fark etmeksizin. İkinci sırada huzur demiş. İnsanlar her şeyin farkında. Hayal ettiğiniz Türkiye nasıl bir ülkeye benzesin demişiz, yüzde 60'ı bir Batı ülkesi söylemiş; yüzde 27'si biz bize benzeriz demiş. İran, Mısır filan diyen sadece yüzde 2. Bizim Siyasal İslamcıların ya da ülkeyi yönetenlerin söylediklerini boş verin; ders kitaplarından ezberlenen söylemler bunlar. Reçelin köpüğü inince gerçek ortaya çıkıyor. Türkiye'de milliyetçilik ezberlerden ibaret.

"Küreselleşme Türk kültürünü yok etmek için icat edilmiştir." Bu cümlenin her kelimesi sorunlu ve bir ders kitabında geçiyordu. İşte bu tornadan geçiyor bu ülkenin çocukları. Sorunca da öyle diyor ama değerler ve pratikleri ayırıyor. Onun için de Batı

hâlâ onun için düzen, hukuk, ekonomi demek. Bu saydıklarım İran'da yok, onu biliyor insanlar. Batı'ya ilişkin bir tahayyül var ve iktidar istediği gibi manipüle edemiyor. Duygular manipüle oluyor, siyasi tercihler manipüle oluyor ama aklîselim düşündüğü zaman herkes gerçeği biliyor. Yani reçelin köpüğüyle, lümpenleşmeyle bu işi ne kadar sürdürebilir iktidar, göreceğiz.

Orada mesele biraz da seçeneksizlik. Seçenek bulsa bugün değiştirecek. Düşünün ki iktidar OHAL'de istediğini yaptı, istediğini tutukladı ve bu durumda bile referandumda sonuç yüzde 49 hayır olduysa, daha ne arıyorsun ki kendine güvenmek için? O yüzden umutsuz olacak bir şey yok. Yani çok şey var da, umutsuzluğu kader saymak doğru değil.

Görüşmeci Tablosu

Rumuz	Yaş	Meslek
Arel	39	Radyocu
Aylin	40	Akademisyen
Bennur	36	Akademisyen
Cemre	30	Bilişim şirketi çalışanı
Cenk	33	Bankacı
Damla	33	Bankacı
Engin	34	Aşçı
Erika	49	Yönetmen
Feride	—	Blogger
Gabriela	34	Hukuk firması çalışanı
Güngör	34	Fotoğraf sanatçısı
Halit	42	Piyasa araştırmacısı
İdil	35	Görsel yönetmen
Jale	44	Yazar
Lior	32	Yönetmen
Lukas	30	Foto muhabir
Mervan	40	Akademisyen
Merve	35	Akademisyen
Müberra	32	Ressam
Nazan	—	Sanatçı
Sarp	33	Gazeteci
Sibel	42	Akademisyen, gazeteci
Tülay	28	Gazeteci
Uğur	31	Editör
Yeliz	29	Pazarlama uzmanı
Yılmaz	39	Sinema eleştirmeni
Zümrüt	49	Organizatör

BU ÜLKEDEN GİTMEK

“Gurbetçi” ailesiyle birlikte 1980’li yıllarda “sıla”ya kesin dönüş yapan Zümrüt, otuz küsur sene sonra, 10 yaşındaki çocuğunu da yanına alarak Almanya’ya geri dönüyor. Türkiye’de sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı bir konumda olmayan Zümrüt’ü Almanya’da bekleyen hazır bir işi de yok. Peki o zaman neden gidiyor? Daha doğrusu, tıpkı Zümrüt gibi iyi eğitilmiş, yüksek vasıflara sahip, ekonomik açıdan toplumun geniş kesimlerine nazaran daha avantajlı sayabileceğimiz Türkiyeliler ülkeyi neden terk ediyorlar?

Türkiye’de son yıllarda yaşanan göç hareketliliği öncekilerden biraz daha farklı görünüyor. Elinizdeki çalışmanın çıkış noktasını da işte bu yeni göç hareketliliğinin geçmişe kıyasla hangi açılardan farklı olduğu, kendini gitmek zorunda hisseden “huzursuz yurttaş”ların neden bu hisleri taşıdıkları ve hangi saiklerle harekete geçtikleri yönündeki sorular oluşturuyor. Amacımız, somut yaşamsal bir tehditle yüz yüze kalmamış olsa da Türkiye’den gitmek zorunda olduğunu hisseden kişilerin hikâyelerine kulak vermek.

Bu kitap, nedenler ve nasıllar hakkında; dolayısıyla son sözü söylemekten, genellemelere varmaktan imtina ettik. Çünkü asıl merakımız sayılar değil, hikâyelerdi. Burada yer verdiğimiz ve başka pek çok mecrada karşılaştığımız bireysel hikâyelerin, iyi eğitilmiş, donanımlı ve ülkenin gidişatından hoşnutsuz kesimde gitgide daha görünür hale gelen bu göç eğilimini anlamada istatistiklerden, grafiklerden daha faydalı olacağına inanıyoruz; zira bu ülkede “çoğunluk”tan farklı düşünen, hayatını evrensel değerler üzerine inşa etmek isteyen insanların kendilerini içinde buldukları sıkışmışlık, bunalıtı, umutsuzluk gibi kanlı canlı duyguları anlamının ve aktarmanın bize göre yegâne yolu bu.

METROPOLİS
WWW.METROPOLISKITAP.COM

/METROPOLISKITAP

